

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖҶҲИШГОҲИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТӢИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛОӢТ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наириияи илмию таҳлилӣ
2025, № 2 (70)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно-аналитическое издание
2025, № 2 (70)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2025, № 2 (70)

Душанбе – 2025

ТДУ 37 тоҷик+008+025+9 тоҷик+792 тоҷик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 тоҷик)+63.3 (2 тоҷик)+85.313 (2 тоҷик)+78.34 (2 тоҷик)
П–14

Паёмномаи фарҳанг: нашриҳои илмӣ таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ- тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / сармуҳаррир А. Аминзода; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2025. – № 2 (70). – 128 с.

МУАССИСИ МАҶАЛЛА:

Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

САРМУҲАРРИР:

н.и.филология, директори ПИТФИ

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР:

н.и.филология, муовини директори
ПИТФИ оид ба илм

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ:

д.и.филология, профессори кафедраи
матбуоти ДМТ.

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

н.и.филология, Вазири фарҳанги ҚТ.

н.и.филология, Намояндаи доимии ҚТ дар
назди ЮНЕСКО

д.и.санъатшиносӣ, мудири шуъбаи санъат-
шиносии АМИТ

д.и.филология, профессори кафедраи
телевизион ва радиошунавонии ДМТ

д. и. санъатшиносӣ, профессори кафедраи
таърих ва назарияи мусиқии ДДФСТ ба
номи М. Турсунзода

д. и. таърих, мудири шуъбаи таърихи қадим,
асрҳои миёна ва нави Институти таърих,
бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба
номи Аҳмади Дониши АМИТ

н.и.таърих, мудири шуъбаи фарҳанги
рӯзномаи “Ҷумҳурият”

н. и. педагогӣ, муовини директори
Китобхонаи миллии ҚТ

н.и.педагогӣ, дотсент, ходими пешбари
шуъбаи фаъолияти китобдории ПИТФИ

Аминзода Абдулфаттоҳ

Ҷӯраев Мирзоалӣ

Муродӣ Мурод

Сатториён Матлубахон

Раҳимӣ Дилшод

Низомов Аслиддин

Азимов Аъзамҷон

Улмасов Фирӯз

Камолов Ҳамзахон

Табаров Маҳмадулло

Камолзода Сайфиддин

Комилзода Шариф

Маҷалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №274/МҚ-97 аз 29 декабри соли 2022 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла ба Феҳристи маҷаллаҳои (нашрияҳои) илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид гардида, 25.10.24 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Сомонаи пажӯҳишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи маҷалла: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Маҷалла мувофиқи шартномаи литсензионии №532–09/2013 аз 2 сентябри соли 2013 дар Индекси иқтибосҳои илмӣи Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексатсионии мазкур дар бораи шумораҳои ҷопшуда маълумот ворид менамояд.

Дарачаи илмӣи мавод, саҳеҳии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифони аст. Нуқтаи назари муаллифони маводнада ба назари идораи маҷалла мувофиқ набошад. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти хаттии идораи нашрия ва иқтибос ба маҷалла сурат мегирад.

Матни муқаммалӣ маводи ҷопӣ дар сомонаи расмӣи маҷалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2 тадж)+63.3 (2 тадж)+85.313 (2 тадж)+78.34 (2 тадж)
В–38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / гл. редактор А. Аминзода; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2025. – № 2 (70). – 128 с.

Учредитель журнала:

Научно-исследовательский институт культуры и информации
Министерство культуры Республики Таджикистан

Аминзода Абдулфаттох

Джураев Мирзоали

Муроди Мурод

Сатториён Матлубахон

Рахими Дилшод

Низомов Аслиддин

Азимов Аъзамчон

Улмасов Фируз

Камолов Хамзахон

Табаров Махмадулло

Камолзода Сайфиддин

Комилзода Шариф

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

канд. филол. наук, директор НИИКИ

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА:**

канд. филол. наук, заместитель директора
НИИКИ по науке

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

док. филол. наук, профессор кафедры
печати ТНУ

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

канд филол. наук, Министр культуры РТ

канд. филол. наук, Постоянный
представитель РТ при ЮНЕСКО

док. искусствоведения, заведующий
отделом искусствоведения НАНТ

док. филол. наук, профессор кафедры
телевидения и радиовещания ТНУ

док. искусствоведения, профессор кафедры
истории и теории музыки ТГИКИ имени
М. Турсунзаде

док. истор. наук, заведующий отделом
древней, средневековой и новой истории
Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

канд. истор. наук, заведующий отделом
культуры газеты «Джумхурият»

канд. пед. наук, заместитель директора
Национальной библиотеки РТ

канд. пед. наук, доцент, ведущий научный
сотрудник отдела библиотечное дело НИИКИ

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал снова зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №274/Ж-97 от 29 декабря 2022 г.

Журнал включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222 и перерегистрирован 25.10.2024 г.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионного договора №532-09/2013 от 2 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов, опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются на официальном сайте журнала.

UDC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
LBC – 71.0+71.4 (2 Taj)+63.3 (2 Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2 Taj)
C H–11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / editor in Chief A.Aminzoda Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2025. – № 2 (70). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
Ministry of culture of the Republic of Tajikistan

Aminzoda Abdulfattoh

EDITOR IN CHIEF :

Candidate of philological sciences, Director of the RICI

Juraev Mirzoali

DEPUTY EDITOR:

Candidate of philological sciences, Deputy Director of the RICI

Murodi Murod

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences, Professor of the TNU

Sattoriyon Matlubakhon

EDITORIAL BOARD:

Candidate of philological sciences, Minister of Culture of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

Candidate of philological sciences, Permanent Delegate of the Republic of Tajikistan to UNESCO
Doctor of art sciences, Professor of the Department of the National Academia of Sciences of Tajikistan

Nizomov Asliddin

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the Department of history and theory of the TSICA named after M. Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow of the Ahmad Donish Institute of history, archeology and ethnography, NAST

Azimov Azamjon

Doctor of philological sciences, Professor of the Department of Television and Radio broadcasting of the TNU

Tabarov Mahmadullo

Candidate of historical sciences, Head of the Department of culture of the newspaper «Jumhuriyat»

Kamolzoda Sayfiddin

Candidate pedagogical sciences, Deputy Director of the National Library of the Republic of Tajikistan

Komilzoda Sharif

Candidate pedagogical sciences, Docent, Leading researcher at the Department of Library issues of the RICI.

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №274/jr in December 29, 2022.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222. и re-registered in 25.10.2024.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue, 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;

Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532–09/2013 since September 2, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

ТДУ:37точик+008+39точик+9точик+891.550+82точик

Хочаев Курбон

ФАРҲАНГ АЗ ОҒОЗИ ТАЪРИХИ АЧАМ

Мардуми куҳанмарз ва куҳандиёри ориётабори тоҷику форс аз қадимулайём дорои таъриху фарҳанги гановатманд ҳастанд. Бурҳону санад ва далоили қотеъ собит менамояд, ки ин қавм шаҳрнишин, бунёдгар, ихтирокор, дорои хату забон ва китобу рисолаҳо дар самтҳои мухталифи илму маърифати башар будаанд, ки инро ҳеҷ як фарде наметавонад инкор намояд. Дар тӯли дарозии таърих дар ин сарзамин мутафаккирони ҷаҳоние чун Абуалӣ ибн Сино, Абурайҳони Берунӣ, Ал-Хоразмӣ, Умари Хайём, Муҳаммад Закариёи Розӣ, Форобӣ ва садҳо адибоне чун Рӯдакӣ ва хамосасарои сутург Ҳаким Фирдавсии Тӯсӣ арзи вуҷуд карда, аз ҳеҷ осори гаронбаҳои фарҳангӣ ба мерос гузоштаанд.

Саволе ба миён меояд: Ин мероси фарҳангии онон аз куҷо манбаъ ва сарчашма мегирад? Албатта, аз захира ва ҳазинаи фарҳангии ниёгон, ки асрҳо дар забони гуфтор ва ағар илоҷаи набудӣ ба ҳарфи устод Рӯдакӣ :“То ба санг андар ҳаме бингоишанд”, то ояндагон баҳравар гарданд.

Мақолаи мазкур дар ҳамин хусус таълиф гардидааст, то таърихи осори фарҳангии ҳеҷро бишиносем ва қадру бозгӯӣ намоем.

Калидвожаҳо: Эъломия, шефта, ирфонӣ, Библия, антиқа, ҳандаса, нуҷум, Искандария, Авастро, паҳлавӣ, Тибет, бостон, Балх.

Таърихи фарҳанги ориётаборон собиқаи бештар аз сеҳазорсола дорад ва қавми куҳанвучуди мо бар асоси ниҳодҳои фарҳангӣ ва ҳифозати арзишҳои миллӣ ва суннатӣ устувор ва пойбарчост. Фаразан, ба оғози таърихи фарҳанги ин сарзамини паҳновар (аз марзи қаторкӯҳҳои Тибету Бадахшон то ба Эрони Бостон) бингарем, равшан мешавад, ки оғози осори фарҳангии мо, чи тавре ки ағлаби муҳаққиқон ва таърихпажӯхон ишораҳо кардаанд, аз китоби муқаддаси “Авастро” оғоз нагардида, балки пештар аз он арзи вуҷуд карда, таваҷҷуҳи муаррихону файласуфони берунмарзиро ба худ ҷалб карда будааст. Мутаассифона, осори фарҳангии мо дар оғози таърих на аз тарафи муаррихону андешамандони куҳанмарзи ин мулки паҳновар, балки аз мушоҳида ва дидаи басирати ёддоштнависону муаррихони хориҷӣ рӯйи сафҳаи таърих омадааст.

Асрҳо боз тафрикаи куллии фарҳангшиносони шарқиву ғарбӣ тӯл мекашад. Ғарбиён ба Шарқу фарҳанги он безътимоду безҳтиётоне ва сарсарию на аз диди хирад нигариста ва гоҳе ҳам мафтуну шефтаи оҳангҳои равони ирфонии фарҳанги ҷомеаи Шарқ мешаванд.

Андеша ва тасаввурот оид ба мавҷудияти тафовути ҷиддӣ, балки тафрикаи кулӣ дар байни фарҳанги Шарқ ва Ғарб дар улуми аврупоӣ таърихи куҳан дорад. Бахусус, аз асри XVII инҷониб файласуфону муаррихон ва адибони аврупоӣ асосан, дар заминаи киссаву ривоятҳои Библия дар боби ҷомеаи Шарқ ва фарҳанги куҳани он хулосаҳои назарӣ ва ҳикмати амалӣ мебароварданд.

Қарнҳо боз аврупоиён аз фарҳанги Юнону Рими Бостон ҳарф мезаданд ва робитаи мустақими таърихиву фарҳангӣ доштанд. Дар тахайюлот ва тасаввури онҳо Юнону Рим қадимтарин ҷомеаи башарӣ падидор мегардид. Аз ин лиҳоз, ки вожаҳои “антика”, “куҳан”, “бостон”-ро асосан, ба ин ду мамлакат мансуб медонистанд.

Вале дар асри XX олимони чун ба ҳақиқат нигаристанд, дарёфтанд, ки ин мафҳумҳо шартиянд. Ва инчунин собит гардид, ки Юнону Рум садсолаҳо баъд аз Ҳинду Мисру Бобул ва зерӣ таъсири онҳо ба фарҳанг рӯй овардааст. Масалан, ба андешаи мутахассиси шинохтаи таърихи фарҳанг ва забони Руму Юнон И. М. Тронский истифодаи истилоҳоти мазкур нисбати ҷомеаи Юнону Рум ва фарҳанги он шартист ва танҳо аз назари фаҳмиши маҳдуди “аврупой” метавонад одилона эътироф гардад. Чунин киёсхоро метавон дар соҳаи риёзиёт ва ҳандаса, нучум, адабиёт ва таърих низ таҳлил ва таҳмил намуд. Риёзиёт ва ҳандаса, нучум дар оғоз аз Юнон барнахеста, балки дар радифи дигар соири улум аз Ҳинду Бобул ва Миср ва соири мамолики шарқӣ ба он ҷо интиқол гардида будааст. Вале ҳақиқат он аст, ки он риёзиёт ва ҳандасаву нучум дар ашқоли қавоиди сода ва усули муқаддимоти он улум буда, ки вориди сарзамини Юнону Рум гардида, тадриҷан шакл гирифта ва ниҳоят, дар Искандария ба пешравии азиме ноил гардид. Дар ин қазия ҳақ ба ҷониби донишманди маъруфи Эрон Муҳаммад Рашид аст, ки гӯяд:

“ Илм аз Миср ва соири мамолики Машриқзамин ба Юнон мунтақил шуд, ҳукамои Юнон дар осори риёзидонони Машриқ ба мутолиа ва таҳқиқ ва татабуъ пардохтанд” [10, с. 8].

Воқеа ва ҳодисоти рӯйдода аз оғози таърих собит менамояд, ки муҳорибаҳои шадиде ва ғоратгариҳои мадиде, байни давлатҳои ҳамонвақтаи форстаборон ва Юнону Рум зуд-зуд раду бадал мешудааст. Ва дар ин омехташавӣ забону фарҳанги давлати ғолиб ва ё мағлуб ба ҳам омезиш меёфта ва таъсирпазир будааст. Бар замми ин, новобаста аз ҳуҷуми ҳамдигар муносибатҳои тичоратӣ, фарҳангӣ тариқи мустақим арзи вучуд доштааст.

Агар аз ин лиҳоз, ба киёс бигирем, ба ҳеҷ ваҷҳ Юнонро, чуноне ки мардуми Аврупо ва Ғарб “ғаҳвораи тамаддун” меномиданд, ба ҳақиқати таърих дуруст намеояд. Ҳол он ки муаррихон ва файласуфону табибони Юнон бештар ва пештар дар хусуси бартарии фарҳангу самтҳои низоми мухталифи ҷомеаи сарзамини Форс ҳақиқатро ифшо кардаанд.

Дар баъзе маъхазҳо ва манбаъҳои таърихи фарҳанг Куруши Кабирро бунёдгузори давлат ва салтанати форстаборон ба қалам додаанд, ки ба андешаи мо, ин низ чандон саҳеҳ нест. Зеро то мутамарказонидани Империяи Форс аз тарафи ин абармарди ҷаҳони сиёсӣ, қавмҳои мухталиф (Модҳо ва Эломиҳо) солҳо ва қарнҳо сукунат доштаанд. Фарҳангшиносии маъруфи тоҷик Равшан Раҳмонӣ дар бобати фарҳангу суннатҳои нахустдавлати Мод чунин менигорад: “Ба осори хатти меҳӣ, катибаҳои бобуӣ, осори Ҳеродот ва бархе аз ёдгориҳои таърихӣ бостоншиносӣ” дохил мешаванд, ки моҳияти бузургии фарҳангиро моликанд. “Дар садаҳои 13-11 пеш аз мелод ба Шимолу ғарби Эрон омадани Модҳо, ҷойгоҳи ин қавми ориёиро дар ташаккули тамаддуни ориёӣ нишон медиҳад” [ниг. 11, с. 104].

Ва пӯшида нест, ки Куруш вориси аслии фарҳанги модӣ ва эломӣ шинохта шуда, табори хешро аз ин қавм медонист. Азбаски дар боби вазъи фарҳанг ва фазилату суннатҳо ва дигар арзишҳои миллии пеш аз Империяи Куруш маълумоти кофӣ ба даст наомадааст, мутмаинем, ки аркони фарҳанг ва баҳусус, фарҳанги ҳуқуқиро аз давраи Ҳахоманишиҳо оғоз намоем.

Ба ҳеч фард пӯшида нест, ки дар афқору ироаи муҳаққиқони аврупоии олами фарҳанг ҳикмати амалии Шарқ таъсири бориз дорад. Асрҳо боз таркибҳои “Шарқи афсонавӣ,” “Шарқи асрорангез,” “Шарқи бостонӣ” дар байни мардуми Аврупо ва Ғарб машҳур аст. Бо вучуди ин, дар тасаввуроти онҳо фарҳанги мардуми Шарқ тафаккури амиқи фалсафӣ надошта, гӯё танҳо ағлаб майлонҳои идеалистӣ ва диниву ирфонӣ дорад.

Табиист, ки оид ба ин масъала муҳаққиқони таърихи илму фарҳанг дар заминаи манобеъшиносӣ ва маъхазҳо бо далоилу аснод собит бояд кард. Чунин далелу аснод ва манобеъ дар Шарқи Бостон осори мутафаккирони кӯхани мост, ки ҳамеша таблиғари фарҳангу адабу хирад ва фазлу ҳунар будаанд. Магар асарҳои оламгири Абуалӣ ибни Сино, Муҳаммад Закариёи Розӣ, Умари Ҳайём, Берунӣ, Форобӣ, Ал-Хоразмӣ, Абумаҳмуди Хучандӣ ва садҳо дигарон соф идеолужӣ ва ирфонӣ ҳастанд? Ҷордано Бруно Ибни Ҳайёно (ваф.805) дар радифи дувоздаҳои дохили бузургӣ олам ҷой додааст. Аз ҷониби ҳамин олим ва мутафаккири бузург ихтирооти зерин ба анҷом расидааст:

- нахустин бор дар ҷаҳон кислотаи сулфатро ҳамчун катализатор Ҷобир ибни Ҳайён мавриди истифода қарор додааст;
- асосгузори назарияи сулфуру симоб Ҷобир ибни Ҳайён дар Ғарб бо номи Ҷебер маъруф аст;
- Нахустин маротиба дар ҷаҳон дар дохили атом мавҷуд будани энергияро Ҷобир ибни Ҳайён пашгӯӣ кардааст.
- Ҷобир ибни Ҳайён “Падари илми химия” дар ҷаҳон шинохта шудааст;
- кислотаи азот ихтирои Ибни Ҷобир аст.

Чунин мисолҳоро барои фарҳанггароёни Аврупо ва Ғарб метавон садҳо овард ва собит намуд, ҳангоме ки нури хирад чун шафақ дар Шарқ медурашад, Ғарб дар ҳоби гарон буд.

Қабл аз ҳама, он маъхаз ва манбаи фарҳангӣ, ки дар шакли мукамал аст, на тариқи пароканда ва парешон, то ки дар асоси он оид ба ҷаҳонбинӣ ё ҷаҳонфаҳмӣ, ақида ва эътиқоду эътимоди ин ё он мутафаккир, равияҳо ва мактабҳои онон ҳулосаҳои амиқу дақиқ ба панҷаи пажӯҳиш ояд, мавҷуд нест. Дар асари “Форснома”-и Ибни-ал-Балхӣ, ки ба таърих, ҷуғрофия ва этнографияи Форс бахшида шудааст, дар хусуси таърихи ҳукмронии хонадонҳои подшоҳони Эрони қадим – пешдодиён, каёнӣён, ашкониён асосан аз рӯи афсона ва ривоятҳои асотирӣ сухан меравад. Маълумоти афсонавӣ ва ривоятӣ тадриҷан бо баёни тасвири воқеаҳои таърихӣ табдил меёбанд ва ҳукмронии сулолаи Сосониёну ҳуҷуми аъроб ба тафсил нақл мешавад. Дар асар зимни ҳукмронии подшоҳон ба ҷанбаҳои фарҳангии ҳамон давра: урфу одат ва расму оинҳои маҳаллии қадима, воқеа ва ҳодисаҳои қабл аз ислом батафсил нақл шуда, аз он ҷумла дар хусуси баъзе маросимҳои фарҳангии ниёгон: тақвими пешиниён, ҷашни Наврӯз, Меҳргон, Сада ва соирин маълумотҳои ҷолиб ба назар мерасад.

Чунон ки ӯ гуяд: “Ҷамшед он рӯз (рӯзи ба тахт ништастан) ҷашн сохт ва Наврӯз ном ниҳод ва он сол Наврӯз оин шуд он рӯзи хурмуз аз моҳи фарвардин буд ва дар он рӯз бисёр хайрот фармуд ва як ҳафта пай дар пай ба нишоту хурраи машғул буданд [4, с. 38].

Яке аз хусусиятҳои осори фарҳангии мутафаккирони салаф дар он аст, ки дар тури таърих аз ҳаводиси айёму офатҳои мухталифи табиат, тохтутозу ғоратгариҳои Искандару ғарбу муғул, фарҳанги асил дар пасманзар монда ва ё нобуд карда шуда, аксаран осори дорои майлонҳои сирф диниву ирфонӣ ё идеулужӣ маҳфуз мондаанд. Табиист, ки дину мазоҳиб низ аз қадимулайём яке аз рукҳои асосии фарҳанги мардум шинохта шудааст ва таъсири манфии он ба аркони фарҳанги асили мардуми ориёӣ расидааст. Мутаассифона, то ҳол муҳаққиқону пажухандагони соҳаи илму фарҳанг ҳадди аққал ва имкон таърихи фарҳанги Шарқро бозгӯӣ накардаанд ва мавриди пажуҳиш қарор надодаанд. Он хизона, ки то имрӯз мавриди истифода қарор дорад, номукамал, ноқису пароканда аст. Чунонки Ҳаким Фирдавсии Тӯсӣ дар ин боб бомаврид гуфта:

Яке нома буд аз гаҳи бостон,
Фаровон бад – ӯ андарун дoston.
Пароканда дар дасти ҳар муъбаде,
Аз ӯ баҳрае бурда ҳар бихраде [14, с. 36].

Бар ҳадафи дар заминаи устувор ва қавӣ силсилабандӣ намудани таърихи фарҳанги мардуми Шарқ маъхазшиносонро лозим аст, ки ҷиҳати услубу мантиқ, методологияи таҳқиқи илмӣ ва дигар омилҳои воқеиро дар сатҳ ва пояи устувору қавияш тарҳрезӣ ва роҳандозӣ намоянд.

Фарҳанг дар олами воқеӣ ба шахс вобастагии қавӣ дошта, тақдирхандагони ҷомеа низ ба зуҳури шахсони алоҳида марбутанд. Ҳар гоҳ ба саҳафоти таърих аз диди хирад бингарем, рушду нумӯ ва инқирозу сукунати қавму миллатҳои ҷаҳон ба шахсиятҳои алоҳида рабт дорад. Аз ин рӯ, озодмардоне, ки баҳри устувору ҳифзи Ватан, рушди фарҳангу бомаърифат намудани ҷомеа кӯшиш ба ҳарч додаанд, аз лавҳи хотир зудуда нахоҳанд гардид.

Дар ин бобат дар пешгуфтори китоби “Куруши Кабир – Зулқарнайн (муаллиф Мавлоно Абулкаломи Озод) донишвари номи Эрон Саид Нафисӣ чунин қазоват менамояд: “Дар таърихи илму фарҳанг ва маърифат борҳо дида шудааст, ки одамизодагон рӯзе ба мушкилӣ фуру рафтаанд ва шубҳатеро бар худ роҳ додаанд, қарнҳо кӯшидаанд то аз он берун оянд, ҷуз он ки тори дигаре бар рӯи тор танида бошанд ва мушкили дигаре бар мушкिल афзуда бошанд, коре аз пеш набурдаанд. Рӯзе ногаҳон донишманди бузурге ба неруи донишу фаросат ва рӯшанбинӣ бо дидагони шикоятандаи хирад ва биниши хеш бад – он ҳақиқате, ки қарнҳо дар ҳичоб будааст, пай бурда ва бориқасе аз фикри тавоноии хеш бар он тобида ва ҳақиқати равшанро аз пушти пардаи зулмонӣ берун кашидааст” [8, с.197].

Устод Саид Нафисӣ дар ин сатрҳо ба он афроде аҳсант меҳонад, ки баҳри эҳё ва бозгӯ намудани таърихи илму фарҳанги қавми хеш, новобаста аз гузашти айём ва сипарӣ гардидани қарнҳо, пайи пажуҳиш қарор доранд ва арзишҳои миллии фарҳанги хешро бар пояи асли ва ҳақиқӣ устувор менамоянд. Агар дар ин тӯли таърих фарде дар кори давлатдорӣ ва

раъиятпарварӣ шубҳа ва ё иштибоҳе карда бошад, шахси дигаре хатои онро ислоҳ намуда, ҳақиқатро пойдор намудааст. Ҳадаф аз ин бардоштҳо, чи тавре ки пажухандагон ишора кардаанд, падидоварандаи таърихи фарҳанги ориёӣ Куруши Кабир аст. Ва ин нукта низ мусаллам аст, ки маркази ҳукумат ва сиёсати кишвари ориёӣ дар Балх будааст. Ин шахрро дар он замон “Шаҳри зебо” ном мебуданд. Аз ин ҷо ҳокиму амирон ба вилоятҳои Эрон фиристода мешудаанд ва баъдҳо Зардушт низ дар ҳамин шахр зухур кардааст.

Пажухандагони баҳши таърихи фарҳанг таърихи қадими ориётаборонро тахминан, ба се давра тақсим намудаанд:

Давраи аввал, фарҳанги тоисломӣ ва то ҳуҷуми Искандари Мақдунӣ ба Эронро дар бар мегирад.

Давраи дуюм, давраи портхост, ки аъроб онро мулук-ут-тавоиф хонанд ва дар Эрон ба давлати Ашқониён низ мавсум аст.

Давраи сеюм, ҳамон асри Сосонӣ аст.

Дар давраи нахустини таърихи фарҳанг – даврони Ҳахоманишиҳо айёми авҷу барор ва моҳи ифтихори мамлакатҳои ҳамсоя буд. Ин давра аз замони салтанати Куруш шуруъ мешавад ва давраест, ки бо қамолҳои таассуф рӯзгор пардаи захиме бар ҷузъиёти воқеаҳои он афканда ва мустақиман моро барои дарку ҳаллу фасли он роҳе нест. Он захираи таърихӣ фарҳангӣ, ки боқӣ мондааст, навиштаи хирадмандони порсизабон набуда, ёддоштҳо, нақлу гуфторҳои миллати он давра аст. Бахусус, навиштаҳои муаррихон ва табибони Юнону сайёҳони Чин, сафолпораҳо ва дигар сангинаишҳои зеринҳо, тахти Чамшед, Кӯҳи Бесутун аз фарҳанги он айём башорат медиҳанд. Вагарна, баҳше аз бузургтарин ва бошукӯхтарин давронҳои фарҳанги порсзабон аз миён рафта, торик монда, дигар нишоне аз он боқӣ намондааст.

Хушбахтона, мутафаккирони арабизабони форстабор дostonҳои қадими сарзамини Эронро тарҷума карда, ба ҳазинаи таърих вогузоштаанд, ки баъд аз чанд аср “Ҳомери ориётаборон” Ҳаким Фирдавсии Тӯсӣ ин қиссаҳоро ба назм даровард ва ба ин восита таърихи фарҳанги форстаборонро устувор ва ҷовидонӣ сохт. Чунонки гӯяд:

Бино кардам аз назм коҳе баланд,
Ки аз боду борон наёбад газанд,
Намирам аз ин пас, ки ман зиндаам,
Ки тухми суҳанро парокандаам [14, с. 67].

Ҳарчанд ин қисса дostonҳо воқеӣ набуда, дар заминаи асноду далоил навишта нашуда, дар асоси асотир ва гуфторҳои этникии мардумӣ эҷод гардидаанд, вале ин дostonҳо бисёр моҳирона ва сина ба сина мурабтаб гардидаанд, ки қас ба воқеӣ будани таърихи қухани ориётаборон боварӣ ҳосил менамояд. Чунин қисса ва дostonҳои ҳамосавӣ дар байни дигар мардуми қухан низ ҷой доранд. Масалан, дostonи асотирӣ қадимии хиндӣ: “Маҳабҳарата” ва “Ромаяна”, юнонӣ: “Иллиада” ва “Одисея” ва ғайра.

Бо вучуди он ки мо ба шахсиятҳои таърихӣ асари “Шоҳнома” сурати ҳақиқӣ дода наметавонем ва имкон низ надорем собит намоем, ки чунин афрод дар таърих вучуд доштанд ё натиҷаи таҳайюлоту сохтани тасаввурот

хастанд, вале қаҳрамонони гузаштаи ин сарзамин амсоли Чамшед, Заҳҳок, Рустам, Исфандиёр, Сому Наримону Афросиёб ва Кайковусу Сиёвушу Сухроб ва садҳо дигарон дар хотири мо абадӣ маъво гирифтаанд ва ҷою макону мавзеҳои таърихӣ – фарҳангӣ низ доранд, ки мардум онро муқаддас мешуморанд. Дар ин бобат адабиётшиноси бузурги Эрон Муҳаммадраҳими Раёҳӣ чунин қазоват мекунад:

“Қуғрофиёи “Шоҳнома” ҳам гувоҳе бар пайвастагиҳои дилҳои эронӣ ва ақвоми ҳешованд ва ҳамфарҳанг аст. Дар саросари Эронзамин ва низ дар хориҷ аз марзҳои сиёсии имрӯза дар қаламрави дерини фарҳанги эронӣ ҳанӯз басо ҷойгоҳҳои ҳаводису саҳнаҳои ҳамосаи миллии падидор аст. Ин на танҳо дар кӯҳҳои Форсу Луристон ва Озарбойҷону Мозандарон ва Хуросон, ҳатто дар сарзаминҳои ҳамсоя ва ҳешовандони мо дар Афғонистону Осиёи Миёна ва Қафқоз ёдгориҳои аз фарҳанги “Шоҳнома” ҳаст ва дар ин ҷову он ҷо қадамҳои Раҳшу размҳои Рустаму тахтҳои Чамшеду Кайхусраву дигаронро нишон медиҳанд [9, с. 30].

Дарвоқеъ, агар ин таърихи фарҳанги мо дуруғин, тахайюлотӣ мардумон ва асрорангез ва шубҳанок мебуд, ин номҳову ин ҷойҳову мавзеҳо аз кучо манша мегирифт? Ин асар ба ҳарфи адабиётшинос Ҷ. Саидзода “Оинаи тамомномаи адабу фарҳанг ва рӯзгори миллати эронзамин, чавҳар ва асли маърифату тамаддуни ин марз аст” [12 с. 10]. Дар ин бобат шарқшиносони бурунмарзӣ низ ба ҳулосае омадаанд, ки нахуст, “Авасто” ва дувум “Шоҳнома” дастоварди бузурги таърихии фарҳанги мост, ки Ҳаками Тӯс ба он ишора ишора дорад:

К-аз ин номаи номвар шаҳриёр,
Ба гетӣ бимонам яке ёдгор.
Ту инро дурӯғу фасона махон,
Ба яксон равиш дар замона махон [14, с.36].

Мушкӣ тавон ҳаде зад, ки ин дostonҳои асотирӣ ва этникӣ аз кадом манбаъҳо оғоз гардида ва дар кадом аср шакли тафсилӣ гирифтааст. Танҳо як манбаъ – “Авасто” чавҳари аслии ин қиссаҳои тавзеҳ дода, ба сурати дoston даровардааст. Дар баъзе бахшҳои “Авасто” номҳои баъзе қаҳрамонони “Шоҳнома”, ки дар он ба силсилаи Пешдоиён рабт меёбад, ишораҳо мавҷуданд. Зикри ҳамин қиссаву дostonҳо муддатҳо тариқи шифоӣ дар забони мардум буда, сониян, дар асри Сосонӣ ба сурати дostonе, ки ҳовии қиссаҳои миллии аст, шомил гардидааст. Пас аз ҳамлаи Искандар осори таърихии фарҳангии мо несту нобуд карда шуд ва ин дostonҳо ба ҳайси маводи таърихӣ боқӣ монд.

Ҳангоме ки муарриҳини форстабори арабизабон дар фикри тавдини таърихи фарҳанги қадим афтоданд, ҷуз ҳамин дostonҳои паҳлавӣ, ки дар асри Сосонӣ таълиф ёфта буд, осори фарҳангии дигаре наёфтанд. Асарҳои амсоли “Худойнома”, “Ойиннома”, “Исфандиёрнома” ва ғайра, ки Ҳамзаи Исфahонӣ ва Ибни Надиму Масъудӣ аз онҳо ёдовар мешаванд, ҳеҷ кадом ҷуз қисматҳои аз ин дostonи бузурги таърихӣ нест, ки ҳамаи он ба забони арабӣ тарҷума шудаанд.

Бояд зикр намуд, ки мутафаккирони арабизабони тоҷик аз моҳияти фарҳангии дostonҳои мазкур огоҳии комил доштаанд. Бинобар ин, он

маводи фарҳангии ниёгонро, ки дастрас шуд, тарҷума кардаанд, вале дар радифи арзиши фарҳангии он аз ҷанбаҳои таърихӣ он лаб фуру бастаанд.

Нахустин бор Абӯалии Балхӣ аз асари “Сияри мулук-ил-фурс” илҳом гирифт ва сониян, Ҳаким Фирдавсӣ онҳоро дар “Шоҳнома” ба риштаи назм кашид. Баъдҳо пажухандагони осори фарҳангии куҳан дар асри нухум ба достонҳои паҳлавӣ рӯй оварданд ва таваҷҷуҳ карданд, ки таърихнигорони арабизабони тоҷику форс бо мақсади амонат ин достонҳоро ба арабӣ тарҷума намуда, сониян, Ҳаким Фирдавсӣ ҳамон амонатро ба риштаи назм кашадааст.

Ҳамзаи Исфаҳонӣ, ки рисолаи таърихи фарҳангии ӯ қадимтарин маъхаз аст, танҳо ба нақли таърихи Сосонӣ иктифо карда, аз бахшҳои пешинаи таърихи Аҷам сарфи назар кардаст ва ё манбаъи заруриро дастрас накардааст. Шояд аз ҳамин сабаб ишора ба он кардааст, ки “...аз ин роҳ наметавон ба маърифати аҳволи салтанати қадим даст ёфт. Зеро кутуби паҳлавӣ пас аз ҳуҷуми Искандар аз миён рафт [8, с. 23].

Яъқубӣ дар асараш достонҳоро нақл намуда, бархато дар хусуси нокифоя будани арзиши фарҳангии онҳо изҳори ақида менамояд. Абурайҳони Берунӣ дар боби қиссаву достонҳои асотирӣ гӯяд: “Ақл наметавонад, онро қабул намояд” [1, с. 100]. Вале Берунӣ хангоме ки оид ба таърихи фарҳанги сарзамини Эрон шуғл меварзад, боз ба давраи пешдодиён рӯй меоварад ва менависад: “Вале чун аз оғози подшоҳии Каюмарс –шоҳи силсилаи пешдодиён дар сарзамини Эрон, ки ба ақидаи эронӣ нахустин касест, ки тамаддунро ба эронӣ омӯхт” [1, с. 28].

Ибни Мискавайҳ дар “Таҷоруб-ул-умам” аз он қиссаву достонҳо сарсарӣ гузашт карда, чунин андеша дорад, ки “Зодаи ҳаёл аст” ва асари таърихӣ ҳудро аз давраи салтанати Сосонӣ оғоз менамояд. Муаллиф дар боби фарҳангу ҳикматҳои аҳли Форс андеша ронда, махсусан, гуфтаҳои панду андарзии шоҳаншоҳон ва ҳакимони эронинаҷод – Хушангшоҳи Пешдодӣ, Бузургмехр, Кисрои Кубод, Анушервон, Баҳмани малик, Лукмони Ҳаким, Ибни Мукаффаъ ва соиринро ҳамчун намунаи олии ҳазинаи фарҳанги ин сарзамин махсуб медонад [5, с. 45].

Адабиётшиноси варзидаи тоҷик, муҳаққиқ ва таҳлилгари достонҳои “Шоҳнома” Худой Шариғзода дар боби достони “Рафтани Гев ба Туркистон” чунин хулоса мекунад: “Достони мазкур аз ҳайси ном ва оғози сужет ба назар як навъ достони афсонавӣ менамояд. Дар асл достон, ба монанди дигар достонҳои “Шоҳнома”, маънои амиқи ҳакимона дорад. Дигар ин ки бо рӯйдодҳои асотирӣ – мифологӣ омезиш ёфта, андешаи афсонавиро бо тахайюл ва руъёҳои асотирӣ ба ҳам рабт медиҳад ва як ҷаҳони воқеии иборат аз рафтори қаҳрамонон дар олами афсонавӣ ва асотирӣ ба бор меоварад” [13, с. 137]. Дар ин қазоват муфасссир, аз як тараф, ба афсона ва асотир миф будани ин достонҳо шубҳа намояд, аз тарафи дигар, баёни ҳакимона ва дар амалиёти қаҳрамонон ҷаҳони воқеиро мепазирад. Ин табиист, зеро дар ҳар як рукни фарҳанги мардумӣ ҳақиқате ниҳон аст.

Ҳамза Камол аз осорҳои таърихи фарҳангии ёдовар мешавад, ки аслан пеш аз ислом, дар байни мардум роиҷ буда ва, мутаассифона, дар давраи истило бо каме тағйирот ба моли бегонагон табдил ёфтааст. Чунонки гӯяд: “Сарчашмаҳо ва муносабати мардум ба ҷойи маконҳои муқаддас шахдат

медиханд, ки ин мавзеъҳо аз анъанаву маросимҳо дар муддати дарозии таърих тағйири шакл намуда, ба дини ислом мутобиқ шудаанд ва дар байни мардум боқӣ мондаанд” [15, с. 59].

Аз навиштаҳои бархе аз адیبони арабизабони тоҷик чунин бармеояд, ки онон аз хотираҳо ва навиштаҳои муаррихони Юнон дар боби таърихи фарҳангу расму ойин ва анъанаҳои мардуми Форс то андозае оғаҳӣ доштаанд. Шояд аз ҳамин ҷиҳат аст, ки таърихи фарҳанги Форсро ба ду бахш: ривоятҳои форсӣ ва ривоеҳои юнонӣ қисмат намудаанд.

Пажухандагон ва мустаҳриқин барои ҳулоса ва ҷамъи ду ривояти мазкур ва иртиботи онҳо кӯшишҳои бисёре намудаанд, ки то ҳанӯз натиҷае ба даст наомадааст. Мустаҳриқи машҳури олмонӣ Шпигел дар ин хусус пажуҳиши густардаеро ба анҷом расонидааст, ки баҳси он қобили таваҷҷуҳ аст. Ҳарчанд ки ӯ низ аз татбиқи байни ду ривоят ӯғиз мондааст. Бехтарин масъалае, ки фикри муҳаққикро ба худ ҷалб намудааст, шахсияти Куруш аст, ки аз хеш мепурсад: Оё дар “Шохнома” зикре аз Куруш омадааст? Дар ин суол Шпигел посух нагирифт. Дар ҳақиқат, дар ин шохасари безавол дар боби чунин шоханшаҳи бузург ҳарфе нарафтааст. Баъзе аҳли адабу фазл Курушро дар симои Кайхусрав тахмин задаанд, ки ба андешаи мо ба ҳақиқат дуруст намеояд.

Ҳулоса, аз манбаъҳои форсӣ ҷуз он ки аз осори таърихи фарҳангии бостонии сарзамини ориёӣ боқӣ мондааст, маводи дигаре дар даст надорем. Муҳимтарини онҳо катибаҳои Дориюш аст, ки бо хатти меҳӣ ҳаққоқӣ шуда, дар асри нуздаҳ ба хондани он муваффақ шудаанд. Аз ин ҳам манбаи муҳимтар мучассамаи Куруш аст, ки хушбахтона, ҳаводиси рӯзгор натавонистааст, дасти татовул ба-дон дароз кунад ва акнун пас аз ду ҳазору панҷсад сол ба ҳайси як осори азими таърихи фарҳанги мардуми ориёитабор пойбарҷо ва устувор аст.

Кунун биёмузем ва бубинем, ки дар шахсияти ин абармарди ватандӯсту шучоъ ва диловари беҳамто муаррихон чи қазоват кардаанд ва дар даврони ӯ чи хизонаи фарҳангие ба пасояндон абадан боқӣ монд.

Се тан аз муаррихони юнонӣ зиндагинома ва корномаҳои Курушро ба тафсил рӯйи сафҳаи таърих овардаанд: Яке падари таърих Ҳеродот, дигаре Ктезиёс ва сеюм Ксенофонт.

Ҳеродот, ки бояд дар ҳақиқат, ўро абулмуаррихин ном бурд, дар соли 484 пеш аз мелод ба олами ҳастӣ қадам гузошт. Ктезиёс ба ҳайси табиб дар дарбори императории Ҳахоманишӣ муддати мадиде кор кардааст. Ӯ 17 сол (аз соли 415 то 398 пеш аз мелод) табиби махсуси Парушот – маликаи Эрон, зани Дориюши дувум буд ва асарҳои ӯ: “Персико”, “Андико”, “Дарёнавардӣ дар Осиё” мебошанд. Китобҳои дар боби таърих навиштаи ӯ аз 22 ҷилд, ки 6 ҷилди он марбут ба Ошуру Мод ва 7 ҷилд аз замони Куруш то Ҳашоёршо буда, мутаассифона, бештари онҳо аз байн рафтааст. Ксенофонт файласуфи юнонӣ аз шогирдони Сукрот буда, муддатҳо ба дарбори шохони Эрон иртибот доштааст. Ӯ ҳамчун муаррихи юнонӣ, ки аз соли 430 то 352 пеш аз мелод зиндагонӣ кардааст. Китобҳои маъруфи ӯ “Сафари ҷангии “Куруши кучак” ва “Тарбияи Куруш” (Киропедия) мебошад.

Чунонки таърихнигорон менависанд, Куруш тавонист, ки бори нахуст дар таърих кишвари муттаҳиде дар сарзамини паҳновари Эрон ташкил бидиҳад ва дар Осиёи Ғарбӣ императори тозаеро устувор созад. Футухоти

Куруш беш аз 12 сол давом ёфта, салтанати ӯ ҳамаи кишварҳои Осиё (аз соҳили баҳри Сиёҳ то саҳрои Балх)-ро фарогир буд. Зикр меравад, ки футухоти Куруш на бо мақсади хунрезиву ғоратгариву фароҳам овардани молу шукуҳи салтанат, балки барои амну адолат, пуштибонӣ, дастгирӣ аз мазлумину фақирон сурат мегирифт. Ба мисол, ҳангоме ки Куруш дар ҷанги Лидия лашкари Крезусро маҳв намуд, хоستانд ӯро оташ бизананд ва болои тудайи ҳезум бурданд. Крезус мардона, бо як ҷасорати қавӣ рафту болои тудайи ҳезум нишаст. Куруш ин ҷасорати ӯро дида, авф намуд ва як умр дар паноҳи давлати Ҳахоманишиҳо умр ба сар бурд. Мардуми дунё аз ин муҳорибаҳо чунин натиҷа бардоштанд, ки Куруш на танҳо як фотеҳи неруманди покманзар аст, балки як марди асилу фарҳанггаро, як тарбиятгар ва муаллими ахлоқу ҳисоли шоиста аст ва бар ҳилофи равиши салотину давлатҳои собиқ идораи императории бузурги худро бар асоси сиёсати меъёрҳои ахлоқӣ ва қавонини ҳуқуқӣ устувор сохтааст. Куруш дар футухоти хеш басо боадолат ва меҳрубон будааст. Пас аз ҷанг ҳеҷ гоҳ давлатҳои маҳаллиро амсоли Искандар, арабу муғулу Темурланг, Шайбониҳону Исмоили Сафавӣ вайрону валангору куштору оташ намезад. Урфу одат, расму ойин ва фарҳангу осорҳои меросии мардумро ҳифз ва қадр мекард, танҳо ба гирифтани хирочи муайяне қаноат мебарид. Расми Куруш чунин буда ва дар ҷанги Бобил низ ҳамин тавр рафтор кардааст, вагарна, дарвозаҳои шаҳри мазкурро ба рӯйи ӯ боз намуда, ӯро пазирой намекарданд. Ин ҳарфи Куруш аст, ки аз ҷониби муаррихон айнан сабт гардидааст: “Ман аз онон, ки майл ба ситамгарӣ ситамкорӣ доранд, нестам. Касе, ки зулм кард, сазои ӯ зулм хоҳад буд ва азоби шадиде хоҳад кашид. Аммо касе, ки итоат овард ва амали неку кард, сазои ӯ некост ва дар қори ӯ кушоише ҳосил” [3, с. 164].

Куруши Кабир – барпокунандаи нахустин империяи ҷаҳонӣ бо риояти ҳуқуқи башар буда, ба ҳайси номдортарин ҷаҳраи сиёсӣ дар арсаи ҷаҳонӣ муаррифӣ гардидааст. Бахусус, Ёлмоияи интишорнамудаи ӯ нодиртарин бозёфти фарҳангӣ – таъриҳӣ ва ҳуқуқӣ башарӣ ба ҳайси як дастури фарҳангӣ асрҳо хидмат намуда, ганҷинаи ғановатмандест, ки аз ҳамаи заковату асолати фарҳангии ориётаборон сиришта то ба замони мо ва ҷумла оламиён бозтобӣ менамояд. Империяи абарқудрати Ҳахоманишиҳо, ки ақвоми манотиқи мухталифи ориёиро аз доманаи Кӯҳҳои Ҷимолой то ба марзи Қарқоз ва аз қаноли рӯди Сир то соҳилҳои баҳри Миёназамин таҳти ливои хеш муттаҳид сохта, чун пушту паноҳи ориётаборон дар Юнону Рум маъруф гардид. Дигар ин ки дар натиҷаи ин муттаҳидӣ бисёр арқони таърихи фарҳангӣ: Наврӯзу Меҳргону оташпарастӣ ва дигар суннатҳои қавми мазҳабӣ аз нав таҷдид гардида, дар пояи аслиаш устувор шуд.

Муарриҳини Юнонӣ ҳақиқати воқеиро навиштаанд, чунонки амалиёти Куруш пас аз ҷанги Лидия на танҳо ба додгустариву амну осоиш буд, балки фаротар аз он ободӣ ва бунёдкориву бузургворӣ буда. Дар ин бобат Ҳеродот чунин гуяд: “ Куруш фармон дод, ки лашкариён ҷуз бо сипоҳиёни душман, бо ҳеҷ каси дигар, бо мардуми авом бо аслиҳа рӯ ба рӯ нашаванд” [3, с. 242].

Ағлаби таърихшиносон ва аҳли адён бар ин назаранд, ки он навиштае, ки дар китоби муқаддаси “Қуръон” бо номи Зулқарнайн боқист, на Искандар балки Куруш аст. Муфасссирон ташреҳ намудаанд, ки Куруш бо

ҳама некиву накукорӣ ва додгустарӣ рафтор кард. Мардумро аз зери бори хирочи гарон ва молиётҳои сангин, ки аз тарафи подшоҳон бар души раият ниҳода шуда буд, начот дод. Осон ва сахл гирифтани Куруш дар корҳо ва лутфу меҳрубонии ӯ давраи навине дар осоиш ва фароғати умум падида овард.

Ҳеродот гуяд: “Куруш подшоҳи бузургвор, бахшанда ва инсонпарвар буд. Ҳамчун дигар хусравон ба ҷамъи молу манол ҳарис набуд, балки дар бахшишу қарам намудан ифрот мекард. Доди мазлуминро мебахшид ва он чиро, ки хайри халқ дар он буд, ҳадафи худ қарор дода буд” [3, с. 167].

Навиштаҳо ва ёддоштҳои муарриҳини мазкур ба ҳамдигар шабоҳат доранд. Масалан, Ксенофонт низ чунин менависад: “Куруш подшоҳи хушро меҳрубоне буд. Бо нубуғи подшоҳӣ малакоти фазои ҳамаки низ дар ниҳоди ӯ ҷамъ шуда буд. Қӯшиш мекард, кишвари худро ба авҷи азамат расонад. Бахшиши ӯ бар ҷабру ситамдидагон, ҷаймону дармондагон доиман ба зӯхур меафтаст. Хидмати ҳамнавбиро шиори ҳеш қарор дода буд ва ахлоқи одоби ӯ додгустарӣ ва эҳдои ҳаққи ситамдидагон буд. Тавозуи ва нармадилӣ бар ивази қибру қуруру худписандӣ дар сари ӯ ишғол қарда буд” [6, с. 167].

Ин буд, он чӣ ки дар боби фарҳангу одоби додгустариву раиятпарварӣ ва мардонагиву ҷасуриву бахшидани гуноҳҳои музтарибону қарибони Куруш омӯхтем. Зимнан, набояд фаромӯш кунем, ки муарриҳине, ки таърихи Курушро навиштанд, на фақат бо Куруш ҳамватану ҳамдин набуданд, балки бо ӯ ва давлату салтанати ӯ равобити дӯстона низ надоштанд. Таърихи пешин гувоҳ аст, ки ин ду давлат чун сагу гурба ба ҳам зуд-зуд ҳамлавар мешуданд ва сояи ҳамдигарро аз девор метарошиданд. Ва ҳамчунин дар айёме, ки Юнон барои шикасти Лидия аз ҷониби Куруш, ҳамлаҳои Дориюш ва Хишоёршоҳу Ардашери дароздаст ва фатҳи он душмани хунини Порс буданд. Дигар ин ки муарриҳони мазкур дар айёме асарҳои худро таълиф намуданд, ки Ардашер шох буд. Яъне, дар аср, ки авотифу дарку эҳсосоти миллии Юнон дар радифи эронӣ чун оташ аланга мезад. Аҳли адабу фарҳанги Юнон шадидтарин ва ҷоҷатарин намоишномаҳои бар муқобили порсӣ ба сафҳои дафтар мекашиданд, ки то ҳанӯз боқист. Табиист, ки дар чунин шароити муҳит интизор намерафт, ки ду-се нафар муарриҳи юнонӣ дар мадҳу сано ва таърифу тавсифи ҳукмрони миллати душман сухани нек бигӯяд ва ба озодиву ҳамду санои ӯ тарона сарояд. Бар замми ҳамаи ин, чунон ки дар ҷавб зикр қардем, се тан муарриҳи маъруф ба азамати хориқулодаи Куруш эътироф қардаанд ва дар радифи фазилатҳои шоиста ва ҳуқуқи аҷои писандида ва беназири ӯ сари таъзим қуруд овардаанд. Ин бурҳон ва далоили қотеъест, ки шухрати таҳсину неқрафторҳои Куруш дар он аср бад-он поя дар арсаи ҷаҳон шухрат пайдо қарда, вурди забони ҳосу ом қардида будааст, ки қардери қудрату ёрои инқор набуд. Дар боби одоби фарҳанги шоистаи Куруш дӯсту душман суханро ба як равиш гуфтаанд.

Муҳимтарин матлабе, ки дар навиштаҳои ин муарриҳин ба мушоҳида мерасад, мақом ва шахсияти нотақрори Куруш аст. Ҳамагон бар он ақидаанд, ки Куруш аз ҷинси дигар шохон набуд, балки вучуду сиришти нодир ва беназире буд, чунон ки ҳақс зананд, ӯ барои замони оянда арзи вучуд қарда буд. Мураббӣ ва омӯзгор ҷизе ба ӯ наомӯхта ва ҳақме ба тарбияташ қамари ҳиммат нагузошта ва ҳатто дар шахру ободӣ низ

парвариш наёфта буд. Омӯзгораи табии ва ҳикмати азали мураббии ӯ буд. Домани кӯху сахро мактабу парваришгоҳи ӯ буд. Аз ҷӯнони даштҳои шарқии остони порс буд. Аммо шигифтангезии бозии рӯзгорро бубинед, ки ҳамин ҷӯнони гумном, рӯзе чунон шахсияти хешро нишон дод, ки ҷаҳонро дар ҳайрат гузошт ва абармартарин намунаи ҳукмравой ва болотарин мисоли ҳикмату фазилат шуд.

Гузашта аз ин, муҳаққиқини муосири соҳаи таъриху фарҳанг низ ба ҳақиқати давлатдорӣи Куруши Кабир эътироф доранд. Мистер Грандӣи Инглис – устои Донишгоҳи Оксфорд, ки дар таърихи қадим чун шахсияти нодир шинохта мешавад ва асари гаронарзиши ӯ “Ҷанги бузурги Порс” эътирофи умум гардидааст, дар боби давлатдорӣи Куруш изҳори ақида намуда, шахсияти ӯро нодиру беназир ва дар асри худ ғайримуқаррарӣ меномад.

Новобаста ба он ки ба ин гуфтаҳо ва набиштаҳо бовар кунем ё тахмин бизанем, бояд иқрор шуд, ки сохтор ва низоми мамлакатдорӣи Куруш марбут ва вобаста ба фарҳангу фазилатҳои ахлоқӣ ва малакоти шоистаи ӯ буда, ҳангоме ки сарвари ӯро дар радифи дигар шоҳони салафи ӯ аз кишварҳои Ошур ва Бобил қиёс карда, ба натиҷае меоем, ки дурахшандагиву барҷастагии махсуси рафтору аъмол ва кирдори Куруш дар байни соирин камназир аст. Возеҳ аст, ки миллатҳо дар радифи ӯ сари таслим фуруд овардаанд, вале ин таслим дар баробари саҳтдиливу истибдоди ӯ набуда, балки дар заминаи адолату бахшишу амну оромиш, арзишҳои фарҳангии инсонӣ асос ва устувор гардида будааст. Маҳз аз ҳамин лиҳоз аст, ки Куруш ба одобу расму ойин ва анъанаҳои суннатҳои қавме ва миллате даҳолат накардааст. Ҳама миллатҳо дар қору пеша ва мазҳабу адои хеш озодӣ ва баробарӣ доштаанд.

Дар маҷмӯъ доир ба фарҳангу муошират, усули роҳбарӣ ва раиятпарварӣ, амну осоиш ва дигар фазилатҳои шоистаи Курушу табори ӯ муаррихони Юнон: Ҳеродоту Ксенофонт ва Крезус эътироф мекунанд, ки фарҳангу фазилате, ки вучуди эронӣён бад-он зинат ёфта, дар юнониён нест. Ин қазияро профессор Грандӣи дар фарҷоми асараш низ зикр карда, афзудааст, сифатҳои, ки аз нуқтаи назари ростишӣ покӣ ва ҳусни ахлоқ дар эронӣён бостон мушоҳида кардем, дар ҳеҷ як миллатҳои муосири онон наметавон дарёфт.

Ҳадаф аз ин паҷӯишҳо ва овардани иқтибосҳо аз навиштаҳои муаррихин ва шарқшиносони бурунмарзӣ дар боби ташкил ва созмони як давлати ормонӣ ва империяи бузург бо кӯшишу ҷасуриву далерӣ ва ҷоннисорӣи фарзонафарзанди ориёитабор Куруши Кабир собит намудани заминаҳои нахустин ва коштани ҷавҳарҳои нахустини унсурҳои фарҳанг ва таърихи ин қуҳандиёр аст. Ёддоштиҳои ин мутафаккирон амсоли заррест, ки аз зерӣ хокистари таърихи ниёкон дурахши тозаии фарҳангӣ дорад. Ин нуқоти пураризиш роҳи моро дар шинохти таърихи фарҳанги як давраи басо муҳимму муфид ва ибратомӯзи қавмҳои ориёӣ – даврони салтанати сулолаи шоҳони Ҳахоманишӣ равшан намуда, ҳақиқатест, ки ба муаммоҳои нухуфта ва ноқушудаҳои мастурмонда дар мавриди шахсияти Зулқарнайни воқеию таърихӣ ва мутобиқати аҳволи шоҳаншоҳии Эрони Бостон Куруши Кабир бо зиндагии Зулқарнайн посухҳои сареху қотеъ медиҳад.

Ва ин айём, ки дар садаи XX1 зиндагӣ ва умр ба сар мебарему ҳамвора аз арзишҳои миллии гузаштагон ёдоварӣ ва эҳё менамоем, бояд

дар назди башарияти олам, баҳусус ҳасудони ба фарҳангу суннатҳо ва мутафаккирони ҷаҳоншукухи мо бо дидаи ҳасрат менигаранд ва дар мавриде ононро арабу турку муғул рақам мезананд, боист хушёру зираку оқил бошем ва бори дигар ба ҷаҳониён собит намоем, ки мардуми куҳанмарзи мо ҳазинаи фарҳангии ҳазорсолаҳоро махфӯз медорад. Ва дар хотима меарзад, Куруши Кабирро, ки баҳри як давлати ормонӣ ва намунавӣ дорои фарҳанги олии ҳуқуқии инсонӣ ҷоннисорӣ намуд, асосгузори таърихи фарҳанги ориёӣ номид.

Адабиёт

1. Берунӣ Абурайхон. Осор-ул-боқия. Душанбе: Ирфон, 1990. – 432 с.
2. Балъамӣ Абуалӣ. Таърихи табарӣ. Аз силсилаи “Халқҳои эронӣ дар маъхазҳои таърихӣ” Ҷ.1. – Ирфон, 1992. – 656 с.
3. Геродот, 1888. – Иодрия в девяти книгах. Пер.с греч. Мищенко Ф.Т.изд. 2,1-2. – М., 1888.
4. Ибн-ал-Балхӣ. Форнома. – Душанбе: Дониш, 1989. – 159 с.
5. Ксенофонт. Киропедия, с примеч. и указ. сочинения Ксенофонта 5-ти частях, ч.3. исп.и допол.. – СПб, 1897.
6. Мавлоно Ҷалолуддин Муҳаммади Балхӣ – Румӣ. Маснавии маънавӣ. – Техрон: Нашри замон. – 2001. – 728 с.
7. Мавлоно Абулкаломи Озод. Куруши Кабир – Зулқарнайн. – Душанбе: Адиб, 2019. – 228 с.
8. Муҳаммад Раёхӣ. Фирдавсӣ. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. – 338 с.
9. Меҳроб Ҷумъаев. Баъзе вижагиҳои таҳқиқот дар соҳаи фарҳанг. (Муҳаррир М. Муродӣ). – Душанбе: Аржанг, 2020. – 208 с.
10. Маҳмадраҳим Исоев. Ҳикмати амалии Мискавайх. Душанбе. – 2008. – 174 сах.
11. Муҳаммад Рашшод. Фалсафа аз оғози таърих. Ҷ.1 ва 2. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 480 с.
12. Равшан Раҳмонӣ. Паёмномаи фарҳанг. Рақами 3, (...) 2023, сах.43.
13. Шарифзода Худой. Достонҳои бузурги “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ. Душанбе: Эр-граф, 2018. – 400 с.
14. Фирдавсӣ Абулқосим. Шоҳнома. Ҷ. 9. – Душанбе, 1991. – 495 с.
15. Ҷамолиддин Саидзода. Фирдавсӣ – шоири паёмрасон. Душанбе, 2023. – 574 с.

Ходжаев Курбон

ИЗ ИСТОРИИ ВОЗРОЖДЕНИЯ КУЛЬТУРЫ НАРОДА АДЖАМА

Научная работа посвящена 2550-летию первого исторического явления арийской культуры – Декларации прав человека Куруши Кабира. Таджикско-персидское культурное наследие древних арийских персоязычных народов имеет богатую историю и древнюю культуру.

Доводы, документы и неоспоримые доказательства подтверждают, что представители этого народа были горожанами, созидателями, изобретателями, обладателями письменности, языка, книг и трактатов по различным направлениям человеческой науки и познания, этого не может

отрицать ни один человек. На протяжении долгой истории на этой земле жили и творили такие мировые мыслители, как Абуали ибн Сино (Авиценна), Абурайхони Беруни, Ал-Хорезми, Умар Хайям, Мухаммад Закария Рози, Фараби и сотни литераторов, как Рудаки и великий Хаким Фирдавси Туси, которые оставили после себя ценные культурные труды.

Возникает вопрос: что послужило источником зарождения этого культурного наследия? Несомненно, из культурных ресурсов и сокровищниц предков древних народов, которые передавались веками в устной форме и если не было возможности, то передавали их словами устода Рудаки: “То ба санг андар хаме бингошанд”, чтобы потомки могли пользоваться ими.

Данная статья была написана специально для того, чтобы мы знали историю наших культурных трудов, ценили и пересказывали их.

Ключевые слова: Декларация, очарование, познание, Библия, античность, геометрия, астролог, Александрия, Авесто, пехлевийский язык, Тибет, древний, Балх.

Khojaev Qurbon

FROM THE HISTORY OF THE CULTURAL REVIVAL OF THE PEOPLES OF AJAM

It is well known to all representatives of the enlightened world that the Tajik-Iranian cultural heritage has a long and ancient history. According to historians, archaeologists, and ethnographers, it spans more than three and a half millennia. This is confirmed by three key factors: first, the ancient written tradition represented by the sacred book *Avesta*; second, the philosophical treatises and other intellectual works of great thinkers; and third, the testimonies of Greek historians such as Herodotus, Xenophon, Ctesias, and others.

From the earliest times, Persian-speaking Aryan peoples lived and created in cities such as Bukhara, Samarkand, Khwarezm, Balkh, and other cultural centers. These cities were not only major trading hubs with neighboring countries, but also arenas for cultural exchange, where knowledge, manuscripts, languages, and traditions were passed on.

In this environment emerged outstanding figures of global science and culture, such as Avicenna (Ibn Sina), Abu Rayhan Biruni, Muhammad Zakariya al-Razi, al-Khwarizmi, Omar Khayyam, al-Farabi, and others. Their legacy continued the advanced traditions of past generations and became a pillar of world civilization.

Now, in the 21st century, we live in a free, independent, and sovereign country. It is time to actively explore, analyze, and systematize various aspects of the cultural history of the Ajam peoples. This is a timely and vital task. If we do not take responsibility for it today, it may be too late tomorrow. Foreign powers – nomadic in origin – are already openly appropriating the achievements of our thinkers, our history, science, culture, and folk traditions.

Therefore, this article is dedicated to the history of the cultural revival of the Ajam peoples, beginning with the first great state of the Achaemenids and its founder, Cyrus the Great.

Keywords: Achaemenids, Sasanians, Ajam, ancestors of the Tajiks, mythology, folklore, culture, literature, Avesta, Ramayana, Odyssey, Cyrus the Great.

ТДУ: Тадж.9+008+37+398+7.036.3+741+72.021.2(575.3)

Сафаркулова Гулмох

НАСКАЛЬНЫЕ РИСУНКИ И ИХ МЕСТО В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ГОРНЫХ ТАДЖИКОВ БАДАХШАНА

Статья исследует наскальные рисунки, найденные в горном регионе Памира, их значение и влияние на культурную жизнь местного населения. Исследование основано на полевых работах и анализе исторических источников. Статья освещает широкий спектр тем, включая:

- * Типы и распространение наскальных рисунков на Памире*
- * Техника и символика, используемые в этих рисунках*
- * Роль наскальных рисунков в религиозных, социальных и культурных практиках*
- * Значение наскальных рисунков для понимания исторического и культурного развития Памира*

На Западном Памире наибольшее скопление петроглифов зафиксировано около кишлаков Лянгаркишит, где исследованиями 1972 года выявлено 5878 рисунков и в урочище Вибистдара у кишлака Дебаста - 1203 рисунка. Сотнями исчисляются рисунки в других пунктах, например, Чарсем, Догз, Даршай, Наматгут и другие. В ряде пунктов на Бартанге, Шахдары, Язгулем, Ванче и Кокубельсу количество изображений не превышает нескольких десятков или даже нескольких рисунков. Наибольший интерес представляют рисунки в Акжильга (Восточный Памир, обнаруженные на правом берегу реки Северная Акджильга на высоте 3800 м над уровнем моря. Эти рисунки признаны самыми высокорасположенными петроглифами в мире.

Статья подчёркивает, что наскальные рисунки являются не только историческими артефактами, но и живым наследием, которое продолжает играть важную роль в культурной жизни народа Памира. Исследование способствует пониманию культурного разнообразия и значимости культурного наследия в современном обществе.

Ключевые слова: Памир, наскальные рисунки, исследование, олень, символ, петроглифы, результаты, значение, исторические труды, анализ.

Наскальные рисунки являются частью культурного наследия человечества и отражают мировоззрение древних людей. Одним из регионов, где сохранилось множество таких изображений, является Горно-Бадахшанская автономная область Республики Таджикистан, которая считается одним из богатейших мест в Средней Азии, превосходя в этом отношении провинцию Синьцзян в Китае, Восточный Иран, Афганистан и, возможно, даже Северную Индию. Следует отметить, что до сих пор многие петроглифы и эпиграфические памятники не зафиксированы в научной литературе.

К настоящему времени как на Восточном, так и на Западном Памире открыто более 10 тысяч рисунков на скалах. На Восточном Памире открыты древнейшие в Центральной Азии писанницы - рисунки, сделанные краской. Обнаруженные в Восточном Памире рисунки указывают, что здесь

могла быть целая провинция наскального искусства. А это значит, что памятников с крашеными рисунками в этой местности было больше, чем нам известно сегодня.

В 1896-1899 гг. на Памире впервые побывал датский путешественник О. Олуфсен и дал сведения о петроглифах Лангаркишта. В своей работе путешественник "Through the unknown Pamirs (Vakhani and Garan) - The Second Danish Pamir Expedition " - показал изображения горного козла, человеческой ладони, бадахшанского рубаба и т. д., и проанализировал их [13, с.15]. На расстоянии до 1 км от восточной стороны села Даршай он находит на отдельном камне изображение охотника, стреляющего в горного козла. Такие изображения зафиксированы в Дарбанде и других районах Ишкошима.

Ещё в 1908 году путешественник и этнограф А.А. Бобринский опубликовал несколько фотографий рисунков в своей книге «Горцы верховий Пянджа» [2, с.111] и, с тех пор учёные используют его работу.

Но детального исследования петроглифов не проводил никто. Рисунки были выбиты на камне людьми, жившими много лет назад. В 1898 году он сообщил об этих источниках. Из рассказов учёных следует, что эти надписи были сделаны на больших рифах, расположенных на высоте 2700-3500 метров над уровнем моря. Учёные рассматривают сцену этих писаний по-разному и связывают их с VII-VIII веками.

Несмотря на сложность определения возраста наскальных изображений, исходя из опыта изучения петроглифов Центральной Азии, выделены шесть возрастных групп, древнейшие из которых относятся к заключительным этапам каменного века: мезолиту и неолиту (VIII тысячелетия до нашей эры), к эпохе бронзы (II тысячелетие до нашей эры), "«скифо-сарматского типа» (I тысячелетие до нашей эры), кушанского времени (первая половина I тысячелетия нашей эры), средневековая и современная относящаяся к нашим дням [14, с. 11].

Для древних наскальных рисунков, встречающихся только в пещерах, характерны изображения животных, таких как горный козёл, древний бык, лось, дикая лошадь, птицы и т. д. В них преобладают изображения животных, относящиеся к верхнему палеолиту и имеющие историю существования 40-20 тысяч лет до н. э. Только позднее, в эпоху неолита стали изображать сцены из жизни первобытного человека, такие как охота, драки, танцы, маневры, для интерпретации содержания, которых археологам приходилось сталкиваться с трудностями. Эти камни датируются 6-4 тыс. лет до н. э.

В 1964 г. в свет выходит публикация «Следы писаниц в навесе Куртеке» [12, с.67-69]. Навес Куртеке находится в двух километрах от грота Шахты. Абсолютная высота около 4020 м над уровнем моря. Памятник обнаружен Памирским отрядом ТАЭ под руководством В.А. Ранова. Изображения на стенах навеса В. А. Ранов датировал эпохой неолита бронзы [4, с. 243].

В 1966 году В. А. Ранов и А. В. Гурский составили карту петроглифов Памира в статье «Краткие сведения о наскальных рисунках Горно-Бадахшанской автономной области Таджикской ССР», где показано 48 точек каменных росписей [10, с.112].

Следует отметить, что В.А. Ранов проделал огромную работу по изучению и систематизации всех петроглифов, зафиксированных на

территории Памира. Сам автор отмечает, что основной задачей этой работы является описание, общая характеристика, классификация, датировка и в конечном итоге – периодизация памирских петроглифов.

В связи с этим данная книга, по нашему мнению, охватывает широкий круг затронутых проблем. Но сам факт в том, что исследователь смог определить датировки петроглифов, по-нашему мнению, это очень важно для дальнейшего исследования истории таджикского народа данного периода. Определение возраста наскальных изображений является очень сложным делом, но исходя из опыта изучения петроглифов Средней Азии, стилистических особенностей и реалий В. А. Ранов выделяет шесть возрастных групп наскальных изображений Памира. Более подробно см. В.А. Ранов. Археологическое изучение Памира (1946-1984) / Очерки по истории Советского Бадахшана. – Душанбе: Дониш, 1985. – С.407.

В.А. Ранов начал изучать памирские наскальные рисунки и разделил наскальные рисунки Памира на две части:

1. Нарисованные-пиктограммы, выгравированные на камнях, т. е. петроглифы;

2. Пиктограммы были обнаружены в пещерах Шахты и Камари Куртека, Найзатош и Вибисдаре [11, с. 67].

Исследование показало, что некоторые петроглифы отличаются друг от друга. К примеру, самые популярные петроглифические памятники сохранились в Шугнане, на месте Вибисдара в долине Гунда и эпиграфические памятники на месте Сарои Бахар в долине Поршинев. Среди них есть и такие, которые не имеют себе равных.

Эти петроглифы, по ряду характерных признаков, могут быть связаны с одной из волн движения "ариев" в Индию. На Западном Памире наибольшее скопление петроглифов зафиксировано около кишлаков Лянгаркишт, где исследованиями 1972 года выявлено 5878 рисунков и в урочище Вибистдара у кишлака Дебаста - 1203 рисунка. Сотнями исчисляются рисунки в других пунктах, например, Чарсем, Догз, Даршай, Наматгут и другие [15, с.25].

Однако, в ряде местностей как в Бартанг, Шахдары, Язгулем, Ванч и Кокубельсу количество изображений не превышает нескольких десятков или даже нескольких рисунков.

В Гроде Шахты красками двух тонов выполнены замаскированные под птицу человек и животные: кабан, медведь и бык. Фигуры животных достигают 85 см. По своим стилистическим особенностям и сюжету (на одном из рисунков изображено животное, пронзенное стрелами) эти рисунки очень напоминают палеолитические, но ряд особенностей и обстоятельства их нахождения заставляют датировать их мезолитическим возрастом и считать одновременными с маркансуйской мезолитической культурой Памира.

Наибольший интерес представляют рисунки в Акжильга (Восточный Памир), обнаруженные на правом берегу реки Северная Акджильга на высоте 3800 м над уровнем моря. Эти рисунки признаны самыми высокорасположенными петроглифами в мире. Рисунки находятся в нескольких километрах от изученного археологами средневекового города серебряных рудакопов Базардара. Разновременные рисунки выполнены в необычной для Центральной Азии технике в линейной манере и нанесены на каменную патину металлическим предметом, а не выбиты камнем.

Среди изображений встречаются животные: горные козлы, быки, лошади; антропоморфные персонажи, колёса, а также колесницы. Они занимают центральное место среди петроглифов Акджилги. По мнению В. А. Ранова и В. А. Жукова, в столь высокогорном районе изображены именно боевые колесницы. Необычно и то, что рисунки выполнены в «линейно-штриховой технике», когда наносился контур будущего изображения, а затем он заштриховывался внутри резными линиями, иногда дополнительно зашлифовывался. Рисунки датируются концом II – началом I тыс. до н. э., сакским временем (I тыс. до н. э.) и средневековьем [5, с.64].

Совершенно особняком стоят два памятника Памира: грот Шахты и навес Куртеке, где найдены писаницы, т. е. рисунки, сделанные минеральной краской — охрой. Они отличаются манерой выполнения рисунка, стилем и сюжетами изображений. В гроте Шахты красками двух тонов выполнены замаскированный под птицу человек, кабан и медведь. Животные поражены стрелами. В отличие от преимущественно мелких (в среднем 10-20 см длины) рисунков, выбитых на скалах, здесь фигуры зверей крупные (до 85 см)[11, с. 117]. В Куртеке сохранились лишь остатки писаниц, среди которых выделяются две сильно стилизованные фигурки людей с поднятыми руками. Остальные рисунки Восточного Памира, представленные малочисленными скоплениями, не отличаются от петроглифов Бадахшана.

Юго-восточная группа с линейно-схематическими фигурками горных козлов и всадников на лошадях с выступающими носами в остроконечных головных уборах выполнена в скифо-сарматской манере. «По характеру рисунка и одежды можно предположить, что это саки тиграхауда. В качестве аналогий можно привести изображения саков тиграхуда несущих дары на рельефе Персиполиса» [8, с.378].

Фигурки людей и зверей отображали процесс мышления человека далекой эпохи, не отделявшего искусство от реальной жизни. Исследователи петроглифов считают, что древние люди тем самым пытались сохранить воспоминания об удачной охоте, передать информацию, зафиксировав событие языком рисунка, привлечь тучные стада для пропитания племени.

В 2018-2019 гг. сотрудники ИАЭТ СО РАН и Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Национальной академии наук Таджикистана провели разведку, в ходе которой нашли ранее не известные пункты с наскальными изображениями. Так они обнаружили гроты Шакарар, Мадан и Шахты II, а также небольшую пещеру с наскальной живописью, которую называли пещерой им. В.А. Жукова.

Опубликованные в середине XX века и недавние открытия показывают, что наскальное искусство в Восточном Памире отличается своеобразием. Интересно, что в нём преобладает использование минеральных пигментов, что на территории Средней Азии встречается редко.

Согласно исследованиям М. Мунавварова, петроглифы Вибистдара расположены в 30 км от г. Хорог, расположен на восточной стороне долины Гунда в 3-4 км к северу от автомагистрали в ущелье Вибист, точнее на верхней летовке “Тир эл”. В большом количестве встречаются различные варианты солярных знаков и орноментальных мотивов, а также

изображение жилищ, как стационарных, так и юрт. Над домом изображено солнце с расходящимися лучами.

Общее количество этих изображений составляет 1203, общая площадь которых составляет 1,2 га, разделенных на 4 части в зависимости от их расположения. Отличительной особенностью этих изображений является то, что на них изображение охоты не занимает главного места. Большая часть из них включает в себе изображения людей, в том числе всадников, бегущих и танцующих людей, размахивающих руками и захватывающих их, а также различные узоры и символы, в том числе ладонь человека. Изображение человека не превышает 10-15 см, самое большое изображение – 45 см. Часть изображений относится к сакскому периоду (I тысячелетие до н. э.), другая часть относится к кушанам и эфталитам (конец II-I вв. до н. э. – V-VI вв. н. э.), но основная часть относится к среднему веку исламского периода.

Изображения не только отражают характер и содержание охоты, но и отражают оседлую и полукочевую скотоводческую жизнь населения. Например, изображение охоты, на которой несколько всадников окружают горных козлов, очень интересно. Это изображение было нарисовано в Кушанско-Эфталитский период, и этот способ охоты называется (кабалшикор). Об этом виде охоты Андреев А.А. и Половцев написали подробно [1, с.30]. Изображение охоты с луком и стрелами указывает на то, что эти рисунки были созданы после изобретения лука и стрелы. Однако следует отметить, что на большинстве участков Шугнана “обычно изображают горных козлов в виде двух соединенных треугольников. Такие изображения зафиксированы в Сохчарве, Богевдаре, Муне, Дебасте, Вибистдаре, Вуже, Вере, Чарсеме, Миденшахре, Ванкале, Бачоре, Лангаре [16, с.27].

Петроглифы местности Лангаркишт села Лангар располагались вблизи караванных путей, связывавших Среднюю Азию с Китаем и Индией, и люди, проходящие через него с караванами, писали на камнях свои мысли и идеи, как письмо будущим поколениям. «Путешественники, проходившие через Ваханскую долину по Шелковому пути, писали на камнях свои верования, надежды, мечты, события повседневной жизни» [7, с.72].

Петроглифы местности Лангаркишти село Лангара по количеству (5878) стоят в Средней Азии на втором месте после петроглифов Саймалиташа Кыргызстана [6, с.25]. Но по словам Бубновой, общее количество петроглифов селе Лангара достигает 6000. Также отмечает, что среди этих картин больше всего встречаются изображения горного козла (бычиша) – 3511. Из диких животных – изображения тигра, дикого кабана и одного из видов Тукайи (*Cervus claphus bactrianus*), животных семейства Bovidae, распространены быки, которые символизируют охоту [3, с.238].

Петроглифы Лангара не только многочисленны, они отличаются и большим разнообразием сюжетов. В ходе работ экспедиций 1956, 1972 и 2001 годов были обнаружены и зафиксированы петроглифы разных периодов истории Памира.

В исторической местности деревни Лангар количество символов и узоров, используемых на различных предметах, много. Значение этого выражения сохранилось в основном при передаче из уст в уста. Их можно разделить на различные исторические периоды. Учёные и историки называли их “знамением для древних”. Петроглифы чрезвычайно важны для изучения

истории местных жителей и путешественников, которые пересекали ваханскую долину по Шелковому пути. На фотографиях изображены солнце, различные кресты, различные флаги, буддийский храм. Из этого следует, что люди исповедовали зороастрийские религии-буддизм, христианство.

В.А. Ранов считает, что 50% петроглифов Лангара относятся к кушона-эфталтитскому периоду и могут быть датированы III-VII вв н.э. – времени активного функционирования памирского отрезка Шелкового пути из Кушании в Китай и построенных для охраны трасс древних западнопамирских крепостей Каахка, Ямчун и доисламских храмов во Вранге, Зонге и Кофиркала.

В рисунках, оставленных на скалах, заключена масса сведений об истории и жизни горных таджиков. Этими рисунками они пытались выразить свои мысли и чувства и при этом невольно рассказали о своём времени. Например, изображение горного козла (нахчир) символизирует богатство природы Бадахшана, с другой стороны – символизирует свободу и чистоту, также изображения рубаб и доира, которые символизируют жизненную силу людей. Рубаб считается, любимым музыкальным инструмента местных жителей. Примечательно, что нигде в Центральной Азии не встречаются такое большое количество петроглифов с изображением музыкальных инструментов – в этом регионе их найдено около 300. Существует предположение, основанное на народном фольклоре памирцев, что рубоб является как бы олицетворением человека, поэтому имеющиеся изображения очень похожи на стилизованные рисунки людей.

Так как таджики являются потомками арийцев, везде можно встретить символ свастики, он сам по себе обладает особым характером и олицетворяет собой символ “арийства”. Отсюда следует, что жители селения Лангар (Вахан) имеют древнюю и богатую историю, восходящую к арийцам [15, с.306]. Этот символ в основном находит свое отражение в памирских чулках и шарфах, сшитых шугнанцами, рушанцами и ваханитами.

Некоторые наскальные рисунки, точно так же, как и орнаменты, встречающиеся на археологических или этнографических предметах, реже чем другие элементы материальной или духовной культуры древних народов могут возникать конвергентно, что позволяет в ряде случаев рассматривать их как результат конкретных связей между населением отдельных территорий.

Если недавно в высокогорьях Памира было изучено всего несколько образцов наскального искусства, то исследования последних лет показали, что таких памятников гораздо больше.

Стоит отметить, что в 2018 году со студентами факультета истории и права Хорогского государственного университета мы проводили археолого-этнографическую практику в селе Лангар (Вахан) и проводили полевые исследования. Наша задача была записать и сфотографировать наскальные рисунки, а потом проводить опрос. Анализируя все материалы можно сделать выводы, что на Памире самый распространённый петроглиф – это изображение горного козла. Горный козел (нахчир) изображён в разных эпизодах. Проводя этнографические опросы по этой теме большинство людей ответили, что горный козёл является символом чистоты и смелости, что козы символизируют в себе силу, могущество,

мужественность. Но есть и люди, которые считают его символом лукавства, похоти, глупости и безрассудства. Это животное, в свою очередь, также является символом красоты природы. Его рог чрезвычайно красив, и в Вахане, и Шугнанах его помещали в Мазари – священные места, где он символизировал красоту и чистоту. По минению жителей он отгоняет зло и не допускает его в эти места.

Кроме этого, в петроглифах кишлака Лангара изображены дикие животные, такие как тигры, собаки и лошади. Это указывает на то, что это место с древних времён подходило для этих животных. Но, к сожалению, некоторые из этих животных, например, шакал, снежный барс, медведь исчезли с поля зрения.

Лошадь считается одной из самых полезных животных в хозяйстве, и с древних времён люди использовали её в основном как транспортное средство. В петроглифах лошадь изображают как ездовое животное, облегчающее передвижение с одного места на другое. Кроме того, лошадь является символом ловкости, вдумчивости и огромной силы. В исламе лошадь – символ счастья и богатства.

В петроглифах изображения собак символизируют как охотничье животное, неразлучного друга, защитника (от диких животных, таких как волки, тигры и т. д.). Также исторические источники объясняют символ собаки следующим образом: одни считают её священной, а другие – грязным животным.

Важно подчеркнуть, что различные фигурки людей и зверей отображали процесс мышления человека далекой эпохи, не отделявшего искусство от реальной жизни. Исследователи петроглифов считают, что древние люди тем самым пытались сохранить воспоминания об удачной охоте, передать информацию, зафиксировав событие языком рисунка, привлечь тучные стада для пропитания племени.

Какое значение придавали древние люди своим рисункам, сказать трудно. Возможно, они имели религиозное содержание, а может быть, это отображение повседневной жизни или игра воображения, желание доступным способом оставить о себе какую-то память... Несомненно одно – в рисунках на камнях отражена многовековая история людей, живших в этих местах, или пришедших сюда из других краёв по воле случая или обстоятельств.

В результате этого исследования мы собрали множество легенд, бытующих в народе с давних времён. Эти же легенды были приведены в работах О. Олифсена в 1898 году, русского учёного А.А. Бобринского. Если сравнить эти легенды с предыдущими легендами, то станет ясно, что они не утратили своего содержания за 120 лет.

На основании полученных сведений можно сделать вывод, что жители Бадахшана с древних времён занимались земледелием, животноводством и охотой. Бадахшан считается местом первых людей, где человечество обитало здесь ещё со времён палеолита. Петроглифы Памира показывают не только историю этой земли, но и культуру народа, то, чем он занимался в прошлом.

Наскальные рисунки Памира являются неотъемлемой частью культурного наследия народов, населявших этот регион. Они отражают их повседневную жизнь, верования, социальную сплочённость и передачу знаний. Эти рисунки имеют огромное значение для понимания культурной

истории Памира и служат свидетельством богатого и разнообразного прошлого этого региона.

Исследование наскальных рисунков Памира и других мест районов республики действительно подтверждает, что таджикский народ является одним из древнейших жителей региона. Памир, как часть Центральной Азии, имеет богатую историю, уходящую корнями в глубокую древность. Наскальные рисунки, или петроглифы, являются важным археологическим свидетельством жизни, культуры и верований древних народов, населявших этот регион. Именно через данный регион проходили древние торговые пути, как Шелковый путь, которые оставили после себя и другие исторические памятники разного периода истории.

Литература

1. Андреев, М.С. Материалы по этнографии иранских племен Средней Азии. Ишкашим и Вахан [Текст] / М.С. Андреев, А.А. Полавцов. – С-Петербург, 1911. – 40 с.
2. Бобринской, А.А. Горцы Верховьев Пянджа [Текст] / А. А. Бобринской. – М., 1908. – 150 с.
3. Бубнова, М.А. Археологическая карта Горно-Бадахшанской автономной области: Западный Памир (памятники каменного века – XX в.) [Текст] / М.А. Бубнова. – Душанбе: Университет Центральной Азии, 2008. – 384 с.
4. Бобомуллоев, Б.С. Вклад В. А. Ранова в изучение наскального искусства Таджикистана [Текст] / Б.С. Бобомуллоев // Возвращение к истокам: сборник памяти выдающегося археолога В. А. Ранова. – Новосибирск: Изд-во ИАЭ СО РАН, 2015. – С. 239-250.
5. Жуков, В.А. Древние колесницы на Памире [Текст] / В.А.Жуков, В.А. Ранов // Памир. –1974. – № 11. – С.62-68.
6. Гафуров, Б. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна. Китоби якум [Матн] / Б. Гафуров. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 700 с.
7. Дилдоров, Г. Инъикоси петроглифҳои мавзеи Лангаркишти деҳаи Лангари водии Вахон дар таҳқиқотҳои олимони ватанию хориҷӣ [Матн] / Г. Дилдоров // Конфронсияи байналмилалӣ 2-юми илмӣ-назариявӣ таҳти унвони “Рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ Тоҷикистон: дастовардҳо, мушкilot ва дурнамои он”. – Хоруғ, 2024. – С.70-75.
8. Мамадназаров, М. Памятники зодчества Таджикистана [Текст] / М. Мамадназаров. – М.: Прогресс-Традиция, 2015. – 496 с.
9. Ранов, В.А. Наскальные изображения у кишлака Намадгут [Текст] / В.А. Ранов // Изв. АН ССР, 1957. – Вып. 14. – С.67-70
10. Ранов, В.А. Бегущий по скалам: наскальные рисунки Памира [Текст] / В.А. Ранов. – Душанбе: Дониш, 2016. – 412 с.
11. Ранов, В.А. Краткий обзор наскальных рисунков Горно-Бадахшанской Автономной области Таджикской ССР [Текст] / В.А. Ранов, А.В. Гурский // Советская этнография. – 1966. – № 2. – С. 110–119.
12. Ранов, В.А. Следы писаниц в навесе Куртеке [Текст] / В.А. Ранов // Известия Всесоюзного географического общества. – 1964. – Т. 96, Вып. 1. – С. 67-69.

13. Olufsen, O. Through the unknown Pamirs (Vakhán and Garan) – The Second Danish Pamir Expedition, 1898 – 1899 [Text] / O. Olufsen. – London: William Heinemann, 1904. – С.155-160.

14. Камол, Ҳ. Сангнақшҳо – нигораҳои аҳди бостон [Матн] / Ҳ. Камол // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2017. – №3(39). – С.10-17.

15. Шоинбеков, А.А. Петроглифҳои Помир [Матн] / А.А. Шоинбеков // Энциклопедияи Бадахшон. – Душанбе, 2016. – С.306-307.

16. Шоинбеков, А.А. Ёдгориҳои таърихӣ-археологӣи Шугнон (қалъаҳо, зиёратгоҳҳо, петроглифҳо) [Матн] / А.А. Шоинбеков // Шугнон. – Душанбе, 2014. – С.15-30.

Сафаркулова Гулмоҳ

САНГНАҚШҲО ВА ҶОЙГОҲИ ОНҲО ДАР ҲАЁТИ ФАРҲАНГИИ ТОҶИКОНИ КУҲИСТОНИ БАДАХШОН

Дар мақола сангнақшҳои Бадахшон ва аҳамияти онҳо дар ҳаёти фарҳангии мардуми кӯҳистон мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Таҳқиқ дар асоси таҳлили сарчашмаҳои таърихӣ, қорҳои саҳроӣ асос ёфта, чунин ҷиҳатҳоро фаро гирифтааст:

- * Намудҳо ва пахншавии нақшсангҳо дар Помир;
- * Техника ва истифодабарии рамзҳои дар санг;
- * Сангнақшҳо ва аҳамияти онҳо барои омӯзиши таърих;
- * Аҳамияти сангнақшҳо барои омӯзиши ҳаёти маънавӣ.

Сангнақшҳо бештар дар худуди Помири Ғарбӣ наздикии деҳаҳои Лангаркишт, дар натиҷаи таҳқиқоти соли 1972, – 5878 петроглиф сабт шудааст. Дар деҳаи Вибистдара дар наздикии деҳаи Дебаста 1203 нақшсангҳо таҳқиқ шудааст. Дар дигар деҳаҳо, масалан, Чарсем, Даршаи, Наматгут ва ғайра петроглифҳои зиёде мавҷуданд. Дар як қатор ҷойҳои дигар ба монанди Бартанг, Шохдара, Язгулем, Ванҷ ва Кокубелсу шумораи нақшсангҳо низ ба қайд гирифта шудаанд. Сангнақшҳои Акчилга (Помири Шарқӣ), ки дар соҳили рости дарёи Акчилгаи Шимолӣ дар баландии 3800 м аз сатҳи баҳр пайдо шудаанд, тавачҷуҳи бештарро ба худ ҷалб кардаанд. Инҳо баландтарин петроглифҳои ҷаҳон эътироф шудаанд.

Петроглифҳо на танҳо осори таърихӣ, балки мероси зиндае мебошанд, ки дар ҳаёти фарҳангии мардуми тоҷик нақши муҳим доранд. Таҳқиқот ба дарки гуногун фарҳангӣ ва аҳамияти мероси фарҳангӣ дар ҷомеаҳои муосир мусоидат мекунад.

Калидвожаҳо: Помир, сангнақшҳо, таҳқиқот, оху, рамз, петроглифҳо, натиҷаҳо, аҳамият, осори таърихӣ, таҳлил.

Safarqulova Gulmoh

ROCK PAINTINGS AND THEIR PLACE IN THE CULTURAL LIFE OF THE ANCIENT TAJIKS OF BADAKHSAN

This article examines the rock paintings of the Pamir mountain region and their significance in the cultural life of the ancient Tajik population. The research is based on fieldwork and the analysis of historical sources. Key topics discussed include:

- the types and geographical distribution of rock art in the Pamirs,

- the techniques employed and the symbolism embedded in the drawings,
- the role of petroglyphs in religious, social, and cultural practices, and
- the broader importance of rock art in understanding the historical and cultural development of the Pamir region.

In the Western Pamirs, the most significant concentrations of petroglyphs have been found near the village of Langarkisht, with 5,878 images documented during the 1972 expedition, and in the Vibistdara tract near the village of Debasta, where 1,203 images were recorded. Additional clusters of rock art exist in Charsem, Dogz, Darshai, Namatgut, and other areas. In the Bartang, Shakh dara, Yazgulam, Vanj, and Kokubelsu valleys, the number of images is limited to a few dozen or less. Particularly notable are the petroglyphs in Akjilga (Eastern Pamirs), located on the right bank of the Northern Akjilga River at 3,800 meters above sea level, which are among the highest known petroglyph sites globally.

The article concludes that these rock paintings should be viewed not only as historical artifacts but also as a living cultural heritage that continues to hold importance for the Pamiri people. The research contributes to broader discussions on cultural diversity and the significance of safeguarding cultural heritage in contemporary society.

Keywords: Pamirs, rock paintings, petroglyphs, symbolism, cultural heritage, historical analysis, sacred art, nacheniye, istoricheskiye trudy, analysis..

ТДУ:37точик+008+39точик+615.89+641.86+55+9точик+82.3 (2точик)

Каримова Шамъигул

САНГИ КАБУД – РАФЪИ СУЛФАИ КАБУДТАК

Мақолаи илмӣ ба таҳқиқи падидаи санги кабуд дар заминаи мероси фарҳангӣ ва табиӣ Тоҷикистон бахшида шудааст. Ин объекти беназир на танҳо ташаккули геологӣ, балки ҳамчун унсури муҳими тибби анъанавӣ, бовару эътиқодҳо ва таомулҳои хоси мардумӣ баррасӣ мешавад.

Дар мақола нақши Санги кабуд дар табобати кабудсулфа, як бемории маъмул, бахусус дар байни кӯдакон, ба таври муфассал таҳлил карда шудааст. Дар он дар таърих ба маълумоти этнографӣ, ки аз минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон ҷамъоварӣ шудаанд тарзи истифодаи ин санг аз ҷониби сокинони маҳаллӣ, аз ҷумла об карда нӯшидани зарраҳои он ва гузаронидани маросимҳои махсус тавсиф ёфтааст.

Таҳлили геологӣ Санги кабуд тасдиқ мекунад, ки он як навъи гранит, ҷинси кӯҳӣ бо хосиятҳои муайяни физикӣ ва химиявӣ мебошад. Мо кӯшидем, ки паҳншавии навъҳои гранитӣ дар Тоҷикистон ва робитаи онҳо бо афсонаҳо ва ривоятҳои маҳаллиро баррасӣ карда, бо зикри мисолҳо тасаввурот дар бораи хосиятҳои фавқулодаи Санги кабуд ва робитаи онро бо арвоҳи аҷдодон тарҷеҳ намоем.

Ҳамчунон, дар мақола омӯзиши ҷанбаҳои хоси гранит дар илми муосир таҳлил гардида, истифодаи он дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла дар тибб баррасӣ ёфтааст. Мисолҳои истифодаи гранит дар стоматология, физиотерапия ва дигар соҳаҳо оварда шудаанд.

Дар охир, зарурати омӯзиши минбаъдаи Санги кабуд ҳамчун унсури муҳими мероси фарҳангӣ ва табиӣ дар Тоҷикистон дарҷ ёфтааст. Таҳқиқи ин

падида ба равиши байнисоҳавӣ, этнография, геология, фолклор, тибби муосир, тибби халқӣ таҳия гардидааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, санги кабуд, гранит, бовару эътиқодҳо, тибби халқӣ, кабудсулфа, эътиқодҳо, расму оинҳо, этнография, геология, анимизм, чӯб, чашмаҳо, латтаи кабуд, нон, қанду шириниҳо, чалпак.

Ёдгориҳои таърихӣ табиӣ таҷассумгари ҷанбаи кавии табобатие доништа шудаанд, ки самимияти эътиқоду боварии мардумро ба худ мустаҳкам гардонид, ҳамчун макони муқаддас эътироф гардидаанд. Ҳақиқатан ҳам яке аз роҳҳои шифо ёфтани аз ҳар гуна бемориҳо ин роҳ овардани одамон ба ёдгориҳои таърихӣ табиӣ ва ҷойҳои муқаддас мебошад. Ин ҷойҳо дарахтони азимчуссаи хурӯй, харсангҳо, ғорҳо, чашмаҳо ва мазорҳои донишмандони тақвоӣ аҳли дин мебошанд. Онҳоро воситае ба Худо доништа, бо сабаб гардидаи онҳо аз Яздон шифо талаб кардани ҷоиш мебуданд. Урфу одатҳои анъанавӣ қадима дошта, аз замонҳои пеш то ба имрӯз реша давонидааст. Новобаста аз ҳар халқу қабилаи мамӯли дунё раванди тақомули он идома дорад.

Муҳаққиқ С. Гулмоҳ низ муқаддас шуморидани ҷойҳои зиёратгоҳро ба замони қадим нисбат дода, ҳамчун макони эътиҷмандону шифоталабон зикр намудааст: «Зиёратгоҳҳо ки мансуб ба ҷойи муқаддас мебошанд, бархе аз онҳо, аз замонҳои қадим ба сифати макони муродиҳандаи эътиҷманду ниёзмандон дар байни мардум эътибор пайдо кардаанд» [16, с. 13-14].

Тоҷикистон сарзамини бою беназире аст, ки сарватҳои табиаш беканор буда, дар онҳо хусусияти ҳоси давое дарҷ гардида, малҳам ба ҷони мардум ба шумор мераванд. Агар табиати макони зисти инсон аз нигоҳи экологӣ бою тоза бошад, организми он бо ҳар гуна вирусу бактерияҳо мубориза бурда, солимӣ бардавом ҳифз мегардад. Аз ин роҳ, бебаҳотарин неъмате, ки инсон аз табиат ниёз дорад ва онро ба худ мегирад, саломатӣ аст. Ҳаёт аз табиат сарчашма гирифта, обу тоб ёфтани тамоми ҷинси ҷондор аз он вобаста мебошад.

Дар тамоми манотиқи ҷумҳурии шумораи зиёди ёдгориҳои таърихӣ табиӣ мавҷуд аст. Таҳқиқ ва пажӯҳиши муҳаққиқони илмӣ фолклоршиносӣ, таърихшиносӣ мардумшиносӣ, аз ҷумла корҳои П. Ф. Преображенский, А. А. Бобринский, М. С. Андреев, П. М. Майский, В. Бердников, И. Д. Малинин, Р. А. Агаева, М. А. Бубнова, Ҳ. Камол, Д. Раҳимӣ, Н. Шакармамадов, Қ. Аламшоев, А. Аминзода, З. Холмуродов, Л. Носирова ва дигарон нишон медиҳад, ки дар навоҳӣ шумораи зиёде аз одамон барои давои дарди худ бештар ба чашмаҳо, дарахтони азимчусса, харсангҳо, ғорҳо ва амсоли инҳо, дар роҳҳои махсус роӣ оварда, бо иҷрои таомули ҳосшудаи ин маконҳо аз Худованд шифо талаб мекунанд.

Аз таҳқиқи муҳаққиқони русу тоҷик бармеояд, ки дар фарҳанги мардуми Санги кабуд ҷунин вазифаҳои иҷро менамудааст:

1. Иштирок дар офариниши олам (осмони кабуд – аз санги кабуд).
2. Иртибот бо парастии об ва руҳи он.
3. Хусусияти таъсири дучониба ба одамон:
 - бахт ва сарват меорад, ганҷ нигоҳ меборад;
 - табобати бемориҳои гуногун;
 - ба боридаи борон мусоидат мекунад;
 - марг меорад (дар ин ҷо ҳислати нопокии одамонро дар назар дорад);

- муждадихандаи бадбахтӣ, рамзи ғаму андух [ниг. 2, с. 117].

Намунаи бархеи ин вазифахоро дар бовару эътиқодоти мардумӣ ва устураҳо, тибби касбӣ ва муосир бо мисолҳои қотеъ нишон дода мешавад.

Яке аз ёдгориҳои табиӣ, ки дорои таърихи қадима буда, дар ҳаёти мардум нақши муҳим доранд, ин харсангҳо мебошанд. Аслан, сангҳо ба саломатии одамон нафъ доранд. Дар фарҳанги мардумӣ истифодаи сангҳо рамзӣ буда, мувофиқ ба анвоъ хусусияти шифобахширо доро мебошанд. Доираи омӯзиши сангҳо фарох буда, ҳар навъи он тадқиқи ҷудогоноро талаб менамояд. Аз ин лиҳоз, дар ин мақола танҳо дар бораи яке аз навъҳои санг, яъне санги кабуд, ки доираи пажӯҳишҳои мардумӣ ва илмиро фаро гирифтааст, ҳарф хоҳем зад.

Дар фарҳанги мардуми халқи тоҷик «санги кабуд» мавқеи хос дошта, онро барои муолиҷаи сулфаи шадиди пайи ҳам истифода менамоянд. Зимни пажӯҳиш маълум гардид, ки дар манотиқи ҷумҳурӣ ин навъи санг маъмул буда, эътиқоди мардум бо он зиёд аст. Рафти зиёрат ва талаби шифо вобаста ба муҳити зист ва фарҳангу маданияти маҳалҳо иҷро мегардад. Мардум зиёрати ин сангро муқаддас дониста, нисбат ба он сухани бад ё бо нияти бад ҳарф намегуянд. Ин амал гӯё сабаби нохушӣ мегардидааст. Гӯё дар зери ин харсангҳои азимҷусса нафаре аз шахсиятҳои бузург ё мавҷуде аз офатҳои табиӣ ногаҳон ғавғида хоб мебошанд, ки руҳу арвоҳи онҳо бардошти ғализию нопокии хислату кирдорҳои бархе аз одамонро надоранд.

Мувофиқи таҳқиқҳои илми геологӣ 200 навъи санги кабуд мавҷуд будааст, ки ҳар яке хусусияти хоси шифобахшӣ, ороишӣ ва сохтмонӣ доранд. Санги кабуд санги хоро (гранит) аст. Санги хоро, хоросанг ё санги гранитро дар илми геология навъе аз сангҳои чинси кӯҳӣ медонанд, ки хеле сахт аст. Дар “Энсиклопедияи советии тоҷик” калимаи гранит аз забонҳои олмонӣ «*Granit*» ё франсузӣ «*granit*» аз итолёвӣ «*granito*» шарҳ ёфта, маънояш «дона» ва маконаш давлатҳои Африка, Норвегия, Финландия, Бразилия, Амрикои Шимолӣ ва Ҷанубӣ, Ҳиндустон, Русия, Чин ва Помир номида шудааст [ниг.9, с. 446]. Тибқи маълумоти геологшинос Махлаев Л. В. «Пайдоиши санги гранит магмавӣ мебошад. Магмавӣ, яъне моддаҳои ғудохтаи қаъри кураи замин, ки дар вақти оташфишонии вулконҳо ба рӯи замин мебароянд» [10, с. 96].

Санги хоро ё гранит на танҳо кабуд, балки навъҳои гуногуни рангҳои табиӣ хос низ дорад. Мушовир ва муҳаққиқи рус Дмитриевна Т. К. қайд кардааст, ки «Гранит санги табиӣ қиматбаҳо буда, таркибаш аз минералҳои кварс, биотит, мусковит ва плагиоклаз бой мебошад. Ин минералҳо сабаби рангофаринӣ дар санги гранит мегарданд. Ба монанди рангҳои табиӣ сиёҳ, хокистарранг, қаҳваранг, сурх, зарди пасти равшан, кабуд, сабзи торик дида мешаванд» [6]. Бо гузашти айём дар тамоми мамолики дунё истифодаи гранит хело васеъ гардида, онро дар соҳаҳои меъмории, ороишӣ (дизайнерӣ), тибби халқӣ ва тибби касбӣ истифода менамоянд.

Хоросанг дар фарҳанги мардумӣ қадима ва тавоно ба шумор рафта, дар тасовири одамон ҳамчун кувваи муъҷизаофар инъикос гардидааст. Ҳар шакли ранги он мувофиқ ба навъи беморӣ малҳам буда, хусусияти хоси истифода дорад. Бархе аз одамон барои аз зиёну зарар эмин мондан порас аз онро бо худ мегардонанд. Дар афсонаю ривоятҳои мардумӣ ин санг маънои рамзиро пайдо намудааст.

Дар маҳаллаи Сурхи гузари Қорихонаи ҷамоати Қаратоғи деҳаи Қаратоғи шаҳри Турсунзода ёдгории табиӣ бо номи “Санги кабуд” машҳур аст. Ин санги кимиёвӣ, яъне санги хоро буда, баландиаш 2 метр, кутраш 15 метр ва шаклаш элпсӣ аст. Айни ҳол ин санг қисм-қисм дар хонаводаи се оилаи дар ба девор ҷойгир шудааст. Ҷӯрабоев Рӯхулло (с.т.1956) мардумшинос ва таърихнигори тоҷик пайдоиш ва пойбарҷо мондани ин санги азимҷуссаро чунин қайд намуд: “Соҳти геологияш дар он аст, ки ҳамаи гранитҳо дар давраи амалиёти вулқонҳо пайдо гардидаанд. Яъне дар асоси вулқонҳо кӯҳҳо, дарёҳо, баҳрҳо, укёнусҳо ба вучуд омадаанд. Ин санги табиӣ дар тули ҳазорсолаҳо осори обдоғи дарё пас аз паст шудани сатҳи дарё боқӣ мондааст. Ин сангро ба забони тоҷикӣ хоро ном мебаранд. Ҳар санг баробари ҳудаш реша дошта ва мустаҳкамӣ он аз решааш вобаста мебошад. Пойбарҷо будани ин санги азимҷусса низ аз решааш вобаста аст, ки тули қарнҳои сипарӣ гашта дар ҷойи худ устувор мондааст. Дар гузашта шаҳр дар соҳили дарё воқеъ набуд, танҳо купрук ва роҳҳои хӯрд-хӯрд дида мешуд. Қисми асосии шаҳри Қаратоғ дар ду тараф буда, дарё дар баландӣ қарор дошта, ҳамвор буд. Бинобар сабаби гирифтани пай дар пайи об, шағалу сангу дигар чизҳо аз дарё ҳар сол 15-20 см сатҳи об мешинад, яъне пойин рафта мегирад. Дар ин шаҳр ду бор зилзилаи шадид шудааст, 1895 бо қувваи 6-7 бал, ки бисёре аз хонаҳо зерӣ хок мондаанд, зилзилаи дигар соли 1989 аз соати 4:15 то соати 4:55 идома ёфта ва саҳтаррин зилзила ба қайд гирифта шудааст, ки дар ин ҳолат шаҳр фуру рафтааст. Дар зерӣ замини Қаратоғ зиёда аз чор ҳазор шахид аст. Баъд аз зилзила 70 % аҳолии деҳаҳои боло ҷойҳои бехатар кӯчиданд. Яъне айни ҳол ҷое, ки санги кабуд аст, дарё дида мешуд. Бо гузашти айём ва пас аз офатҳои табиӣ гузашташуда, мардум дар ҷойи дарёи хушкшуда хонаҳо андохта, зиндагӣ қарда истодаанд. Имрӯз ин санги азимҷусса дар хонаи се оила қарор дошта, ду қисмати он дар тахонаи ду оила омада, қисмати сеюми он дар дохили назди дарвозаи оилаи сеюм аст, ки мардум ба ҳамин хона ба нияти давои дарди худ ба зиёрат меоянд”¹.

Қисмати санги кабуд, ки доир ба он таҳқиқ анҷом дода шуд, дар ҳавлии хонаи Зухуров Абдуғаффор (с.т. 1979) ҷойгир гашта, нисбат ба он нақлу ривоятҳои мардумӣ зиёданд. Дар бораи ҳимоя ва муқаддас донишонаш ӯ мегӯяд: “Соли гузашта роҳгузаре омада гуфт, ки пеши ҳамин мазора маҳкам кун. Ба хоҳири ҷӣ гуфтам, баъд гуфт, ки ин ҷо дар ҳобам даромад ва аз пеши ҳамин роҳ қати ҳарому нопок бисёр мегузаштен. Пеш девори хонаи ман аз нисф ками санг оварда будам. Баъд аз гуфтани гапи роҳгузар сангро дар дохили ҳавлӣ гирифта, девор бардоштам”².

Мардум онро танҳо санги кабудӣ шифобахш дониста, аз нигоҳи илмӣ маълумоте надоранд. Сокинони деҳа ва дигар ашхоси аз дуру наздик омада барои шифо ёфтани “сулфаи кабудак” дуо мехонанд аз санг каме хокаашро тарошида дар пиёла андохта об қарда менӯшанд. Бо амри Худованд аз дарди ин сулфа шифо меёфтаанд. Ҳамчунон калонсолоне, ки аз дарди пой азият мекашанд, ҳамроҳи худ ҳатман шахси куҳансолро барои дар назди санг амали кина фаровардан – дуо хондан меоваранд. Пас аз иҷрои ин амал дарди пой нест мешудааст. Ҷанбаи шифобахшии сангро

¹ Гўйянда Ҷўрабоев Рўхулло, с. т. 1966, ш. Турсунзода, ҷамоати деҳоти Қаратоғ.

² Зухуров Абдуғаффор, с. т. 1979, ш. Турсунзода, ҷамоати деҳоти Қаратоғ.

муҳаққиқ Ҷӯрабоев Р. аз нигоҳи илми кимиёвӣ чунин тарҷеҳ дод: “Организми одам 60 элементи кимиёвӣ дорад. Ба монанди оҳан, сулфур, карбогидратҳо, сафедаҳо, чарбуҳо ва ғайраҳо дида мешаванд, ки ҳамаи онҳоро организм қабул мекунад. Инҳоро организм тавассути хӯрок, обҳои маъданӣ (чашмаҳо), дарёҳо ва дигар чизҳои табиӣ ниёз дошта, ҳар дақиққаю сония барои бардавоми солимии ҳаёт истифода менамоянд. Яъне маъвои организми ҷинси зинда аз табиат аст”³.

Дар соҳҳои охир ҳосияти табобатии санги хоро аз нигоҳи илми тибби муосир ба андозае муайян гардидааст. Гарчанде дар гузашта раванди табобатии он эътироф намегардид, баъд аз тавачҷуҳо ва пажӯҳишҳои тулонии олимони тиб имрӯз истифодаи он дар бархе аз шоҳҳои тиб истифода мешавад. Махсусан, дар риштаи дандопизишкӣ барои протез ва болопӯшаки дандон онро истифода менамоянд, ки устувору тобовар буда, дахонро аз фарсудашивию аллергия эмин нигоҳ медоштааст. Ҳамчунон дар утокҳои ташхиси рентгенӣ аз гранит, барои муҳофизат аз нурҳои рентгенӣ ва гамма ба таври васеъ истифода мекунанд. Имрӯзҳо дар физиотерапия барои маҳси бадан гранитро ҳамчун санги гарм истифода мебаранд, ки баданро ором сохта, дарди мушакҳо ва буғумҳоро рафъ карда, ҷараёни лимфа ва гардиши хунро беҳтар намуда, ба тахтапушт ва остеохондроз малҳам будааст [ниг.7, с. 56 - 67].

Бояд қайд кард, ки то кунун доир ба дигар ҷанбаҳои шифобахшии санги хоро олимони соҳаи тиб пажӯҳишҳои доманадори илмиро тақомул медиҳанд.

Мардум бо бовару эътиқоди хосса ба назди санг меоянд ва онро муқаддас меҳисобанд. Бино ба гуфтаи Бозорова Лола (с.т. 1986, ҳамсари Зухуров Абдуғаффор) “Гӯё таги ин сангба модаре ҳамроҳи фарзандонаш хоб бошад. Бузургвор мегӯянд. Назди санг бетаҳорат ва гунаҳгор бошӣ, рафтан мумкин нест, ин касал мекунад. Ҳамавақт аз наздаш гузаштан “Бисмиллоҳ” гуфта мегузаранд. Инро пок тоза нигоҳ медорем. Як занак ба ҳамсоямон холаи Латофат ҳамсари акаи Тошев Баҳриддин гуфтааст, ки зани хобшудаи таги санг номаш Қудратой мебошад. Зани ин суханро гуфтагӣ хонаи ҳамсоямон меҳмонӣ омада буд. Баъди рафтанишон дар садама гирифтӣ мешаванд. Дар беморхонаи ҳамин Турсунзода хоб мемонанд. Келинаш вазбин шуда, мемурад ва ин зан худаш дар ҳамин беморхона хоб мебинанд, ки “Номи ман Қудратой, ҳамунча омадию муборакбодӣ кардию дар ҳаққи ман ягонӣ набахшидӣ. Ягон ояту дуою фотиҳа нахондӣ”. Баъд омада дуою фотиҳа мекунад. Лекин одамоне, ки пойи бетаҳорат ва ниятҳои чиркин қати меоянд ба ягон касал гирифтӣ мешаванд. Ҳамин авсуни худам одамҳое омадагӣ буданд, гуфт ки биё ман ба шумо ёрдам кунам ва гирифта оби ҳавайҳоро бетаҳорат дар тарафи ҳамин санг мерезад, каме пасаш касал шуда, духтур мебаранд. Дар шуъбаи эҳё хоб мекунанд. Нағз нашуд. Баъд дуою фотиҳа хонда, чалпак пӯхта, тақсим карданд. Баъди ҳавай нағз шуд. Бисёр касҳо мегӯянд ин зан бо се фарзандаш хоб аст”⁴.

³ Гӯйянда Ҷӯрабоев Рӯхулло, с. т. 1966, ш. Турсунзода, ҷамоати деҳоти Қаратоғ.

⁴ Гӯйянда Бозорова Лола, с. т. 1986, ш. Турсунзода, ҷамоати деҳоти Қаратоғ.

Муҳаккиқ Ҷӯрабоев Р. эътиқоди мардум ба ин сангро аз нигоҳи илми равоншиносӣ низ қобили қабул дониста, афзуд: “Организми одам хусусиятҳои қабулкунӣ нейронҳои марказгурезу марказшитоб дорад. Қабул кардан ё накардани стрессҳо, тарс, ваҳм, воҳима аз ҳамон шоҳаҳои ҳуҷайраҳои асаб вобастагӣ дорад”.

Чунончи гуфтем, гранит дар фарҳанги рӯзғордории одамон мавқеи намоён дорад. Яъне дар фолклор ҷанбаҳои устуравии фароҳ ва рамзӣ пайдо кардааст. Асосан гранит рамзи қувват, субот, ҷовидонӣ ва робита бо ҷаҳони дигар аст. Дар афсонаҳои халқӣ ҳамчун “муҳофизони сангӣ” ё “мучассамаи сангин” амал мекунад, ки руҳу ҷисмро аз хатару осебпазирӣ муҳофизат карда, рамзи қудрати табиатро ифода мекунад. Ин аст, ки порае аз онро мисли тумор дар баданҳои мегардонанд, мисле ки бадбахтиро рафъ карда, хушбахтиро меовардааст. Зиёну заҳматро дур мекардааст. Дар хонаҳо аз он ёдгориҳои (сувенир) сохта, оро дода, мегузоранд, ки ин амал низ дар амн ва солим нигоҳ доштанро таҷассум месозад [ниг. 11, с. 128 - 136].

Аз нигоҳи таҳқиқи мардумшиносони англис Б. Спенсера ва Ф. Гиллена, ки ҷанбаҳои равиявии эътиқодоти анимистии австралиягии сокинони таҳҷиҳои қабилҳои Аранда дар Австралияи Марказиро анҷом додаанд, “ба ақидаи аҳолии австралиягӣҳо руҳ бо бадани инсон алоқаи зич дорад, вале руҳи беруна ҳам вучуд дошта метавонад. Яъне, ҷон метавонад аз бадан барои бехатарии бештар хориҷ карда шавад ва дар ягон ҷизе ба монанди пораи ҷӯб ё санг ҷойгир карда шавад. Чунин ашё “*чуринга*” номида мешавад - ин ҷони сангини ҳар як шахс аст” [18, с. 561].

Дар “Энсиклопедияи миллии тоҷик” мафҳуми анимизм шакле аз динҳои ибтидоӣ тавзеҳ ёфта, маҷмуи боварҳо ба вучуди ҷон, руҳ, арвоҳ ва намирандагии онҳоро дорад. Ин равия бар он муътақид буданд, ки тамоми мавҷудот, ҷӣ мутаҳаррик, ҷӣ сокин, мурда ё зинда дорои ҷон ва равон ҳастанд, даруни он маҳфӣ ва мастур мебошанд. Хосса, онҳо бовар доштанд, ки афроди инсонӣ ҳар яке дорои руҳе ҳастанд, ки ҳангоми ҳоб ва руъё аз бадани ӯ муваққатан хориҷ мешавад ва ниҳоят дар лаҳзаи вопасин, ҳангоми марг баданро ба таври қатъӣ раҳо мекунад. Асосгузори ин равия донишманди англис Тайлор Э. Б. Мебошад” [1, с. 459-460].

Тайлор навиштааст: “Санг на танҳо зинда аст, балки метавонад калон шуда, афзоиш ёбад ва ҳатто як “оила”-и комил дошта бошад. Мафҳуми аҷибӣ антропоморфӣ дар бораи он, ки сангҳо метавонанд зану шавҳар ва ҳатто фарзанддор шаванд” [17, с. 372].

Вожаи «чуринга», «чураться»-и русӣ буда, шарҳи он дар “Луғати русӣ-тоҷикӣ” ин гуна шарҳ ёфтааст: «1. раз. уст. (в заклинаниях) «дур шав» гуфтан (барои муҳофизат аз ҷизе, махсусан аз деу ҷин) 2. кого – чего разг. канор гирифтан, гурехтан, ҳазар кардан» [15, с. 1210].

Дар афсонаҳои мардумӣ ин ҳолат бараъло мушоҳида мешавад, ки мардумшиноси рус П.Ф. Преображенский намунаи ин эътиқодноро бо маълумотҳои устуравӣ ва афсонаҳои русӣ муқоиса кардааст: «Руҳи Кошей намиранда ва абадӣ аст, ки он дар тухм, тухм дар мурғобӣ, мурғобӣ дар харгӯш ва ғ. нигоҳ дошта мешавад [12, с. 139].

Монанди ин байни донишмандон доир ба мавқеияти санг фикру ақидаҳои гуногун ҷой дорад. Эътиқоди мардум, яъне дар тағи санг ҳоб будани арвоҳ ва таҳқиқи олимон дар бораи равияи анимизм ва ифодаи

калима чуринга бо ҳам алоқаманд буда, танҳо дигаргунӣ дар парастии он дида мешавад, ки дар асл сари як мақсад оварда мерасонад.

Рафти зиёрат ва талаби шифо, асосан дар рӯзҳои чоршанбе ва шанбе бо чалпак ба зиёрат рафтан анъана шудааст. Ҳамчунон дар тарафи чапи санг дарахти худрӯйи анор аст, ки дар нашьунамо аст.

Ҳамингуна санги шифобахш дар деҳаи Чангоби ҷамоати деҳоти Хонақохи Кӯҳии шаҳри Ҳисор низ вучуд дорад. Ба маълумоти рӯзноманигор М. Давлатова “мавқеи ҷойгиршавиаш берун аз даромадгоҳи мазор буда, мазорро бо номи Карсанг ном мебаранд. Бо машҳур гардидани санги кабуд, мазор ба худ номи Санги кабудро гирифтааст. Кӯдаконе, ки аз сулфай кабудтак азият мекашанд онҳоро ба назди ин санг оварда, дуо хонда, аз хоки пеш ё болои санг дар дахонҳояшон мелесонанд. Бо амри Худованд шифо меёбанд” [5].

Ба ин санг низ одамон бовару эътиқоди зиёд доранд. Шакли ин санги аз нигоҳи мавқеъ ба қисмати санги шаҳри Турсунзода як буда, танҳо баландиаш аз он ду баробар зиёд мебошад. Шумораи ин сангҳо дар шаҳри Ҳисор ҳафт адад будааст, ки ҳар якеро ниёзмандон бо нияти шифои беморие тавоф мекунанд. М. Давлатова аз зани куҳансоли деҳа, ки тули 54 сол дар ин деҳа умр ба сар бурда, ба синни 75 расидааст, маълумот овардааст, вале бо хоҳиши ин зан ному насабаш зикр нагардидааст. Дар нақли ин зан, аз ҷумла омадааст: *“Моро отаю бобоҳомон гуфтагӣ, ки иё ҳафта апаю хоҳар будагӣ. Ҳоло бо болоҳода ҳастак. Якташ ин ҷада, якташ аз Чангоб унсунда барои хуни бинӣ, ин барои сулфай кабудтак, якта барои хоришак, дигараш барои қавс мешанд-ку пешоб карда наметавонанд, яктаи дигараш барои шукуфа, ҳамаи ҳамаи доругиянд. Соли 52-юм давлат мебиёяд ҳаминҷада як герб мезана, аз танаи санг хун мероя. Босмачӣ омад меша бобоҳои мо гуфтагӣ, ин зана фарёд мекунан, ҳа намега, баъд Худованд дуо мекунад, ки санг мешай. Ҳамин занакӣ санг шудагӣ. Шаб хоби манда дромад, муллои қишлоқ гуфт, ки пағаҳ намерӣ мазора рӯйи чоршанбеяй. Аз ҳамон сол боз ҳаминҷара ман мерувум”*⁵.

Дар ривоятҳои дигар гуфта мешавад, ки гӯё ин санг духтарест, ки ба хотири аз тачовузи душман халос шудан, аз Худо талаб кардааст, ки ўро санг гардонад, ё гӯё, бо дуои хоҳараш ин духтар ба санг мубаддал гардида бошад, ки дар ин ривоят сабабаш номаълум аст.

Муҳаққиқ Д. Раҳимӣ ривоятро аз деҳаи Ғаввосиёни шаҳри Роғун мисол овардааст, ки шабех ба ривояти Санги кабуди шаҳри Ҳисор буда, як мафҳумро ифода мекунад. Танҳо дар ин ривоят ба санг мубадал шудани падару писар ва келинро зикр намудааст. Мардум ин мучассамаҳои ба санг табдилгаштаи одамонро табарруку муқаддас шуморида, кӯдаконе, ки сулфай кабутак шудаанд, ба назди санги оварда, аз хокаш мелесонидаанд. Пас аз ин амал бемор шифо меёфтааст: “Ай даврахои қадим нақл менан, ки ваҳти ҳучуми душмано ба Қаротегин қаландаре бо писару келинуш гурехта, ба Ғаввосиён мераван. Душмано то ҳамичара увора сур менан. Душмано, ки дар сур карданшон бисёр саргардон шид, азоб мекашан меҳохон уҳора ҳа ба азоб кушан. Қаландар қати писару келинуш дуо менан, ки “Илоҳо, мора ба санг гардону ба дасти душман нате”. Душон мустаҷоб мешававу онҳоро санг мегардона. Ҳини бухор, ваҳте санго гули патдори баҳмалмонанд

⁵ Гўйянда Маҳинабонуи Давлат, с. т. 1985, ш. Душанбе.

менан, ҳаму сангора рафта бинӣ, мегӯӣ, ки либос пушидан, ҳаму қадар хушрӯван. Мардум у сангора табаррук ҳисоб менан. Бачаҳоера, ки касали кабутсулфа мешаван, бурда ай хоки ҳаму санго мелесонан, касало шифо меёбан” [13, с. 32].

Дар дараи Алмосии шаҳри Ҳисор шакли дигари ин санг аз ҷониби гурӯҳи наворбардорони Асрори куҳан ба қайд гирифта шудааст. Санг дар лаби дарё мавқеъ гирифта, назар ба сангҳои зикргардида ҳаҷман аз ҳад зиёд калон аст. Он бо номи “Санги кабӯд” дар ин дара машҳур буда, дарозии 20 метр, баландии 20 метр ва ғирдаш 60 метр ба қайд гирифта шудааст [3]. Доир ба хусусияти шифобахшӣ, бовару эътиқоди мардумӣ ва дигар ҷанбаҳои санг ҷизе оварда нашудааст. Танҳо ҳангоми тамошои навор маълум гардид, ки дар ғирди санг ҳар гуна сеҳру ҷодугариҳо сурат мегирифтааст, зеро дар ғирди санг латапораҳои ҳаррангаи басташуда ва лӯхтаҳои худсоз дида мешуд.

Дар кӯчаи Деҳнаваки болои Варзоб-ГЭС-и боло, ноҳияи Исмоили Сомонӣ ду санги азимҷуссаи кабӯди дигаре ҳаст, ки аз ҳам ҷудо дар хонаи ду оила ҷойгир шудааст. Санги якум дар оилаи Азизов Манучеҳр аз тарафи чапи поёни ҳавлӣ маскан гирифта, ғирдаш 25 ва баландии 4 метр аст. Ҷойи сангро бештар ғардиши Харангон, тағи Нов ном мебаранд. Шакли санг ғирди кӯҳмонанди азиме аст, ки болои онро андоза кардан, даст надод ва боқияшро тахминан андоза гирифтём. Ранги санг хокистарӣ аст. Ин ҷоро Чашмаи санги мазор меноманд, зеро дар гузашта дар зерини ин санг чашма будааст. Аз сабаби мазор ном бурдана, аён аст, ки дар зерини санг нафаре, ки шахсияташ номаълум аст, ҳобидааст. Аммо дар бораи ном гирифтани Чашмаи санги мазор касе маълумоте надорад. Дар гузашта ин ҷой боғ буда, дарёи Харангон аз назди он ҷорӣ мешудааст. Дар ин ҷо танҳо як хонаводаи калон, ки бо номи оилаи Азизовҳо маъруф ҳастанд, яъне падар Зайдулло ва писараш Неъматулло зиндагонӣ менамудаанд. Бо гузашти айём замин байни хонавода тақсим гашта, боғ аз байн рафта, чашма низ хушк гардидааст. Айни ҳол на боғ ҳасту на чашма, танҳо харсанге боқӣ мондааст, ки дар рӯзҳои ҷоршанбе, баъзан шанбе сокинон тифлакони худро, ки ба дарди сулғаи кабӯтак, ки дар ин маҳалла сулғаи беҳир меноманд, гирифтӣ шудааст, оварда, дар назди санг “эм”-и сулғаро карда, аз он ба кӯдак лесонида, латаи кабӯтеро дар он мебастанд. Дар охир дуою фотиҳа хонда, аз Худованд барои шахси мариш шифо талаб мекунад. Ҳатман ҳамроҳи худ нон ва ширини меоранд ва онро дар охир ба одамони дар ғирду атрофи санг буда, тақсим мекунад. Баъзе ашхосе, ки ба ин ҷо омада наметавонанд, нафаре аз он сангҷаеро аз санг шикаста, бурда дар об ҷӯшонид, ба шахси бемор менӯшонанд. Бо амри Худованд шифо меёфтааст. Ҳамчунон барои шифои озах низ омада зиёрат мекунад. Онро бисёре аз мардум муқаддас мешуморанд ва ба он ҳатман бо нияти беғараз ва калимаи “Бисмиллоҳ” наздик мешаванд. Атрофи онро соҳибхоназан тозаю озода нигоҳ медорад. Дар болои санг дарахти худрӯи хушкгашта ва дар ғирдаш дарахтони ҷинор, тут ва ангури хушкшуда воқеъ гардидааст.

Санги азимҷуссаи дигар 500 метр дуртар аз он тарафи дарё дар хонаи Акрамов Муҳаммадшоҳ (с. тав. 1959) дар тарафи чапи поёни ҳавлӣ ҷо гирифтааст. Рафту омади одамон ба ин санг камтар будааст, зеро он нисбат ба санги аввал дар масофаи дуртар ҷойгир шудааст. Шакли ин санг дарозрӯя буда, ғирдаш 18 ва баландии 3 метр аст. Санг дар назди дарёи Харангон ҷой

гирифта, аз пушти он дар теппаи баландтар оромгоҳи маҳалла воқеъ аст. Санг хокистарранг бошад ҳам, онро Санги кабуд меноманд. Дар тарафи рӯсташ дарахти тут ва муҳиташ тоза аст. Акрамов Муҳаммадшоҳ, ки аз соли 1968 ба ин ҷо омада, гуфт: 56 сол дар ин маҳалла зиндагонӣ мекунад сангро муқаддас шуморида, афзуд: “Очам мегуфт, бачам ҳамин сангам мазорай ва муқаддасай. Хонама алов задан. Як рӯз хонада набудам, пажарникҳо омаданд. Дар хона хичка не, хона алов гирифта. Баъд пажарникҳо омадан. Пажарникҳо ису усу гашта, меган дар ин хона ҳеҷ кас нест, ин хонара чи хел алов задан. Участкови омад ва медонист, ки ин санг муқаддас аст ва ҳар кор шуданаш мумкин аст. Пажарник бовар накарда, ин ҳама бофта дуруғай гуфт. Участкови мега ту ба кори Худо бозӣ кардестай. Худованди қарима бузургиша бин, ки чердаки хона сӯхт, тирезоҳо сӯхт. Дар ҳаминҷа (тахтаи пеши тиреза) китоби Қуръон мондагӣ бод. Парда насӯхт. Қуръон алова ба худш гирифта, гузашта намонда. Ин бузургии Парвардигорай. Ун вақт дар ин хона келини қалонам буд. Вайҳо меҳезанд хонаи сексия мераван ва ҳаму шав ҳамин кор мешава”⁶.

Дар ноҳия Хуросон намунаи дигари ин санги шифобахш мавҷуд будааст, ки он аз ҷониби муҳаққиқ Д. Раҳимӣ муҳтасар таҳқиқ шудааст. Ин сангҳо ҳаҷман хурд буда, яке аз онҳо санги кабутак ба шумор мерафтааст. Дар паҷуҳиши ӯ танҳо ҳосияти шифоии санг аз сулфай шадид, ки онро сулфай кабутак ном мебаранд, сухан рафтааст. Доир ба бовару эътиқодоти мардум ва ҷанбаҳои илмӣ он чизе наомадааст. “Дар ҳавлии Масҷиди зеризамини деҳаи Чашмаи ноҳияи Хуросон ду санги ҳамвори қутрашон 25-30 см қарор гирифтааст, ки ранги яке кабудча аст, онро санги сулфай кабутак меноманд. Бино ба нақли сокини ҳамон деҳа, Куганов Қурбоналӣ, кӯдаконе, ки сурфай кабутак доранд, ба назди ҳамин санг меоранд ва ба он даст расонида, зиёрат мекунанд. Муътақиданд, ки пас аз иҷрои ин амал кӯдак шифо меёбад” [14, с. 88-89].

Бошандагони ҷамоати Нури Ваҳдати ноҳияи Панҷ барои рафъи сулфай кабутак аз ин санг истифода менамоянд, вале ба дигар тариқ. Санги кабуде, ки дар ин ноҳия ном мебаранд, харсанг набуда, балки андозаи он ба мисли гандум аст ва онро аз лонаи досак пайдо карда, барои сулфа истифода менамоянд. Сокини ин ҷамоат Сайноз рафти пайдо сохтани ин сангчаи шифобахшӣ кабудро чунин тавзеҳ дод: “Ҳаму вақтшда мегуфтанд, ки иҷаи досак, ки досак ӯра ба нуғи даҳанш аз майдаорди реғи тағи дарёҳо иқа-иқа оварда ҷақида месоза, дар даруни анамуво сангчаҳои майдаҳаке, ки ҷени гандумай ба нулш аввали баҳор аз Маккаву Мадина гирифта меёра. Ва вақти иҷаша соз кард, дар ягон трақи девораки иҷаш бачош мекуна. Гулакҳое, ки хуфай сахтшон мегираю дигар хуфашон қарор намекуна, ҳаму иҷаи досака ёфта, мешикана ва ай трақҳои иҷа у сангчара, ки ёфт, гирифта мешуваду дар оби ҷӯшумадагӣ меандозашу оби ҳамура менӯша. Ай и слфа халос мешава. Неки вақте ки лонаи досака вайрон мекунӣ, ӯ дуот мекуна. Лекин и да залули хичи кор намекуна. Гӯё и санг ай Маккаву Мадина оварда шуда, ранги марвориди шифобахше ҳаст, ки ба ҳама сулфа шифо меодай. Дар ҳама хунаи вирандм бод, ки ҷундорш зада бод, ки дига намешдш. Полний шикаста берунш

⁶ Гўянда Акрамов Муҳаммадшоҳ, с. т. 1959, кўчаи Деҳнаваки боло, Варзоб – Гесси боло, н. Исмоили Сомонӣ ш. Душанбе.

буровардем. Дигар намешд. Ў бояд дар уна у оғулу дар уна усуну лона бкна. Неки шикаста буровардем, ҳамука кофтем, наёфтем”⁷.

Дар гузашта барои рафъи сулфай кабутак дар ҷамоати Нури Ваҳдати ноҳияи Панҷ ба тариқи дигар сурат мегирифтааст. Анъанаи санги кабутак баътар дар ноҳия паҳн мешавад. Барои аз сулфай кабутак ҳалос шудан ва онро гусел намудан, халқ як ҷо шуда, сари як мақсад меоянд. Аслан гусели ин беморӣ мисли як маъракаи гузаронида мешудааст, ки амали иҷрои он барои шунаванда хело аҷибу ғариб менамояд. Мақсади барпо намудани ин маъракаи хурсандии гусели беморӣ танҳо иттифокии мардум, шукргузориҳои онҳоро назди Худованд таҷассум менамояд. Сокини ин ҷамоат Насихова Рӯшан (с. т. 1967) рафти ин маъракаи гуселкунониро чунин тарҷеҳ дод:

“Дар солҳои пеш ҳамин ҳеле буд, ки ҳами халқ ранге, ки ҳами тӯй ҳабар менӣ, ба як маслиҳат меомадану баъд як рӯз ҳабар кун мемундану ҳабар мекардан, ки фалон рӯз тёритуна бине, кулча мене ҳавло мене чи чизе, ки мекне бкнену ягон рӯз мерем, кабудхуфа овикуни. Баъд мардум меҳестану тёритуна медидану ба ҳаму рӯзи рафтанишуна, ба сахари мерафтан. Либосҳои хушрӯи тӯёна пӯшида мерафтан. Ба як ҷое мерафтан, ки ҳами ови калунак боша. Як дарёи калун боша. Дар мо ҳами ариқи калун бд, ки дар пуни кишлок дарвозаҳои калун бд, бар ҳамучара мерафтан. Баъд ба рӯи купрук ба утарафи дарё мегузаштан. Дар ҷойи мувофиқ дастархони тӯёна партофта, тамоми чизҳои ба худ овардашуну дар дастархон мемундан, дар деғҳо авкот меандохтан. Ҳама ба хурсандӣ сари дастархон шишта он нозу неъматҳоро меҳӯрданд. Аз калунҳои халқ бо овози баланд меғуфтан. Ҳе мардум, ина хӯрдем. Ҳаракат кардану рафтан гирифтани, ки гирифте дига ҳама тез-тез раҳ гашта бравану қафошона нигоҳ накунан. Ранги як галаворе ҳами халқ шаст гирифта давида мерафтани қафошона нигоҳ намекардан. Дар ов ёд дорум, ки ҳами калуно барои овии ҳами кабудхуфа чизеро ови мекардан, ки дар ёдум намундаи. Ба ҳами кабудхуфа дигар ҳеҷ кас намешд”⁸.

Тариқи дигари раҳо шудан аз кабудсулфа ин хӯрондани бемор аз шӯрбои парандаи кабуд будааст. Парандаи кабудро забҳ ва тоза карда, аз он хомшӯрбо мепазанд ва ба кӯдаки бемор медиҳанд. Пас аз ин дар бемор беҳбудӣ пайдо шуда, охиста-оҳиста сулфай шадиди пайи ҳам нест мешудааст.

Дар умум ҳосияти ҳамаи сангҳои кабуд як ҳел буда, танҳо рафти зиёрати онҳо каме фарқ мекунад. Агар дар Варзоб-ГЭС бастанӣ латаи кабуд маъмул бошад, дар ноҳияи Панҷ рамзи иттифокию дӯстӣ ва шукргузори дар маъракаи кабудсулфагуселкуни байни мардум ифода ёфтааст. Мардум бо шукргузориҳои худ аз Худованд талаби шифо аз ин беморию мекунанд. Ҳамчунон гӯшти парандаи кабуд, малҳами кабудсулфа ба шумор мерафтааст.

Дар баробари ин бовару эътиқодоти мардум дар ҳамаи таҳқиқҳо як персонажи асотирӣ ба назар мерасад, ки мақсади муносибат, хайру саховат ва дуои нек кардани одамонро бо руҳу арвоҳ дорад.

Дар маҷмуъ омӯзиши санги гранит мавзӯи доманадор буда, дар умум таҳқиқи васеътарро тақозо менамояд. Шӯхайи санги кабуд, ки яке аз шӯхаҳои санги гранит мебошад, бовару эътиқодоти мардумро ба вучуд оварда, омили шифоёӣ ва ормонталабии мардум қарор гирифтааст. Мардум дар бораи ҳосияти илмӣ ин санг дониши кофӣ надоранд. Бинобар ин, зиёрати он аз насл

⁷ Гӯянда Насихова Сайноз, с. т. 1965, ҷамоати деҳоти Нури Ваҳдати н. Панҷ.

⁸ Гӯянда Насихова Рӯшан, с. т. 1967, ҷамоати деҳоти Нури Ваҳдати н. Панҷ.

ба насл гузашта, ба ҳукми анъана даромадааст, ки ишора аз бештар реша давонидани маърифати асотирии ёдгориҳои табиӣ миёни он аст.

Адабиёт

1. Абдуллозода, Ш. Анимиз / Ш. Абдуллозода // Энциклопедияи Миллии Тоҷик. Сармуҳаррир Н. Амиршоҳӣ. – Душанбе: СИЭСТ. – 1978. – Ҷ. 1. – 607 с.
2. Агаева, Р. А. Камень и горы в народной культуре / Р. А. Агаева. – М.: ИП Астапов, 2019. – 249 с.
3. Асрори кӯхан. Санги кабуд [Манбаи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: www.youtube.com/@nahutaktv6581 (замони дастрасӣ: 20.02.2024).
4. Бердников, В. Синий камень - Плещеева озера / В. Бердников // Наука и жизнь. Москва: «Правда», 1985, № 1. — С. 134 —139.
5. Давлатова, М. Санги кабуд [Манбаи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: www.youtube.com/@OilaTJ (замони дастрасӣ: 26.02.2024).
6. Дмитриевна, Т. К. Виды гранита – классификация пород для изготовления / Т. К. Дмитриевна // Балтийский Камнеобрабатывающий Завод [Манбаи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: <https://baltkz.ru/stati/vidy-granita> (замони дастрасӣ: 15.02.2024).
7. [Ивановой, О. А. Медицинская](#) польза гранита: перспективы использования в различных областях медицины / О. А. Иванова // Медицинский журнал: «НМИЦ РК» Минздрава России. – Москва, 2023. – С. 56 – 67.
8. Маланин, И.Д. Материалы разведки Синих камней Подмосковья в 2003 году / И.Д. Маланин // Крае-ведение и регионоведение. Межвуз. сб. науч. трудов. Ч.1. Владимир, 2004. – С. 86 – 92.
9. Мамадҷонов, Ю. Гранит / Ю. Мамадҷонов // Энциклопедияи Миллии Тоҷик. Сармуҳаррир Н. Амиршоҳӣ / Ю. Мамадҷонов. – Душанбе: СИЭМТ. – 2015. – Ҷ. 4. – 660 с.
10. Махлаев, Л. В. Граниты - визитная карточка земли /Л. В. Махлаев // Науки о земле: СОЖ. – 1991. – №3. – С. 95 – 102.
11. Петровой, Н. С. Мифология и символика камня в народных культурах / Н. С. Пеировой // Фольклор и культура народов мира. – Киев: Нестор – История, 2023. – С. 128 – 138.
12. Преображенский, П. Ф. Курс этнологии / П. Ф. Преображенский // Москва—Ленинград: ГИ, 1929. – 214 с.
13. Раҳимӣ, Д. Ривоятҳои халқӣ дар бораи ҷойҳои муқаддас / Д.Раҳимӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2022. - №3 (59). – С. 32.
14. Раҳимӣ, Д. Сангҳои муқаддас ҷузъе аз зиёратгоҳҳо // Мероси фарҳанги дар Тоҷикистон. Шумораи 1 / Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2024. – 219 с.
15. Русско-таджикский словарь / под редакцией члена-корреспондента АН СССР М. С. Асимова. – М.: Русский язык, 1985. – 1280 с.
16. Сафаркулова Г. Зиёратгоҳҳо (Остонҳо) ва нақши онҳо дар ҳаёти маънавии мардуми Шугнон / Г. Сафаркулова // Паёмномаи фарҳанг. – 2024. – №4 (68). С. 13 – 14.
17. Тайлор, Э. Б. Анимизм (Продолжение) Первобытная культура. Глава XVIII / Э. Б. Тайлор // М.: Полиграфкнига, 1939. – 566 с.

18. Spencer, B., Gillen, F. Myths relating to sun, moon and eclipses. Chapter XVIII. The native tribes of Central Australia / B. Spencer, F. Gillen // London: MACMILLAN AND CO. Limited, 1899. – 724 page.

Каримова Шамъигул

СИНИЙ КАМЕНЬ – УСТРАНЕНИЕ КОКЛЮШНОГО КАШЛЯ

Научная статья посвящена всестороннему исследованию феномена «Синего камня» в контексте культурного и природного наследия Таджикистана. Этот уникальный объект рассматривается не только как геологическое образование, но и как важный элемент традиционной медицины, народных верований и обычаев.

В статье детально анализируется роль «Синего камня» в лечении коклюша, распространённого заболевания, особенно среди детей. Опираясь на этнографические данные, собранные в различных регионах Таджикистана, описываются способы его использования местными жителями, включая растворение частиц камня в воде для приёма внутрь и проведение специальных ритуалов.

Геологический анализ «Синего камня» подтверждает, что он является разновидностью гранита — горной породы с определёнными физико-химическими свойствами. В статье рассматривается распространение гранитных пород в Таджикистане и их связь с местными мифами и легендами, приводятся примеры представлений о необычных свойствах «Синего камня» и его связи с духами предков.

Также в статье анализируются особенности гранита с точки зрения современной науки и его применение в различных сферах, включая медицину. Приводятся примеры использования гранита в стоматологии, физиотерапии и других областях.

В заключение подчёркивается необходимость дальнейшего изучения «Синего камня» как важного элемента культурного и природного наследия Таджикистана. Исследование этого феномена построено на междисциплинарном подходе, объединяющем этнографию, геологию, фольклористику, современную медицину и народную медицину.

Ключевые слова: культура, голубой камень, гранит, верования, народная медицина, коклюш, обычаи, этнография, геология, анимизм, дерево, источники, синяя ткань, хлеб, сладости, лепешки.

Karimova Shamigul

BLUE STONE – A FOLK REMEDY FOR WHOOPING COUGH

This article presents a comprehensive study of the *sangi kabud* – "blue stone," a unique cultural and natural object in Tajikistan. It is examined both as a geological formation and as a component of traditional medicine and folk belief systems. The article offers a detailed ethnographic analysis of the stone's use in treating whooping cough – particularly among children – through rituals and medicinal practices involving the dissolution of the stone's particles in water.

Geological analysis identifies the "blue stone" as a type of granite possessing distinct physical and chemical properties. The study also explores the geographic distribution of granite varieties in Tajikistan and their association with local myths and beliefs, including stories linking the stone to ancestral spirits.

Additionally, the article discusses the scientific characteristics of granite from a modern medical perspective and highlights its applications in dentistry, physiotherapy, and other health-related fields.

The article concludes with a call for continued interdisciplinary research into the "blue stone," emphasizing its value as part of Tajikistan's cultural and natural heritage. The study employs methodologies from ethnography, geology, folklore studies, and traditional and modern medicine.

Keywords: traditional medicine, blue stone, folklore, whooping cough, healing rituals, Tajikistan, ethnography, geology, heritage.

ТДУ:9точик+008+39точик+502+7.025+719.5+930.26+29

Хочамов Фурқат

САҲМИ МАРДУМ ДАР ҲИФЗИ ЁДГОРИҲОИ ТАБИЙ (дар мисоли сангҳои зиёратгоҳҳо)

Дар мақола дар таърих ба ривоятҳои мардум ҳифз ва нигоҳдории сангҳои зиёратгоҳҳо аз ҷониби мардуми маҳаллӣ ва шахсони алоҳида баррасӣ шудааст.

Таҳқиқи сангҳои зиёратгоҳҳо дар муҳити илмӣ Тоҷикистон аз мавзӯи хеле ҷолиб, ғуноғунҷанба ва камомӯхта мебошад. Сангҳои зиёратгоҳҳо на танҳо унсурҳои маънавӣ ва фарҳангии муҳими мардуми тоҷик, балки ҳамчун эҳтиром ва эҳсоси риояи урфу одатҳо низ мебошанд. Сангҳои зиёратгоҳҳо, асосан дар маросимҳои динӣ, ирфонӣ ва руҳонии мардум рабт доранд ва дар бисёр ҳолатҳо дар ҷойҳои муқаддас, монанди зиёратгоҳҳо, қадамҷойҳо, маъбадҳои таърихӣ ва динӣ ҷойгир мешаванд.

Саҳми мардум дар ҳифзи ёдгориҳои табиӣ, аз ҷумла сангҳои зиёратгоҳҳо, барои нигоҳ доштани арзишҳои фарҳангӣ ва экологӣ муҳим аст. Сангҳои зиёратгоҳҳо, ҳамчун намунаи ёдгориҳои табиӣ, дар бисёр фарҳангҳо ва динҳо эҳтиром ва ҷойгоҳи махсус доранд. Яке аз роҳҳои асосии саҳмгузори мардум дар ҳифзи ёдгориҳои табиӣ ин таълими фарҳангӣ мебошад. Омӯзиши таълими фарзандон дар муҳити оила ва мактаб дар бораи аҳаммияти ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ, табиӣ, махсусан сангҳои зиёратгоҳҳо, метавонад ба нигоҳдории ин маконҳо кӯмак кунад. Таҳқиқи маърифат ва фаҳмиши дар бораи ёдгориҳои табиӣ ба ҷавонон имкон медиҳад, ки дар ҳифзи онҳо саҳмгузор бошанд.

Калидвожаҳо: *ривоят, санг, ҳифз, муқаддас, ёдгорӣ, фарҳангӣ, экологӣ, иҷтимоӣ, ниёгон, мерос, сайёҳӣ, эътиқод, боварӣ, зиёратгоҳ.*

Барои ҳар як давлати соҳибистиклол, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи ҳифзу нигоҳдошти фарҳанги миллӣ, ба мисоли ёдгориҳои табиӣ таърихӣ-фарҳангӣ, ҷун падидаи муҳими иҷтимоӣ, яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати дохилию берунӣ ба ҳисоб меравад. Ташаккули худшиносии ҳар як миллати ҳудуд ба устуворӣ ва пояндагии ҷавҳари ҳастии он марбут аст. Маҳз фарҳанг ва дастовардҳои маънавии мардуми ҳар як кишвар ва саҳми он ба тамаддуни умумибашарӣ муаррифгари асосии нуфӯз ва мақоми ин ё он халқ, давлат дар арсаи байналмилалӣ мебошад. Аз ҷумла, халқи тоҷик, ҳамчун яке аз миллатҳои куҳантарини Осиёи Марказӣ, дар тӯли таърихи басо пуриштилоф ва ҳамзамон пурифтихор ва дурударози хеш фарҳангҳои офаридааст, ки нишонаҳои онҳо новобаста аз он, ки имрӯз дар ҳудуди минтақа

ё осорхонаҳои кадом кишвар маҳфузанд, шиносномаи ин миллат ва давлати баъди ҳазор сол навбунёди он дар фазои ҷаҳони муосир ба шумор меравад.

Ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва табиӣ яке аз нигоҳдорандаи таъриху фарҳанг ва тамаддун ба ҳисоб мераванд. “Ёдгорӣ мафҳумест, ки ашё, асар, хат, тасвир ё чизеро барои хотира ба касе ё ба маҷмуи одамон боқӣ гузоштанро ифода мекунад. Аз ин лиҳоз, ёдгориҳо гуногун мешаванд. Масалан, ёдгориҳои зеҳнӣ: қори ҳамарӯза, эҷодиёт, муносибати байниҳамдигарӣ, бозӣ ва ғайраҳо. Ҳамаи ин зухурот тасодуфӣ набуда, аз насл ба насл ба мерос гузашта, дар мавриди мо ҳамчун ёдгорӣ шинохта мешавад. Ёдгорӣ сарчашмаест, ки дар бораи зухуроти муайяни таърихӣ-фарҳангӣ маълумот медиҳад. Мероси фарҳангӣ дар ҳар шакли зоҳиршавӣ (адабиёт, санъати тасвирӣ, мусиқӣ, соҳҳои миллий, муҷассама, санъати меъмории, урфу одат ва анъанаҳои миллий ва ғайраҳо) ҳамчун ёдгорӣ шинохта мешавад. Ёдгориҳои бостонӣ, меъмории, санъати тасвирӣ, ҳайкалтарошӣ, қандакорӣ ва ғайраҳо дар маҷмуи мероси фарҳангӣ мақоми арзишманд доранд. Дар ин маврид, ёдгориҳои табиӣ низ вучуд доранд, ки аз тарафи давлату ҳукумат ва шахсони алоҳида ҳифз гардида, мавриди истифодаи умум қарор мегиранд. Ин гуна ёдгориҳо маҳсули падидаи табиат мебошанд: ба монанди шаршараҳо, қуллаҳо, дарахтони қуҳансол, қӯлҳо, ҷангалзорҳо, олами ҳайвоноту набототи нодир ва ғайраҳо” [7, с. 12].

Дар миқёси ҷаҳон ёдгориҳои табиӣ ҳамчун манбаи сайёҳӣ низ барои рушди иқтисодиёт, баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардум ва ҳифзи муҳити зист хизмат карда метавонанд. Ёдгориҳои табиӣ ба унвони шоҳкориҳои табиат шинохта мешаванд ва дар фарҳанг ва таърихи ҳар як миллат ҷойгоҳ ва аҳаммияти махсус доранд. Онҳоро дар ғӯшаҳои гуногуни ҷаҳон пайдо кардан мумкин аст. Ин маконҳо дорои аҳаммияти амиқи фарҳангӣ ва маънавӣ буда, ҷузъи ҷудонашавандаи шахсият ва мероси ҷомеаҳои мебошанд, ки аз ҷониби шахсони алоҳида ё давлату ҳукумат ҳифз карда шудаанд.

Гуфтан ба маврид аст, ки ҳамасола 18-уми апрел рӯзи байналмилалӣ ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ, меъмории ва фарҳангӣ ҷашн гирифта мешавад. Ин сана аз ҷониби Маҷмаи Шурои байналмилалӣ оид ба ҳифзи ёдгориҳо ва ҷойҳои тамошобоби таърихӣ назди ЮНЕСКО соли 1983 муайян карда шудааст. Ҳадафи асосии ҷашни мазкур ҷалби таваҷҷуҳи инсоният ба ҳифзи мероси ниёгон ва мероси мондани он ба наслҳои оянда мебошад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳифз ва нигоҳдории объектҳои таърихӣ ва зиёратгоҳҳо диққати махсус дода мешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи ёдгориҳои табиӣ мувофиқи “Қонун дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ” сурат мегирад. Қонуни мазкур аз 35 модда ва 7 боб иборат буда, муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба ҳифз, истифода, нигоҳдорӣ ва тарғиби объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ танзим менамояд” [ниг.4, с. 1, ниг. 2, с. 24-25].

Бояд таъкид кард, ки ин ёдгориҳо на танҳо бо зебоии худ маъруфанд, балки ҳамчун нишондиҳандаи таърихи қадимии мардумон ва фарҳангҳои мухталиф, инчунин донишҳо ва фаҳмишҳои гуногун низ хидмат мекунанд.

Саҳми мардум дар ҳифзи ёдгориҳои табиӣ, махсусан, санги зиёратгоҳҳо, ҷузъи муҳими ҳифзи мероси фарҳангӣ ва табиӣ мебошад. Дар давраи фетишизм (ашёпарастӣ) сангҳо ва қӯҳҳо ҳамчун марказҳои энергияи табиӣ ва маконҳои муқаддас ҳисобида мешуданд. “Фетишизм аз калимаи латинӣ

facticus гирифта шуда, маънояш “сунъӣ ба вучуд омада” буда, ашӯхоро парастии мекунад, фетиш мебошанд. Дар забони португалӣ feítico – маънои тумор ва ё ҷодугариро дорад. Ин мафҳумро бори аввал олимони франсузӣ Шарле-де-Бросс дар соли 1760 истифода бурда, вориди илм гардонид. Фетишизм яке аз эътиқодҳои ибтидоӣ мебошад, ки ба зинаи пасти эътиқодҳои динӣ тааллуқ дошта, бо маросимҳои соҳро ҷоду алоқамандии зиёд дошт” [6, с. 16].

Ҳамаи предметҳо метавонанд фетиш бошанд: санг, дарахт, як қисми андоми ҳайвон, ҳар гуна тасвирҳо, тумор ва ғайраҳо. Мувофиқи тасаввуроти одамони ибтидоӣ фетиш дорои қувваи фавқулоҷӣ буда, ба инсон кӯмак ё зарар мерасонад. Мафҳуми динии фетишизмро Карл Маркс муайян карда, қайд намудааст, ки: “барои ашӯи фетиш масъули меҳнат фавқулоҷӣ мегардад. Ин хусусияти фетишизм ба ӯ имконият дод, ҳамчун ҷараёни мустиқил амал кунад” [5, с. 25].

Боварӣ ва эҳтиром гузоштан ба сангҳо аз қадимтарин ва паҳншудатарин шаклҳои боварии динӣ дар саросари ҷаҳон мебошад. Ин эътиқоду боварӣ дар фарҳангҳои гуногун ва давраҳои таърихӣ бо шаклҳои гуногун зоҳир шудааст. Барои баъзе мардум, сангҳо рамзи қувваи табиӣ, ё қувваи ҷодугарӣ мебошанд. Барои бархе аз инсоният онҳо ҷойгоҳи пайвастагӣ бо ҷаҳони руҳонӣ ё нишонаи воқеаҳои муҳими таърихӣ мебошанд. Эътиқод ба қудрати шифобахшии сангҳо низ хеле маъмул аст. Дар бисёре аз фарҳангҳо сангҳо барои табobati бемориҳои гуногун истифода мешаванд. Сангҳо аксар вақт дар макони махсус, масалан, дар маъбадҳо, мазорҳо ё дар табиат нигоҳдорӣ мешаванд. Ҳарчанд боварӣ намудан ба сангҳо аз нигоҳи илми муосир тафсири возеҳ надорад, аммо он дар ташаккули фарҳанг ва таърихи инсоният нақши муҳим бозидааст. Боварӣ инсонро водор мекунад, ки ҷаҳони атрофро фаҳмад ва бо он муносибат кунад, то он ҳифз шавад. Ин ёдгориҳои табиӣ дар туризм асрҳо бо эътиқоди динӣ ва мамнуниятҳо ҳифз шудаанд, ки қудрати фарҳангу маънавиятро дар ҳифзи муҳити зист собит мекунад.

Дар бисёр фарҳангҳо, сангҳои муайян барои муаррифии мавҷудоти руҳонӣ, аҷдодӣ, ашӯҳои бечон ё ҳодисаҳои табиӣ шинохта шудаанд. Аз ин рӯ, мардум онҳоро парастии намуда, барояшон қурбонӣ мекарданд ва ёрӣ меҷӯсанд. Бисёр сангҳо бо ривоятҳо ва афсонаҳои алоқаманданд, ки дар бораи пайдоиш ва қудрати онҳо нақл мекунад. Ин қиссаҳо аз насл ба насл гузашта, аҳамияти маънавияшон боз ҳам пурқувват мегардад. Сангҳо дар расму оин ва маросимҳои гуногун, аз қабилӣ ташаббускорӣ, маросими арӯсӣ, маросими дафн ва табobat истифода мешаванд. Дар бисёр фарҳангҳо ба хосиятҳои шифобахшии баъзе сангҳо боварӣ доранд. Ҳангоми омӯхтани сангҳои муқаддас, эҳтиром кардан ба фарҳанг ва анъанаҳои, ки бо онҳо алоқаманданд, муҳим аст. Ба онҳо ҳамчун ашӯи одӣ муносибат накарда, аҳамияти маънавияшонро дарк кардан лозим аст. Масалан, бе иҷозат аз маконҳои муқаддас дур кардани санг қуфр ҳисобида мешавад.

Таърихи парастии сангҳо дар фарҳангҳои гуногун ва давраҳои мухталиф, ба рушди умумии мафҳумҳои маънавий, динӣ ва фарҳангӣ алоқаманд аст. Ин парастии таърихи хеле амиқ ва пурбор дорад, ки метавонад бо ҷойгоҳи иҷтимоӣ, идомаи хусусиятҳои шифобахшӣ ё рамзҳои руҳонӣ алоқаманд бошанд. “Онҳо барои густаришу пайравӣ аз дини ислом ва парҳезгорӣ маконҳои интиҳоб менамуданд, ки аз ҳама ҷиҳат мувофиқ бошад. Масалан, табиати хушбоду ҳаво, назди чашма ё дарёҳо, умуман чунин

ҷойҳо шароити беҳтар дошта, аз доираи одамони дуртар буд. Ин тоифа, барои нигоҳ доштани мавқеи худ, аз объектҳои табиӣ атрофшон истифода мекарданд, дарахтони кӯҳансол ва рамзиро ба худ нисбат меоданд. Дар назди дарвозаашон ҳар гуна сангҳо мегузоштанд ва мардумро бовар мекунониданд, ки ин “санги махсус” буда, бӯсидан ва сачда кардани он кори савоб ва манфиатбахш аст. Дар бораи ҳар кадом объект, ки ба ғайрияти ҳадашон вобаста буд, ривоят эҷод менамуданд. Онҳо ба пайравон ё муридону авлодонашон васият мекарданд, ки баъди вафот дар ҳамин ҷо дафн шаванд. Ўзгирмондон бо эҳтироми хоса ба турбати ин ашхос муносибат намуда, дар болои онҳо мақбара бунёд мекарданд. Бо мурури замон ин объектҳо ба ёдгориҳо табдил ёфта, манбаи парастии одамон шуданд. Чунки ривоятҳои офаридаи ноқилон дарахт ё санги муқаддас будани бархе объектҳо ва онҳо бо шарофати қадами мубораки авлиё ё хостаи эшон аз Худовандро ифода мекард” [11, с 1].

Парастии сангҳо дар одамони қадим бо сабабҳои гуногуни тарс ва эҳтиром сурат гирифтааст. Дар замонҳои қадим харсангҳо ё сангҳои алоҳида, ки шаклҳои гуногуни ғайриодӣ доранд, ҳамчун макони ибодат барои халқҳои маскуни Ҷопон хидмат мекарданд. “Гумон мерафт, ки Худоён дар болои ин сангҳо (ё дар ин ғорҳо) ба замин фуруд омада истироҳат мекарданд ва баъдтар сангҳо ба ҳамин шакл табдил ёфтанд. Бисёр сангҳо дар саросари Ҷопон Худоеҳои сангӣ зинда ҳисобида мешаванд. Инҳо одатан сангҳои шакли ғайриодӣ мебошанд ё дар ҷойи ғайриодӣ пайдо мешаванд” [15, с. 6]. Айни ҳол ин маконҳо барои халқҳои Ҷопон ҳамчун ҷойи муқаддас буда, барои сайёҳон ва зиёраткунандагон низ шароити мусоид муҳайё намудаанд.

Масалан, бархе аз сангҳо дар фарҳанги мардуми Чин нақши муҳим ва амиқ мебозанд. Онҳо ба маданият, дин, санъат ва тибби ин кишвар бо хусусиятҳои хос алоқаманд буда, таърихи хеле қадимӣ доранд. Сангҳои муқаддас дар Чин аҳамияти ҷандҷониба дорад. Дар таълимоти Конфутсионизм ва Даотсизми ба ҷанбаи дин ва дар маънавият сангҳо ҳамчун рамзҳои муқаддас, манбаи энергия ва шифо шинохта мешаванд. “Дар фарҳанги Чин, нефрит рамзи покӣ, оромӣ ва хушбахтӣ ҳисобида мешавад. Дар тӯли асрҳо, он дар шаклҳои гуногун, аз ҷавохирот то ашёи ороишӣ истифода мешуд ва аксар вақт ҳамчун мероси оилавӣ ба наслҳо мегузаранд. Ба ғайр аз маънои рамзӣ, инчунин дорои хосиятҳои шифобахш аст ва дар тибби анъанавии Чин барои табobati бемориҳои гуногун истифода мешавад” [3, с. 12].

Аввалин истифодабарандагони санги нефрит дар Чин ба ҳазорсолаҳои пеш аз милод мерасад. Азбаски нефрит санги нодир ва пурарзиш буд, танҳо шахсони доро ва ҳукуматдорон имконияти истифода ва ҳифзу нигоҳдории онро доштанд. Ашёҳои аз нефрит сохташуда нишони сарват ва мақомдорӣ буд. Нефрит ба сифатҳои мусбати инсонӣ, ба монанди покӣ, эҳтимод, дониш ва ҳикмат алоқаманд аст. Файласуфони чинӣ ба нефрит шаш ҳислатро нисбат додаанд, ки он ба шаш ҳислати инсонӣ мувофиқ аст: нарму шафқат, дуруштӣ – мӯътадилӣ, адолат, шаффофият – покҷидонӣ, покӣ – хирад ва тағйирпазирӣ – далерӣ. Зарбулмасали қадимии чинӣ вучуд дорад, ки мегӯянд: «Тилло арзиш дорад, аммо нефрит бебаҳост». Конфутсий дар бораи шахси нек гуфта буд: «Одобу ахлоқи ӯ мисли нефрит пок аст» [13, с. 7]. Ҳар санг дар худ қимат дорад, вале аз ин гуфтаҳо бар меояд, ки аз тилло дида нефрит пурбаҳо ва бе мисл монанд аст.

Дар фарҳанги мусулмонӣ бошад, санги ба монанди Хочар ал-Асвад дар расмҳои ибодат ва қурбонӣ аҳамияти калон дорад. Ин санг, ки дар Каъба ҷойгир шудааст, панҷараи муҳофизат ва маънавият ҳисобида мешавад. Чунончи Исамитдинов Жорабек қайд намудааст: «Хосатан дар дини ислом ба зиёрату парастии ҷойҳои муқаддас аҳамияти ҷиддӣ медиҳанд. Ҳанӯз дар давраи зиндагии Пайғамбар Муҳаммад (с.а.в) мусулмонон Каъбаро мепаראстиданд. Каъба ҳонаи Худо эълон шуда буд, дар атрофи он масҷиди бузург – Масҷид-ул-харом бунёд гашта, мусулмонон парастии объектҳои табиӣи Макка – оби ҷашмаи Зам-зам, санги Иброҳим, кӯҳҳои Бу Қабис, Сафо, Марва, Арафот, Муздалифа, водии Мино ва ғайраҳо ба роҳ монданд. Парастии ибодат, маросимҳои умра ва ҳаҷ, аз қабилҳои тавофи Каъба (ҳафт маротиба давр задани он), бӯсидани санги сияҳ ё даст расонидан ба он ва баъдан дастхоро ба лаб расонидан ва дигар амалҳои иҷро мегаштанд» [8, с.15].

Аз мақолаи ин муҳаққиқ бар меояд, ки санги Хочар ал-Асвад дар замони ҳазрати Иброҳим (а) ба замин омада, баъдан аз ҷониби Ҷабраил (а) ба ӯ оварда шудааст. Мусулмонон бар ин ақидаанд, ки зиёрати ин санг дар рӯзи қиёмат шохидии саҳеҳ барои муъминон хоҳад буд. Санг дар давраҳои гуногуни таърихӣ таҳти муҳофизат будааст. Масалан, дар давраи ҳилофати Умар, халифаҳо ва подшоҳон кӯшиш мекарданд, ки сангро дар ҳолати хуб, бо риояи махсуси аҳли ислом, нигоҳ доранд. Мусулмонон кӯшиш мекунанд, ки онро эҳтиром ва қадр кунанд.

Этикод ба зиёрати сангҳо дар фарҳанги мардуми тоҷик низ таърихи амиқ ва рамзи махсус дорад. Сангҳо дар фарҳанги мардумӣ, на танҳо аз ҷиҳати моддӣ, балки нишонаи нерӯ, муҳофизат ва муқаддас низ доништа мешаванд, зеро онҳо дар фарҳанг, таърих ва анъанаҳои миллӣ ҷойҳои муҳим доранд. Дар ибтидо одамон, сангҳоро ҳамчун олот барои ҳамла, шикор, муҳофизат аз хатарҳои муҳити зист, барои олотии қорӣ, ё қандани замин, қандақорӣ, барои ба вучуд овардани оташ, баровардани эҳтиёт истифода мебарданд. Дар бораи пайдоиши сангҳо нақлу ривоятҳо хеле зиёданд, махсусан дар бораи сангҳое, ки аз ҷониби мардум муқаддас шуморида мешаванду мавриди арҷгузорӣ қарор доранд. Гуфтан ба маврид аст, ки аз ҳисоби этикод доштан ба сангҳо, баъзеи онҳо ба зиёратгоҳҳо мубаддал гаштаанд ва аз ҳамин лиҳоз онҳо ҳифз карда шудаанд. Дар бораи ба зиёратгоҳҳо табдил ёфтани чунин маконҳо нақлу ривоятҳои зиёд пайдо шудааст. “Маъмулан ривоятҳо, аз ҷониби шахсиятҳои донишманд – муллоҳо, мутававалиҳои мазор, эҷод гардидаанд, ки то кунун аксари онҳо аз даҳон ба даҳон гузашта, дар ҳамон қолаби аввалашон расидаанд. Ба ғайр аз ин, новобаста аз бофтаи ғайриодӣ будани бисёре аз онҳо аксари мардум ба ҳақиқат буданашон бовар доранд” [1, С. 6-15].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ як қатор сангҳое вучуд доранд, ки таъсири бодхӯрии шамолҳои тулонӣ суфта шуда, шаклҳои гуногунро пайдо кардаанд. Мардум дар бораи чунин сангҳо ривоятҳои гуногуни динӣ, фарҳангӣ, этиқодӣ, боварӣ, марбут ба зиндагӣ офаридаанд. Масалан, дар бораи Остонҳои Бадахшон, “Ғахворасанг”-и деҳаи Қаратоғи шаҳри Турсунзода ё ноҳияи Спитамен, инчунин харсангҳои бузурги ноҳияи Муминобод “Чилдухтарон”, “Санги Уштур” дар ноҳияи Деваштич, инчунин “Санги Муаллақ” дар шаҳри Ваҳдат, “Санги Арӯс”, “Санги сулфайи кабутар” дар ноҳияи Вахш ба мисли инҳо ривоятҳо хеле зиёданд: масалан, дар миёни мардум чунин гуфтаҳои маъмул буданд, ки “Остон, ки ҷои погон мебошад,

одамон ба даргоҳи Парвардигор мерасонанд” Ӯ худ дар ҷойи дигар “Ҳар муроду мақсаде, ки шахс дар дил дорад, барои ҳосил шуданаш ба зиёрати остон меравад. Он ҷо рафта ба Худованд зорию тавалло мекунад. Ба мурод расад Ӯ нарасад, инро фақат Худо медонад” [12, С. 13-14].

Сангҳои зиёратгоҳҳо вижагиҳои хос доранд. Масалан, Гаҳворасанг, ки дар деҳаи Қаратоғи шаҳри Турсунзода ҷойгир шудааст. Дар бораи таърихи пайдоиши ин манг далелҳои дақиқи илмӣ вучуд надошта бошад ҳам, аммо дар бораи қадима будани он нақлу ривоятҳои гуногун миёни мардум паҳн шудааст. Ин объекти табиӣ, асосан дар байни мардуми деҳаи Қаратоғ бо номи “Мазори Гаҳворасанг” маъруф аст. Дар атрофи Гаҳворасанг мазор, хонаҳои истиқоматӣ, шохроҳ, дарёи Камруд, ки тақрибан дар ҷуқурии 100 метр воқеъ шудаанд ҷойгиранд. Санги шабоҳат ба гаҳвора, дар қисмати шимолии сарғаҳи деҳаи Қаратоғ гузошта шуда, рангаш сурх аст, атрофи он бо хиштҳои пухташудаи махсуси сафед ва хокистарранг девор карда шудааст. Ғафсии девор 25 см ва баландиаш 2 метр аст. Ба рӯи санг бӯрӣ ва матои сафед партофта шудааст. Дарозии санг тақминан 1-1,20 метр ва баландияш 40-45 см буда, дар назди он санги сафеди ба ҳамин монанди гирдшакл мавҷуд аст, ки онро ҳам ба гаҳвора шабоҳат дорад.

Мухаққиқ Ҳамза Камол дар мақолаи “Одобу русум ва оинҳои тоисломии ҷойҳои муқаддаси Тоҷикистон” аз мазори “Гаҳворасанг” ёдовар шуда, навиштааст: “Дар ин ҷо ба ҷуз ин ду санг нишонаҳои марқаде ба назар намерасад. Мазори Гаҳворасангро бештар занон зиёрат мекунанд. Дар миёни мардуми деҳоти атрофи ин мазор суннате ҳаст, ки агар дар оила тифлакони паси ҳам аз олам ҷашм пӯшанд, гаҳвораи он тифлакони дар назди ин мазори Гаҳворасанг мегузоранд, то мисли санг ҷонашон саҳт шаваду умри дароз бинанд” [9, С. 245-274]. Таваҷҷуҳи занон нисбат ба санг зиёд сол то сол зиёд гардида, бо мурури замон он ба зиёратгоҳ табдил ёфтааст.

Соли 2011 мавзеи “Гаҳворасанг” аз ҷониби соҳибкори маҳаллӣ Алиҷон Раҳимов (1969-2015) бо услуби соҳт ва ороиши шарқиена таъмиру тармим гардидааст. Атрофи он бо хиштҳои ба оташ тобовари мураббаъшакл девор карда шудааст, ки сангро аз офатҳои табииву харобкориҳои одамон муҳофизат менамояд. Ёдгори дар тавозуни ягон соҳтори давлатӣ набуда, нигоҳубини он аз ҷониби мардуми маҳаллӣ сурат мегирад. Ин шахс, бо як дарки баланди масъулиятшиносӣ, барои аз байн нарафтани ёдгори, нигоҳ доштани анъана ва расму оинҳои таърихӣ мардуми маҳал, ин кори савобро кардааст, ки як навъ саҳми ӯ дар ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ аст.

Ба ин монанд дар ноҳияи Спитамени вилояти Суғд низ “Гаҳворасанг” мавҷуд аст, ки ҳамчун зиёратгоҳ (хусусан, зиёратгоҳи занон) доништа мешавад. Дар бораи ба зиёратгоҳ табдил ёфтани ин макон ривоятҳои гуногун мавҷуд аст, ки ксаран мазмуни динӣ доранд. Аз ҷумла мазори Лангар-ота, ки муҳаққиқ З. Холмуродов оиди ин мазор ҷунин нигоштааст: “Ба мазори Лангар-ота барои талаби фарзанд, қушоиши қор, қушоиши баҳт ва ҳар навъ эҳтиёҷот меоянд. Бино ба нақли мутававалии мазори Лангар-ота мардум пеш фақат рӯзҳои қоршанбе ва шанбе меомаданд, ҳоло бошад ҳар рӯз ба зиёрат меоянд. Баъзан нону қулча, қалпақ, ғатир, мавиз ва ҳатто пул оварда хайр мекунан. Фарзандҳояшонро оварда дуо меخوانанд. Вақте ки Амир Темур мақбараи ин шахсиятро месозад дар болои сараш як санги дарозрӯяро бо навиштаҷоти арабӣ мегузорад ва бо мурури замон одамон онро ба гаҳвора монанд мекунанд. Ин санг то соли 2009 будааст ва баъдтар гум шудааст. Мардум як

санги мрамари ба ҳамин монандро оварда, ба болояш як латаеро партофта ин гахвора аст, мегӯянд. Имрӯзо ашхоси бефарзанд ба зиёрат рафта онро мечунбонанд, то ки фарзанддор шаванд, ин албатта, афсонае беш нест. Аммо мардум ин чизро қабул кардаанд” [14, С. 119-123].

Сангҳое, ки мардум ба онҳо эҳтиром мегузоранд дар минтақаҳои гуногуни кишвар хеле зиёданд. Масалан, Санги Шутур (Санги Уштур) ёдгории табиӣ ва таърихӣ мебошад, ки бо ривоятҳо ва эътиқодҳои халқии мардуми маҳал шинохта шудааст. Ин санг на танҳо як объекти зебои табиӣ, балки як ҷузъи муҳими мероси фарҳангӣ низ ба шумор меравад. Санг дар деҳаи Басманда, ҷамоати деҳоти Ваҳдати ноҳияи Деваштиҷ ҷойгир шудааст.

Доир ба пайдоиши Санги Уштур ривоятҳо ва афсонаҳои мухталиф гуфта шудаанд, вале паҳншудатаринаш ин мебошад: “Замонҳои пеш бедодгарии зиёде буд, ки ҳадду канор надошт. Замони зулму шиканча, талаву тороч, зӯроварӣ ва ваҳшигарӣ буд. Давраҳои “ёв омад” хеле зиёд буд, яъне тохту тозҳои қabilaҳои гуногун ба деҳаҳо мардуми муқими “ба ҷон расонда” буд. Рӯзе чунин тоифаи одамон ба деҳаи Басманда ҳучум мекунанд, духтарчаи ноболиғе ҳамроҳи падару модараш гурехтани мешаванд. Барои наҷот падару модараш духтарчаро ба шутур савор карда, ба тарафи шарқии деҳа мегурезонанд. Вале ёвҳо пеши роҳи духтаракро гирифта барои гурехтан монеа мешаванд. Духтарча дар болои уштур истода ба Худои таъоло муноҷот мекунад, ки то ба дасти ин ваҳшиҳо наафтад. Аз Худованд амр шуда духтарак ҳамроҳи шутур ба санг табдил меёбанд. Душманон ин ҳодисаро дида, аз ин минтақа гурехта мераванд” [10, с. 33].

Яке аз сабабҳои ҳифзи чунин ёдгориҳо то имрӯз маҳз ҳамин ривоятҳои ваҳмангез мебошад. Муҳофизат ва нигоҳдории Санги Уштур ҳамчун мероси фарҳангӣ ва таърихӣ муҳим аст. Ҳамкориҳои ҷомеа бо мақомоти маҳаллӣ ва ташкилотҳои ғайридавлатӣ метавонад дар муҳофизати ин ёдгории сахм гузоранд. Алҳол бо ибтиқори яке аз сокинони маҳалла – оилаи Ҳасановҳо атрофи мавзеи “Санги Уштур” бо панҷараҳои оҳанин маҳкам гардида, аз ҳаргуна хатарҳо эмин карда шудааст.

Нигоҳдории ва ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ, фарҳангӣ, ҷойҳои муқаддас вазифаи муҳимест, ки на танҳо барои ҳифзи мероси фарҳангӣ, балки барои рушди сайёҳӣ ва иқтисоди маҳаллӣ низ аҳамият дорад. Барои ҳифзи ин сангҳо, чунин пешниҳодҳои судманд меҳисобем:

Ташкили гурӯҳҳои муҳофизатӣ, созмони гурӯҳҳои маҳаллӣ, ки масъулияти ҳифзи санги зиёратгоҳро ба дӯш гиранд, ба миён меояд. Ин гурӯҳҳо метавонанд таҳти раҳбарии мутахассисон ва волонтерҳо фаъолият кунанд. Хусусиятҳои ҳар як зиёратгоҳро муайян намуда, тадбирҳои махсуси ҳифзро барои ҳар яке пешбинӣ намоянд.

Ташкили семинарҳо барои огоҳ кардани ҷомеа чихати дарки аҳамияти ҳифзи сангҳо. Ин метавонад тавассути расонаҳои маҳаллӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар воситаҳо анҷом дода шавад.

Адабиёт

1. Аминов, А. Баррасии чанд ривоят дар бораи зиёратгоҳҳои ҷумҳурӣ // Мероси фарҳангӣ дар Тоҷикистон: Шумораи 1. – Душанбе: Истеъдод, 2024. – 240 с.

2. Амиров, Р. Сиёсати давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2018. – №2. – С. 24-25.
3. Аҳамияти сангҳои қиматбаҳо дар тӯли таърих чӣ гуна аст? [Манбаи электронӣ]. – Нишонаи дастрасӣ ба мавод: <https://gem.agency/tg/аҳамияти-сангҳои-қиматбаҳо-дар-тӯли-таърих/?SrsItd=AfmBooojgeh5fsxu9XdQ7uvBAIF2i9VFO4UMGIR2qA1RlkzxwnvbLh>
4. Баргузории конфронси илмӣ дар мавзӯи “Ёдгориҳо – бозгӯи осори ниёгон”. [Манбаи электронӣ]. – Нишонаи дастрасӣ ба мавод: <https://sugd.tj/news/khabarhoi-ruz/3583-barguzorii-konfronsi-ilm-dar-mavzui-jodgori-o-bozg-i-osori-nijogon>.
5. Барос, Ш. О Фетешизме. – М., 1973. – 207 с.
6. Давлатбеков, Н. Доисламские верования населения Западного Памира (по материалам русских исследований). Душанбе – 1995. – 270 с.
7. Ёдгорӣ. [Манбаи электронӣ]. – Нишонаи дастрасӣ ба мавод: https://tg.wikipedia.org/wiki/Ёдгорӣ#cite_note-1
8. Исомитдинов, Ж. Аз таърихи зиёрати дохилӣ ва парстиши ҷойҳои муқаддас аз ҷониби тоҷикони Осиёи Миёна // [Манбаи электронӣ]. – Нишонаи дастрасӣ ба мавод: <https://cyberleninka.Ru/article/n/az-tarihi-ziyorati-dohil-va-parastishi-oy-oi-mu-addas-az-onibi-to-ikoni-osiyoimiyona/viewer>.
9. Камол, Ҳ. Одобу русум ва ойинҳои тоисломии ҷойҳои муқаддаси Тоҷикистон // Осор – Душанбе: Аржанг, 2018. – С. 245-274.
10. Носирова, Л. Фарҳанги мардуми диёри Деваштич // . – Душанбе: Истеъдод, 2021. – С. 33.
11. Носирова Л. Аҳмияти ривоятҳо дар ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва табиӣ. // [Манбаи электронӣ]. – Нишонаи дастрасӣ ба мавод: <https://kmt.tj/lajlo-nosirova-ahmiyati-rivoyatho-dar-hifzi-yodgorihoi-tarihy-farhangy-va-tabii/>
12. Сафаркулова, Г. Зиёратгоҳҳо (остонҳо) ва нақши онҳо дар ҳаёти маънавии мардуми Шугнон // Паёмномаи фарҳанг. – 2024. – №2. – С. 13-14.
13. Урсула Крёбер. Гробницы Атуана. [Манбаи электронӣ]. – Нишонаи дастрасӣ ба мавод: <https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title&veaction.edit§ion.10>
14. Холмуродов, З. Зиёратгоҳи Лангар-ота дар ноҳияи Спитамен // Фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик: Шумораи 8. – Душанбе: Истеъдод, 2019. – С 119 – 123.
15. Штейнер, Е. С. Камерь в японской традиции // Живой камень: от природы к культуре. – М.: Институт мировой культуры МГУ, 2015. – С. 53-61.

Ходжамов Фуркат

УЧАСТИЕ НАРОДА В ОХРАНЕ ПАМЯТНИКОВ ПРИРОДЫ

(на примере камней святылиц)

В статье на основе народных сказок, рассматривается сохранение и уход за священными камнями местными жителями и отдельными лицами.

Изучение культовых камней в научной среде Таджикистана является весьма интересной, многогранной и малоизученной темой. Камни святылиц являются не только важными духовными и культурными элементами

таджикского народа, но и служат знаком уважения и чувства соблюдения обычаев и традиций. Священные камни в основном связаны с религиозными, мистическими и духовными церемониями людей и во многих случаях размещаются в священных местах, таких как святилища, места паломничества, а также исторические и религиозные храмы.

Вклад общественности в охрану природных памятников, в том числе священных камней, имеет решающее значение для сохранения культурных и экологических ценностей. Священные камни, как примеры природных памятников, занимают особое место, вызывают уважение и имеют особое значение во многих культурах и религиях. Одним из основных способов, с помощью которых люди могут внести свой вклад в сохранение памятников природы, является культурное образование. Просвещение и обучение детей в семье и школе относительно важности исторических, культурных и природных памятников, особенно камней святилищ, может помочь сохранить эти места. Укрепление знаний и понимания природных памятников позволяет молодёжи вносить свой вклад в их сохранение.

Ключевые слова: легенда, камень, сохранение, священный, памятник, культурный, экологический, социальный, предки, наследие, туризм, вера, доверие, паломничество.

Khojamov Furqat

THE CONTRIBUTION OF LOCAL COMMUNITIES TO THE PRESERVATION OF NATURAL MONUMENTS

(case Study: Sacred Stones)

This article explores the role of local communities in the preservation of sacred stones, drawing on folk narratives and ethnographic accounts. Shrine stones, often situated at pilgrimage sites and sacred locations, serve as essential elements of Tajik spiritual and cultural traditions. These stones are associated with religious, mystical, and ceremonial functions and are regarded with deep reverence.

The paper argues that the protection of shrine stones as natural and cultural monuments depends significantly on public participation and cultural education. It highlights the importance of raising awareness, particularly among children and youth, about the value of such heritage through family and school-based education. This cultural transmission fosters a sense of responsibility and continuity in preserving both tangible and intangible heritage.

The article underscores the multidimensional importance of shrine stones – not only as religious or cultural symbols but also as markers of ecological awareness and communal identity.

Keywords: sacred stones, shrine, preservation, natural monuments, folklore, cultural heritage, public engagement, pilgrimage, education, tradition.

ТДУ:9точик+008+908+006.9+379+086.6+371.65

Исоев Қадриддин

НИГОҲЕ БА ВАЗЪИ ОСОРХОНАҲОИ НОҲИЯИ ХОВАЛИНГ

Дар мақола вазъ ва шеваи фаъолияти осорхонаҳои ноҳияи Ховалинги вилояти Хатлон бо омилҳои рушд ва камбудиву норасоии таъқиқ шудааст.

Дар ноҳия 5 осорхона амал мекунад, ки сетоаш: «Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ» (1982), «Осорхонаи ба номи Восеъ» (1988), «Осорхона-хунаристонӣ Усто Ғулом» (1979) дар замони Шуравӣ таъсис ёфта, дутои дигараш: «Китобхона-Осорхонаи Ҳабибулло Файзулло» (2006) ва «Хона-музейи Ҷӯрабек Назрӣ» (2023) дар замони соҳибистиклолии кишвар таъкид шудаанд.

Бо дастгирии Ҳукумати ҷумҳурии ва ҳамчунин мақомоти Ҳокимияти маҳаллӣ се осорхона аз замони Шуравӣ мерос монда бо тарҳи муосир таъмиру тармим гардида, бинои ду осорхонаи ҷадид бунёд ёфтааст. Ҳамчунин нигораҳои осорхонаҳо бо дарёфти бозёфтҳои таърихӣ ноҳия зиёд гардида, теъдоди муштарӣнаш аз ҳисоби сокинони маҳал ва сайёҳони дохилию хориҷӣ афзоиш кардааст.

Нигораҳои осорхонаҳо арзишманд буда, давраҳои асри санг, полеолити поён, миёна, болоӣ, мезолит, неолит, давраи биринҷ, оҳан, антиқа, асримиянагӣ, давраи наф ва соҳибистиклолиро дар бар мегиранд.

Омӯзиш ва баррасии нишон дод, ки сол то сол муштарӣни осорхонаҳои ноҳия аз ҳисоби сайёҳони дохилию хориҷӣ, ки синну соли гуногунро таъкид медиҳанд, зиёд мешавад.

Бо вуҷуди пешрафти осорхонаҳои ноҳияи Ховалинг ба таъмини технологияи замони муосир, аз қабилӣ компютер, принтер, сканер, дастгоҳи наворбардорию аккосӣ ва амсоли ин ниёз доранд.

Калидвожаҳо: истиклолият, Ховалинг, ноҳия, осорхона, нигора, муассиса, фарҳанг, маҳаллӣ, пажӯҳиш, рушд, таҳаввул, мушкilot, мушоҳида, сайёҳон.

Осорхонаҳо ҳамчун сарчашмаи худшиносӣ ва ҳофизаи таърихӣ аз оғози давлатдорӣ навини тоҷикон дар маркази таваҷҷуҳи ҳукумати мамлакат қарор гирифта, дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон бунёду азнавсозӣ гардиданд. Ин бунёдкорӣҳо дар самти осорхона маҳдуд набуда, тамоми шаҳру навоҳии кишварро фаро гирифт, ки он «... аз сиёсати муваффақонаи фарҳангӣ ва таъсири омили сиёсӣ дар ташаккули фарҳанг мебошад» [1, с. 21].

Донишмандон марҳилаи асосии рушди осорхонаҳои Тоҷикистонро аз соли 2000-ум арзёбӣ мекунанд. «Аз солҳои 2000-ум инҷониб ба таъсиси осорхонаҳо ва пешбурди фаъолияти онҳо ҳукумати кишвар таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуд ва ин давраро метавон марҳилаи рушди босуръати фаъолияти осорхонаҳои кишвар номид» [9, с. 46]. Пешвои миллат нисбат ба ин ниҳод таваҷҷуҳи зиёд намуда, чихати бунёду азнавсозии осорхонаҳо ташаббусҳои созанда анҷом додаанд. Хусусан дар суҳанронҳои хеш дар чорабиниҳои фарҳангӣ аҳамияти осорхонаро таъкидан зикр карда, аз ҷумла чунин гуфтаанд: «Осорхона бахши хеле муҳими ҳофизаи таърихӣ инсоният мебошад. Махсусан халқҳои мутамаддин барои ҳифзи ёдгориҳои беэволи гузаштагонӣ худ ва осори моддиву

гайримоддии бамеросмонда тадбирҳои зарурӣ андешидаанд. Таъсиси осорхонаҳо, ки рамзи пайванди дирузу имрӯзу фардо ва баёнгари арзишҳои волеи маънавии мардуми тоҷик мебошанд, дар раванди ташаккули миллати мо низ ба ҳукми анъана даромадааст» [10].

Осорхонаҳои ноҳияи Ховалинг низ ҳамеша мавриди тавачҷуҳи давлату ҳукумат қарор гирифта, дар баробари бунёд, азнавсозӣ ва таъмиру тармим бо нигораҳои нав ғанӣ гардида, теъдоди бинандагонашон афзудааст.

Дар ҳудуди ноҳия 5 осорхона фаъолият мекунад, ки аз ин теъдод 2 адад давлатӣ: «Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ» (1982), «Осорхона – мамнӯъгоҳи ҷумҳуриявии ба номи Восеъ» (1988) ва 3 адад хусусӣ: «Осорхона-хунаристони Усто Ғулом» (1979), «Китобхона-Осорхонаи Ҳабибулло Ғазулло» (2006) ва «Хона-музеи Ҷӯрабек Назрӣ» (2023) мебошанд. Дар замони соҳибистиклолӣ биноҳои се осорхонаи аз замони Шуравӣ меросмонда – «Осорхона-хунаристони Усто Ғулом», «Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ», «Осорхона-мамнӯъгоҳи ҷумҳуриявии ба номи Восеъ» мувофиқ ба шароити замони муосир аз нав бунёд карда шуданд. Ҳамзамон «Китобхона-осорхонаи Ҳабибулло Ғаизулло» (2006) ва «Осорхонаи Ҷӯрабек Назрӣ» (2006) бунёд ёфтанд.

Тули солҳои охир теъдоди ҳаводорони осорхонаҳои мазкур афзоиш ёфтааст. Чунончи, дар нӯҳ моҳи соли 2024, 5600 нафар сайёҳони дохиливу хориҷӣ аз «Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ», 5766 нафар аз «Осорхона – мамнӯъгоҳи ҷумҳуриявии ба номи Восеъ», 4000 нафар аз «Китобхона-осорхонаи Ҳабибулло Ғаизулло», 4000 нафар аз «Осорхонаи Ҷӯрабек Назрӣ», зиёда аз 500 нафар аз «Осорхона-хунаристони Усто Ғулом» дидан намудаанд [13].

Дар даврони соҳибистиклолӣ фонди осорхонаҳо бештар гардид ва ин омил майли ҳаводоронро ба осорхонаҳо дучанд кард. Қабули қонунҳо дар навбати аввал тақонбахши он буд. Аз ҷумла бо қабули қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо (соли 2004 бо таҳрири нав соли 2012)», «...заминаи воқеии ҳуқуқӣ барои ба зинаи нави рушд ва ба талаботи даврони истиқлол мувофиқ намудани фаъолияти осорхонаҳо, шароит муҳайё гардид» [11, с. 52]. Дар «Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ» имрӯз зиёда аз 4100 нигора, дар «Осорхона-мамнӯъгоҳи ҷумҳуриявии ба номи Восеъ» 2496 нигора, дар «Китобхона-осорхонаи Ҳабибулло Ғаизулло» 2500 китоб ва 317 нигора, дар «Осорхонаи Ҷӯрабек Назрӣ» 600 нигора ва дар «Осорхона-хунаристони Усто Ғулом» 366 нигора маҳфузанд, ки давраҳои асри санг, поленити поён, миёна, болоӣ, мезолит, неолит, давраи биринҷ, оҳан, антиқа, асримиёнагӣ, давраи нав ва соҳибистиклолиро дар бар мегиранд [12].

Осорхонаҳои ноҳияи Ховалинг аз нигоҳи мавзӯи ҷойгиршавӣ, вазъи бино, теъдоди нигораҳо ва фосила аз ҳам фарқ мекунанд. «Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ» ва «Осорхонаи Ҷӯрабек Назрӣ» дар маркази ноҳия, дар фосилаи тақрибан 600 метр аз якдигар қарор доранд. «Китобхона-осорхонаи Ҳабибулло Ғаизулло» аз маркази шаҳр 2 километр дуртар ҷойгир буда, «Осорхона-мамнӯъгоҳи ҷумҳуриявии ба номи Восеъ» аз маркази шаҳр 7 километр дуртар, дар дараи Мухтор ҷойгир аст. «Осорхона-хунаристони Усто Ғулом» аз маркази ноҳия 8 километр дуртар ҷойгир аст. Панҷ осорхонаи ноҳия дар ҳудуди 10 километр ҷойгиранд, ки боздиди онҳо ҳам барои сокинони маҳал ва ҳам барои гардишгарони дохилию хориҷӣ қулай мебошад.

«Осорхона-мамнуъгоҳи ҷумҳуриявии ба номи Восеъ» таҳҷои хонаву ҷувоз, кундаи ҷувоз, чашмаи мавсимии «Чиррак» макони буду бош ва рӯзгузаронии ӯ буда, дар он ҷо то ба ҳол садаи шинонидаи ӯ ва дигар дастнихолони наберагонаш мавҷуд буда, парвариш мешаванд. Дарахтон ва ҳамчунин тарҳи бино ба осорхона шакли табиӣ бахшида, ҷолибияти онро бештар кардааст. Махсусан даҳ адад нигораи арзишманде, ки дар экспазитсияи осорхона ба намоиш гузошта шудаанд, аз қабилӣ кундаи ҷувози Восеъ, харитаи авлодони Восеъ, санги осӣ, хурмаи равғангирӣ, зодгоҳи Восеъ, макони қатли Восеъ, садаи дастнихоли Восеъ, харитаи амалиёти шӯриши Восеъ, Сурхсақова макони иҷтимоӣ шӯришгарон ва паноҳгоҳи Восеъ арзиши баланди илмиву оммавӣ дошта, ҳар яке таърихи аҷибӣ пайдоиш доранд, ки тасвири онҳоро дар осори илмӣ адабии нависандагону донишмандони тоҷик дучор гардидан мумкин аст.

«Китобхона-осорхонаи Ҳабибулло Файзулло» дар назди чашмаи Қазаған ҷой гирифтааст, чашмае, ки дар замонҳои гузашта бошишгоҳи тобистонаи яке аз наслҳои Чингизӣ ба номи Қазағанхон будааст. Чунончи Б. Ғафуров навиштааст «Ӯ (амир Қазаған. – И.Қ.) зимистон вақти худро дар водии Сарой (раёни ҳозираи Панҷи РСС Тоҷикистон) ва тобистон дар шаҳри Мунк (Ховалинг) гузаронида, бештар ба шикор ва ҳуҷумҳои ғоратгарона машғул мешуд...» [3, с. 622]. Оби зулолу нуқрагун ва сарди ин мавзеъ тавачҷуҳи ҳамагонро ба худ ҷалб месозад. Ба гуфти роҳбаладон дар замонҳои гузашта оби он ҷӯшону хуҷшон буда, ғаввора мезадааст, аммо аз сабаби кофтани ҷоҳҳои амудӣ дар атрофи он ва селҳои харобиовар хуҷши он камтар гардида, нисбатан ором шудааст. Чанорҳои азиме, ки таърихи қариб ҳазорсола доранд, дар атрофи осорхона ва чашмаи маъруф қомат афрохта, аз гузаштаи дур ҳикоят мекунад. Осори гаронарзиши шоир дар як утоқи васеу барҳавои бино ҷой дода шудааст, ки аз ҳаёти гузашта, бо забони ҳол, ҳикоят мекунад. 2500 китоб ва дигар нигораҳо аз авлоду аҷлоди шоир, ки дар осорхона мавҷуд аст, ҳаёти ӯро чун навор пеши назар ҷилвагар месозанд.

«Осорхонаи Ҷӯрабек Назрӣ» дар маркази шаҳр, шафати чапи китобхонаи марказӣ ва рӯ ба рӯи боғи фарҳангӣ-фароғатӣ ҷой гирифта, бо чанд вежагӣ аз осорхонаҳои дигари ноҳия фарқ мекунад. Дар фазои барҳавои бино экрани бузурги телевизион бо баландгӯякҳо насб гардида, тавассути он пайвасти сурудҳои Ҷӯрабек Назрӣ танинандоз аст. Дар рӯ ба рӯи дари вуруд акси бузурги Пешвои миллат ва дар тарафи чап акси дар қолин бофташудаи Ҷӯрабек Назрӣ, акси падари ӯ ва дигар аксҳои таърихӣ ҷой дода шудааст, ки ба гунаи мусаввар аз ҳаёти гузашта, бо забони ҳол, ҳикоят мекунад. Дар дохили бино лавҳае насб гардида, дар он шеърҳои Ҷӯрабек Назрӣ, ки мардонавор мурдан ва пас аз худ осори гаронарзиш ва аъмоли нек боқӣ гузоштанро талқин мекунад, насб шудааст:

Пас, ҷӣ гуна мурд бояд?
Нек мурдан, ном бурдан,
Аз ҳама авлост, авло.
В-аз ҳама болост, боло.
Пас, биёву некмардӣ пеша кун,
Дафтари аъмолро андеша кун.

Дар пештоқи ошёнаи дуҷоми бино, аз ду тараф ва дар миёни он «Анҷумани рӯзгори васл», «Ҷойхонаи бишнава аз най», «Меҳмонхонаи шабистони ҳаёл»

китобат гардидааст, ки аз дигар вежагии ин осорхона аст. Ба гуфти масъули ин хонамӯзей Иброҳимов Чамшед, ки аз наздикони Ҷӯрабек Назрӣ мебошад, дар ояндаи наздик утоқҳои мазкур мавриди истифода қарор хоҳанд гирифт. Имрӯз осорхонаи мазкур пайвандгаре миёни миллатҳо гардидааст.

Бо шарофати таъсиси осорхона фарзанди Аҳмади Зоҳир ба унвони эҳтироми дӯсти падар ба ноҳияи Ховалинг омада, дар осорхонаи Ҷӯрабек Назрӣ, бо иштироки аҳли санъату фарҳанги кишвар, чорабинии фарҳангӣ барпо намуд. Ҳамзамон асбоби қадимаи мусиқии Аҳмад Зоҳир – «Фармония»-ро, ҳамчун нишонаи дӯстӣ ба осорхона тақдим кард, ки аз арзишмандтарин нигоҳҳои осорхона маҳсуб меёбад.

«Осорхона-хунаристони Усто Ғулом» дар се ошӯна ва дар шафати роҳи калони мошингузари даромадгоҳи ноҳия бино шудааст. Навиштаҷоти пештоқи он – «Осорхона-хунаристони Усто Ғулом», ки бо ҳарфҳои калон навишта шудааст, таваҷҷуҳи ҳар роҳгузарро ба худ ҷалб мекунад. Осорхона фарҳангсолориву илмдӯстӣ, эҳтироми гузаштагон, аҳли фарҳангу санъат ва таърихи куҳану осори арзишманди ноҳияи Ховалингро бозтоб мекунад. Ин осорхона, асосан ҳомӣ ва ҳифзкунандаи соҳҳои мусиқии устои ҷирадаст, хунёгари маъруфу машҳур ва хунараманду соҳибкасб Усто Ғулом Қодилов мебошад, ки ҳамагӣ дар ошӯнаи якуми бино ҷойгир аст ва аксари соҳа маҳсули хунари дастӣ Усто Ғулом мебошанд. Ӯ касбу хунари аҷдодӣ ва осори арзишманди онҳоро бо таъсиси чунин як осорхона то ба имрӯз ҳифз намудааст. Усто Ғулом касбу хунари устодӣ ва соҳаширо аз падараш Усто Қодири Сафедшаҳрақӣ, амакаш усто Қарим ва тағояш усто Абдурахмон омӯхтааст. «Ӯ фаъолияти меҳнатияшро аз синни 15-солагӣ бо соҳтани ашӯҳои зарурии рӯзгори он замон аз қабилӣ қашш ва қосаи ҷӯбин, қорук, муқӣ, ситорачаҳо барои қоқулони зан, қахҷӯби дуқашӣ, панҷшоҳаи қоҳқамъқунӣ, тафдон ва ҷойҷӯши тунуқагӣ, зин, лақом, қил, қургӣ, қаълук, қуш ва лақозимотҳои ороишӣ барои асп оғоз намудааст» [4, с. 4]. Осорхона соли 1979 дар қамоати Қари Осиё, қишлоқи Даҳани Шол, дар назди қонаи истиқоматии Усто Ғулом, бо тавсияи бевоситаи профессор В. А. Ранов [ниг. 5, с. 138], таъсис гардида, дар даврони истиқлолият ба қои мувофиқ қуқонида шудааст. Ошӯнаи дуқои бино қамқун меҳмонқона амал менамояд, ки сайёҳони рақдур дар он қо шаб меқузаронанд. Қунонки таъқид гардида, дар осорхона аксаран соҳҳои мусиқие, ки бо дастони Усто Ғулом ва аҷдодаш соҳта шудаанд, қамқун осори гаронарзиши санъати миллий нигоҳдорӣ мешаванд. Нақши муқими қонаосорхонаи хунари дар он зоҳир меқардад, ки он як шоҳаи фарҳанги миллиро ҳифз менамояд ва ба имрӯзу фардоиён муаррифи мекунад. Воқеан, «Соҳҳои мусиқӣ ифодақунандаи фарҳанги миллии қалқи тоқик буда, қамъовари, ҳифз, омӯзиш ва муаррифии онҳо дар осорқонаҳо барои омӯзиши таърихи фарҳанги қалқи тоқик ҳело муқим мебошад. Хушбақтона, имрӯзҳо намунаҳои нодири соҳҳои мусиқии миллиро қариб дар қама осорқонаҳои қишвар дидаи мумкин аст» [8, с. 67].

Дар даврони истиқлолият дар тамоми осорқонаҳои қишвар навақониҳо рух додаанд, ки осорқонаҳои ноҳияи Ховалинг муқасно нестанд. Аз қумлаи чунин навақониҳо таъсис додани гӯшаҳои алоҳида дар осорқонаҳо мебошад, ки гӯшаи «Истиқлолият» намунаи он аст. Қунонки муқакқики осорқонашинос Қирдавс Шарифзода навиштааст: «Барои муаррифии дастовардҳои даврони соҳибистиқлолӣ ва инъикоси воқеии ҳаёти сиёсиву иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва илмиву фарҳангии Тоқикистон дар ин давраи таърихӣ, дар соҳтори осорқонаҳои

Тоҷикистон шуъбаву бахш ва ғушаву толорҳои нави намоишӣ таъсис дода шуданд. Албатта ҳар як дастоварди даврони истиқлол бо корномаҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон алокаи ногусатанӣ дорад ва ба ин манзур дар бештари осорхонаҳои мамлакат ғушаҳои махсус таҳти унвонҳои «Истиқлолият», «Аз бунёдкориҳою падидаҳои замони соҳибистиклолӣ», «Дастовардҳои даврони истиқлол», «Сафарҳои қорӣи Президент дар шаҳри (ноҳия)»...» ташкил карда шудаанд» [13, с. 35].

Чунин ғушаҳо дар осорхонаҳои ноҳияи Ховалинг низ таъсис ёфта бошанд ҳам, дар ин самт осорхонаи таърихӣ-кишваршиносии ноҳия пешгомтар аст. Ғушаи мусаввари «Президенти мо», ки иборат аз 18 акси таърихӣ буда, асосан аз рафти суҳанронҳои Президенти кишвар, ки дар маросими илмию фарҳангӣ ироа гардидаанд, ҳикоят мекунад. Ғушаи мусаввари дигар зери унвони «Аз бунёдкориҳою падидаҳои замони соҳибистиклолӣ» иборат аз 20 акси таърихӣ аст, ки аз биноҳои вазорату идораҳо ва сохторҳои маъмурии даврони соҳибистиклолии кишвар бунёд гардида, ҳикоя мекунад.

Омили дигари рушди осорхонаҳои Ховалингро ба фаъолияти калонсол ва собиқадорони илму фарҳанг метавон нисбат дод. Саидзода Амирхон, Камолов Рачабалӣ, Сайидтоҷов Муҳсиiddин, Ғуломов Саидислом, Иброҳимов Ҷамшед, Рачабализода Зиёвуддин ва дигарон, ки дар осорхонаҳои ноҳия вазифаи роҳбариро ба душ дошта, баъзеи онҳо таҷрибаи қорӣи то 50-сола доранд, дар пешрафти қорӣи осорхонаҳо аз таҷрибаи худ қор мегиранд. Ин зумра ҳам дар таъсиси осорхонаҳо ва ҳам дар пайдо намудани нигораҳову бозёфтҳои таърихӣ бевосита иштирок кардаанд. Аз қумла, бо талошу қӯшишҳои Амирхон Саидзода – роҳбари «Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ» ин осорхона соли 1982 дар назди мактаби миёнаи умумии деҳаи Доробӣ таъсис ёфта, бештари нигораҳо бозёфт гардида, маҳфуз боқӣ мондаанд.

Соли 1978 Иттиҳодияи таҷрибавӣ-истеҳсолии агросаноатии Ховалинг ташкил меёбад, ки яке аз вазифаҳои ҳамворсозии заминҳои таҳдашти Ховалинг будааст. Махсусан заминҳои гирду атрофи деҳаи Хонақоҳ (Ғулзор)-ро, соли 1979 таҳту ҳамвор кардаанд. Дар раванди қор аз зери замин ашёе баромадааст, ки аз ҳаёти одамон дар гузаштаҳои дур дарак меоданд. Ашёҳо амсоли сафолҳои гуногунранг, тангаҳои мисину нуқрагин ва ғайра зери қархҳои булдозер пораву валангор мегаштаанд. Амирхон Саидзода ин манзараро мушоҳида намуда, барои ҳифзи чунин нигораҳои таърихӣ қӯшиш менамояд. Ӯ он лаҳзақор баъдтар ба хотир оварда чунин навиштааст: «Аз ин вазъият ба Паҷуҳишқоҳи таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АИ Тоҷикистон бо мактуб муроҷиат намудам. Мактубамонро собиқ директори Паҷуҳишқоҳи мазқур Бақодур Искандаров гирифта, ба Президенти АИ Тоҷикистон Муҳаммад Осимӣ нишон дода, қормандони ин маркази илмӣ Фатхулло Абдуллоев ва Эркиной Ғуломоваро фиристод. Қарду бостоншиносон ба Ховалинг омада, вазъиятро дида ба ҳулосае омаданд... дар натиҷа ба сарам фикри ташкил қордани осорхонаи пеш омаду аз сидқ барои қустуҷӯ, қамъоварӣ ва омӯзиши ёдқорҳои таърихӣ қамар бастам» [5, с. 77]. Ташаббуси ӯ боис меқардад, ки дар назди мактаб осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ таъсис ёбад ва нигораҳои қаронарзиши таърихӣ ба он қор интиқол ёбанд. Саидзода дар ин бобат чунин навиштааст: «Аз бақори соли 1972 то 8-уми майи соли 1982 бо қӯмуқи хонандагон ва мардум ёдқорҳои зиёдеро қамъоварӣ намуда, барои

ташкил намудани осорхона замина тайёр менамудам» [5]. Дар ҷои дигар ифтиҳо ёфтани ин осорхонаи таърихӣ-кишваршиносии назди мактабро ҷунин ёдовар шудааст: «Ҳамин тавр, 8 майи соли 1982 ба таври расмӣ лентаи рамзии осорхонаи таърихӣ-кишваршиносии назди мактаби миёнаи деҳаи Доробиро қаҳрамони Ҷанги Бузурги Ватанӣ, дорандаи ордени Суворов (аввалин дар байни тоҷикон) Саидахмад Каримов кушоду ин муассисаи фарҳангии нав ба фаъолият оғоз кард» [5].

Бархе аз бозёфтҳои таърихӣ, аз ҷумла аҳгарҳои гулхани Восеъ бо кӯшиши Камолов Рачабалӣ ба осорхонаи Восеъ оварда шудааст. Ҳикоятҳои ӯ ҷун санади таърихӣ арзишманду нодиранд. Аз забони ҷунин афрод шунидани воқеоту саргузашти таърих ҷолиб ва дар айни замон мустанади мебошад, ки дар қорҳои таҳқиқиву паҷӯишӣ ба қор меоянд. Сайидҷоҳи Муҳсиддин аз наздиқони шоири маъруф Ҳабибулло Файзулло ва ҳамзамонони ӯ буда, шахси фарҳангӣ, донишманд мебошад, ки дар муаррифии ашъи осорхона моҳир аст, зиндагиномаи шоир ва ашъори ӯро хуб медонад ва хеле самимӣ манзури бинандагони осорхона мекунад.

Масъулияти «Осорхона – ҳунаристони Уто Ғулом» бошад, ба дӯши писараш Саидислом Қодиров воғузур гардидааст, ки ҷойгузини падар буда, ҳунари асили ӯро зинда медорад. Пайваста бо тарошидани созҳои мусиқӣ фонди осорхонаро бештар месозад.

Умуман, ағлаби қормандони осорхонаҳои ноҳия, ихтисмосманди қасби худ буда, бо вучуди мушқилот вазиғаашонро содиқона иҷро мекунанд.

Аз мушоҳидаҳо бармеояд, ки бо вучуди норасоӣҳо, вазиҳои осорхонаҳои ноҳияи Ҳовалинг хуб аст. Биноҳои осорхонаҳо аз нав бунёд мегарданд, таъмиру тармим мешаванд ва таваҷҷуҳи Ҳукумати мамлакат ба онҳо бештар мегардад. Сол то сол теъдоди сайёҳон ва ҳаводорони осорхонаҳо зиёд мегардад, ки он як василаи тақонбахши соҳа шуда метавонад.

Адабиёт

1. Амирхон, Ш, Элназаров, Э, Амондуллоев, Б, Давлатов, С, Давлатёров Ф, Қиматшоев, Ш, Нодирхонов, Г. Фарҳангшиносӣ / Ш. Амирхон, Э. Элназаров, Б. Амондуллоев, С. Давлатов, Ф. Давлатёров, Ш. Қиматшоев, Г. Нодирхонов. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – 256 с.
2. Гузаронидани тадқиқоти сотсиологӣ бо роҳбарону қормандони осорхонаҳои н. Ҳовалинг аз ҷониби ходимони илмии ПИТФИ // Бойгонии ҷорӣи шуъбаи фаъолияти китобдорӣи ПИТФИ. – 2024. – Дафтари-7/А.
3. Ғафуров, Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна. / Б. Ғафуров. – Душанбе: Ирфон, 1983. – Ҷ. 2. – 704 с.
4. Қосим, Ш. Саргузашти Усто Ғуломи Қодир / Ш. Қосим. – Душанбе: Шаҳпар, 2011. – 80 с.
5. Мункӣ, А. С, Сатторзода, С. Ҳовалинг / А. С. Мункӣ, С. Сатторзода // Душанбе: Ирфон, 2001.–300 с.
6. Мункӣ, А. С. Осорхона ва худшиносии миллӣ. Аз таҷриба ё аз таърихи таъкилҳои осорхона / А. С. Мункӣ // Мероси ниёгон. – 2024. – №24. – С. 77-81.
7. Мункӣ, А. С. Меҳри Ватан-нақши қалам / А. С. Мункӣ. – Душанбе: Балоғат, 2022. – 368 с.

8. Нурматзода, Ҳ. Аз таърихи гирдоварӣ, хифз ва муаррифии созҳои мусиқии тоҷик дар осорхонаи мардумшиносӣ / Ҳ. Нурматзода // Паёмномаи фарҳанг. – 2020. – №4. – С. 67-75.

9. Нурматзода, Ҳ. Истиқлолияти давлатӣ ва рушди соҳаи осорхонашиносӣ / Ҳ. Нурматзода, Қ. Саидов // Паёмномаи фарҳанг. – 2023. – №4. – С. 45-51.

10. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи Осорхонаи миллӣ ва мулоқот бо зиёиёни кишвар, 20.03.2013, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: https://www.president.tj/event_by_theme/internal_politics/meetings_with_intelligentsia/3781

11. Фирдавси А. Истиқлолияти давлатӣ ва рушди осорхонаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Пешвои миллат ва рушди осорхонаҳо дар Тоҷикистон. – Душанбе: Эр-гарф, 2024. – С 51-64.

12. Ҳисоботи оморӣ осорхонаҳои ноҳияи Ховалинг оид ба теъдоди нигораҳо дар нухмоҳаи соли 2024 // Бойгонии ҷорӣ шӯбаи фаъолияти китобдорӣ ПИТФИ. – 2024. – Дафтари–8/Б.

13. Ҳисоботи оморӣ осорхонаҳои ноҳияи Ховалинг оид ба теъдоди бинандагон дар нухмоҳаи соли 2024 // Бойгонии ҷорӣ шӯбаи фаъолияти китобдорӣ ПИТФИ. – 2024. – Дафтари–8/Б.

14. Шарифзода, Ф. Инъикоси дастовардҳои даврони истиқлол дар осорхонаҳои Тоҷикистон / Ф. Шарифзода // Паёмномаи фарҳанг. – 2023. – №3. – С. 34-42.

Исоев Кадрин

ВЗГЛЯД НА СОСТОЯНИЕ МУЗЕЕВ ХОВАЛИНГСКОГО РАЙОНА

В статье рассматривается состояние и функционирование музеев Ховалингского района Хатлонской области, факторы развития, недостатки и упущения.

В районе 5 музеев, три из которых: «Историко-географический музей» (1982), «Музей имени Восе» (1988), «Музей-картинная галерея Усто Гулома» (1979) были созданы в советское время, а два других: «Библиотека-музей Хабибулло Файзулло» (2006) и «Дом-музей Джурабека Назри» (2023) были созданы в годы независимости страны.

При поддержке Правительства республики и местных властей были отреставрированы и реконструированы в современном стиле три музея, доставшиеся в наследство от советской эпохи, а также построены два новых музейных здания. Количество музейных экспонатов также увеличилось за счет обнаружения на территории района исторических артефактов, а также возросло количество посетителей, как местных жителей, так и отечественных и иностранных туристов.

Коллекции музея представляют большую ценность и охватывают периоды каменного века, нижнего, среднего, верхнего палеолита, мезолита, неолита, бронзового века, железного века, античности, средневековья, нового времени и эпохи независимости.

Исследования и изучение показали, что количество посетителей музеев района с каждым годом увеличивается за счет отечественных и иностранных туристов разного возраста.

Несмотря на прогресс, музеи Ховалингского района нуждаются в оснащении современной техникой, такой как компьютеры, принтеры, сканеры, устройства видео- и аудиозаписи и тому подобное.

Ключевые слова: независимость, Ховалинг, район, музей, коллекция, учреждение, культура, местный, исследование, развитие, эволюция, проблемы, наблюдение, туристы.

Isoev Qadridin

AN OVERVIEW OF MUSEUMS IN THE KHOVALING DISTRICT

This article analyzes the current state and development of museums in the Khovaling district of the Khatlon region, identifying progress, challenges, and opportunities. The district hosts five museums, three of which – the Historical and Geographical Museum (1982), the Vose Museum (1988), and the Usto Gulom Museum and Art Gallery (1979) – were established during the Soviet period. Two more – the Habibullo Fayzullo Library and Museum (2006) and the Jurabek Nazri House Museum (2023) – emerged after independence.

Supported by national and local authorities, the older museums have been restored and modernized, while new facilities have been constructed. Collections have expanded due to archaeological discoveries, and visitor numbers have increased steadily, including among domestic and international tourists.

Museum holdings span a broad historical range: from the Stone Age (Lower, Middle, Upper Paleolithic) to the Mesolithic, Neolithic, Bronze and Iron Ages, Antiquity, the Middle Ages, and modern and post-independence periods.

Despite these developments, local museums still face technological limitations. Upgrading digital and multimedia resources – including computers, scanners, and audiovisual tools – remains a priority to enhance educational and exhibition capacities.

Keywords: Khovaling district, museums, historical collections, heritage preservation, cultural development, tourism, modernization, exhibition technology.

ТДУ: 37тоҷик+008+370\371+371.04+006+374.2+17+18+371.036

Тағай Умеда

ТАРБИЯИ ЗЕБОИПАРАСТӢ-ЭҶОДИИ ҶАВОНОН ДАР МУАССИСАҶОИ ФАРҲАНГӢ

Дар мақола масъалаи тарбияи зебоипарастӣ-эҷодии ҷавонон дар муассисаҳои фарҳангӣ баррасӣ шудааст.

Тарбияи истеъдодҳо дар муҳити ҷавонон ва умуман, ҷомеа шиддати махсуси эҷодиро ба вуҷуд оварда, фаъолияти ҷавонро дар ин самт ангезиши медиҳад. Ҷустуҷӯи истеъдодҳо, фароҳам овардани шароит барои рушд ва инкишофи минбаъдаи ҷавонон, қабул ва эътирофи малакаҳои ҳунарии онҳо дар шароити имрӯза ҷузъи ҷудонашавандаи сиёсати фарҳангии маърифатӣ мебошад, ки бе татбиқи мунтазами он ҳалли масъалаҳои марбут ба фаъолияти инноватсионӣ гайримمкон аст.

Масъалаи ба фарҳангу санъат шинос намудани ҷавонон дар муассисаҳои фарҳангӣ, пеш аз ҳама, аз истифодаи барномаи технологияи баландсифат, ки

раванди тарбияи завқи эстетикӣ ва эҷодии онҳоро тақвият мебахшанд, саҳт вобаста бошад ҳам, аз педагог-ташкilotчи соҳаи фарҳанг низ чунин тарзи кори ро талаб мекунад.

Интихоби воситаҳо дар муассисаҳои фарҳангӣ ҷиҳати ташиаккули ҷанбаҳои зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон аз мавзӯи чорабинӣ ва баътиборгирии ҷиҳатҳои синнусолӣ вобаста аст. Кор бо гурӯҳҳои синну соли гуногун дар муассисаҳои фарҳангӣ муносибати мухталифро талаб мекунад. Масалан, барои ҷавонон таъмини фарогати гуногуни самаранок, озодии интихоб, қобилияти гузастан аз як навъи фаъолият ба дигар ва хоҳиши иштирок дар озмунҳо, дар мувофиқа бо талаботи маънавӣ, муҳим шуморида мешавад.

Калидвожаҳо: муассисаҳои фарҳангӣ, ҷавонон, тарбия, ташиаккул, инкишоф, истеъдод, зебоиписандӣ, эҷодӣ, муносибат, раванд, тақвият, санъат, барнома.

Тарбияи зебоипарастӣ-эҷодии ҷавонон яке аз вазифаҳои муҳими муассисаҳои фарҳангӣ ба шумор рафта, аз мутахассисони ин соҳа масъулияти дучандро тақозо дорад. Тарбияи зебоипарастӣ-эҷодии ҷавонон мураккабу серҷабха буда, марҳалаҳои гуногунро дар бар мегирад.

Ҷузъи ҷудонашавандаи сиёсати имрузаи давлатии хонандагон-ҷавонон рушди эҷодиёти бадеӣ ва дастгириҳои насли навраси лаёқатманд мебошад, ки дар доираи лоиҳаи афзалиятноки миллӣ, яъне дар Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2021-2025 муайян шудааст.

Дар Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2021-2025 чунин ишора шудааст: «Ҳамасола бо мақсади баланд бардоштани завқи китобхонӣ, тақвияти хофизаи фарҳангӣ, дарёфти истеъдодҳо ва инкишофи қобилияти эҷодӣ, дарёфти истеъдодҳои нави соҳаи санъат, баланд бардоштани мақому маҳорати касбӣ, рушди илмҳои табиӣ-риёзӣ, ҷалби бештари наврасону ҷавонон ба корҳои илмӣ - тадқиқотӣ ва ихтироъкорӣ гузаронидани озмунҳои «Фурӯғи субҳи доной китоб аст», «Тоҷикистон - Ватани азизи ман» ва «Илм фурӯғи маърифат» ба роҳ монда мешаванд» [4, с.6].

Ҳукумати кишвар барои ташаккули маҳорат, истеъдод, малакаҳо ва эҷоди насли наврас, махсусан, ҷавонон тадбирҳои зиёдеро роҳандозӣ менамояд истодааст, то хонандагон-ҷавонон ва аҳли ҷомеа тавонанд ҳаёти минбаъдаи худро дар асоси ин санадҳои барномаҳои давлатӣ, хушбахтонаю саодатмандона, броҳ монанд.

Тарбияи зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон дар муассисаҳои фарҳангӣ аз якҷанд марҳилаҳо, ки дар ҳар марҳила ҷанбаҳои эстетикӣ онҳо рушду инкишоф меёбанд, иборат мебошад. Марҳилаҳои тарбияи зебоиписандӣ-эҷодии ҷавононро дар муассисаҳои фарҳангӣ шартан ба чунин қисматҳо тақсим кардан мумкин аст:

- ворид гардидани ҷавонон ба олами санъат ва ҳунар;
- ташаккули малакаҳои фаъолияти зебоиписандӣ-эҷодӣ;
- ба даст овардани натиҷаҳо дар фаъолияти зебоиписандӣ-эҷодӣ.

Ворид гардидани ҷавонон ба олами санъат ва ҳунар. Вазифаи муҳимтарини соҳаи маориф ва фарҳанг ин таъмин намудани шароити мусоид ҷиҳати тарбия ва таҳсили шоиста дар асоси азхудкунии донишу технологияҳои ҷадид, омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва дастрасӣ ба ҳама гуна сарчашмаҳои фарҳанги миллӣ ва ҷаҳонӣ мебошад.

Бе тарбияи шахси масъулиятшинос, таҳаммулгаро, уҳдабаро, тафаккури чандирӣ дорой, зебоишинос ва эҷодкор ҷомеаи имрӯза ба таври лозимӣ рушду такомул намеебад. Нақши чунин сифатҳо муҳим арзёбӣ гардида, тарбия кардани ҷавонон дар ин самт авлавият дорад.

Мақсади ҷамагуна муассисаҳои таълимию тарбиявӣ ва фарҳангӣ тарбия ва инкишоф додани ҷанбаҳои маърифатии шахс аст.

Дар муҳити ҷавонон ва, умуман ҷомеа, эҷодиро ба вучуд оварда, фаъолияти онҳоро дар ин самт ангезиш медиҳад. Ҷустуҷӯи истеъдодҳо, фароҳам овардани шароит барои рушд ва инкишофи минбаъдаи онҳо, қабул ва эътироф кардани малакаҳои хунарии ҷавонон дар шароити имрӯза ҷузъи ҷудонашавандаи сиёсати фарҳангию маърифатӣ мебошад, ки бе татбиқи мунтазами он ба роҳ мондани фаъолияти инноватсионӣ ғайриимкон аст.

Дар тарбияи зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон озмунҳои ҷумҳуриявӣ ба мисли: «Фӯруғи субҳи доноӣ китоб аст», «Илм фуруғи маърифат», «Тоҷикистон – Ватани азай ман» нақши назаррас доранд. Дар доираи ин лоиҳаҳо ҷорабиниҳои оммавии умумӣ, ки ҳар як наминатсия дар байни хонандагон-ҷавонон ҳаводорони худро дорад, таъсис дода шуда, дорой, инкишоф ва дастгирӣ кардани шахсони лаёқатманд бомуваффақона амалӣ мегардад.

Дар Низомномаи озмуни ҷумҳуриявӣ «Фуруғи субҳи доноӣ китоб аст» чунин омадааст: «Озмун бо мақсади баланд бардоштани завқи китобхонӣ, тақвияти неруи зеҳнӣ, дарёфти чехраҳои нави суҳанвару суҳандон, арҷ гузоштан ба арзишҳои миллию фарҳангӣ, инкишофи қобилияти эҷодӣ, таҳкими эҳсоси ҳудодоҳию худшиносӣ, тақмили захираи луғавӣ, тақвияти ҷаҳони маънавӣ миёни аҳолии кишвар, аз ҷумла хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ, баъд аз муассисаҳои таҳсилоти касбӣ (магистрҳо, аспирантҳо, докторантҳо, ходимони илмӣ), калонсолон ва намоёндагони касбу кори гуногун (омӯзгорони ҷамаи зинаҳои таҳсилот кормандони фарҳангу санъат ва дигар табақаҳои аҳолии кишвар) доир мегардад» [11, с.2].

Бояд гуфт, ки фарҳанги баланди бадеӣ, ҷанбаҳои маърифатӣ ва сифатҳои зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон дар ҳаёти ҷамъиятӣ мавқеи муҳимро ишғол менамоянд. Боиси ба вучуд омадани фазои ҳолии маънавӣ мегардад, ки дар натиҷа принципҳои инкишофи муътадили ҷамъиятиро ҳалалдор месозанд. Санъат мағзи моҳиятии фарҳанги бадеӣ, яке аз механизмҳои асосии дарки шахс ва ташаккули низоми арзишҳои ӯ ба шумор меравад. Барои насли наврас дарки санъату фарҳанг яке аз роҳҳои азхудкунии тамоми осори ҷаҳонӣ, ки бо туфайли онҳо ташаккули шахсият сурат мегирад, доништа мешавад.

Педагогикаи санъат аст, ки насли наврасро бо бехтарин намунаҳои фарҳангу санъат, навъҳо ва жанрҳои гуногун, ки дар ин замина, ҷанбаҳои зебоиписандӣ-эҷодии онҳо тарҳи дигар мегирад, шинос мекунад.

Масъалаи ба фарҳангу санъат шинос намудани ҷавонон дар муассисаҳои фарҳангӣ, пеш аз ҳама, аз истифодаи барномаю технологияи баландсифат, ки раванди тарбияи завқи эстетикӣ ва эҷодии онҳоро тақвият мебахшанд, вобастагии калон дошта бошад ҳам, аз педагог-ташкилотчиҳои соҳаи фарҳанг низ чунин тарзи кориро талаб дорад.

Самаранокии фаъолият ҳамон вақт аён мегардад, ки агар бо фарҳангу санъат шинос кардани ҷавонон дар сурати ҳамоҳангӣ кардани амалиёти ҳамаи иштирокчиёни раванди тарбия ба роҳ монда шавад. Дар ин кори пурмахсул, яъне ташаккули сифатҳои зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон иштироки ҳамаи кормандони соҳа ба ин раванд таккони ҷиддӣ мебахшад. Васеъ намудани фазои фарҳангии ҷавонон аз ташкилу ба роҳ мондани фаъолияти муштарак ба театрҳо, толорҳои концертӣ, ба осорхонаҳо, китобхона ва намоишҳои расомию ҳунари вобаста мебошад. Яъне, муассисаҳои фарҳангӣ дар ташаккули сифатҳои зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон нақши назаррас дошта, ҷанбаҳо ва равандҳои эмотсионалини онҳоро рушд мебахшанд.

Интиҳоби воситаҳо дар муассисаҳои фарҳангӣ ҷиҳати ташаккули ҷанбаҳои зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон аз мавзӯи ҷорабинӣ ва баъътиборгирии ҷиҳатҳои синну солӣ вобаста аст. Муносибат бо гурӯҳҳои синну соли гуногун дар муассисаҳои фарҳангӣ равишҳои мухталифро талаб дорад. Масалан, барои ҷавонон таъмини гуногунии самараноки вақтхушӣ, озодии интиҳоб, қобилияти гузаштан аз як намуди фаъолият ба дигар ва хоҳиши иштирок дар озмунҳо мувофиқи талаботи маънавӣ муҳим шуморида мешавад. Барои одамони калонсол бошад, ҳангоми омодагии ба ҷорабинӣ корманди муассисаи фарҳангӣ бояд ба ҳар як иштирокчи диккати зарурӣ дода, заминаҳои эмотсионалиро назорат кунад.

Истифодаи шаклу усулҳо ва воситаҳои гуногун дар муассисаҳои фарҳангӣ ба он хотир мавриди истифода қарор дода мешаванд, ки бештари аҳоли ба ин муассисаҳо ҷалб карда шуда, талаботи маънавии онҳо қонеъ гардад. Аз ин рӯ, натиҷаи фаъолият аксар вақт аз интиҳоби шаклҳо ва усулҳои муосире, ки шавқу завқи ҷавонро бедор мекунанд, вобаста аст [15, с.5].

Тамошҳои намоишҳои театри, ҷойҳои таърихию меъмории ва этнографӣ бо тамоми ҷаззобияти худ, дар тарбияи завқи зебоӣ, ташаккули малакаҳои ҳунари ва эҷодии ҷавонон нақши бориз доранд. Дар ҷунин муҳит ҷавонон аз санъати меъмории, наққошӣ, ҳайкалтарошӣ, мусиқӣ ва каломӣ бадеӣ бархурдор ва ғизои маънавӣ гирифта, ба ин тартиб ба афзоиш ва ғани гардидани фаъолияти бадеӣ ва маърифати фарҳангии хеш афзалияте зам менамоянд.

Бояд қайд кард, ки эҷодиёти мардумӣ яке аз шаклҳои муҳими ҳифз ва интиқоли таҷрибаи таърихӣ ва педагогиро фарҳангӣ буда, дар ташаккули сифатҳои зебоиписандӣ ва эҷодии ҷавонон муҳим арзёбӣ мегардад. Раванди бо эҷодиёти халқӣ ва умуман бо анъанаҳои фарҳангии миллии шинос намудани ҷавонон дар фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ҷиҳати боз ҳам густариш додани анъанаҳои мардумӣ ва ба ин васила ворид кардани онҳо ба ҷаҳони ва баланд бардоштани завқи бадеӣ мегарданд.

Мавриди зикр аст, ки аз қадимулайём дар байни халқ маъруфият дошта, оммавӣ дар шароити имрӯза ҷиҳати баланд бардоштани шавқу завқи ҳунармандон барои аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон имкониятҳои зиёде фароҳам оварда шудааст. Гузаронидани озмуну фестивалҳо ва намоиши беҳтарин намунаҳои ҳунармандӣ дар муассисаҳои фарҳангӣ барои ҳунармандон имконият доранд, ки истеъдоди хешро муаррифӣ карда, ба ин васила ҳунармандиро дар дили ҷавонон тарғибу ташвиқ намоянд.

Бо назардошти зарурати инкишофёбии инфрасохтори рушди сайёҳӣ, хунароҳои мардумӣ ва деҳот Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон солҳои 2019 – 2021-ро “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунароҳои мардумӣ” эълон намуданд [14, с.3]. Тавре Роҳбари давлат дар суҳанрониҳои худ қайд мекунад, барои бунёд намудани инфрасохтори соҳаи сайёҳӣ ва омода намудани дахҳо ва садҳо ҳазор хунаромандони соҳибқасб, ки тавонанд таваҷҷуҳи мардумро ба хунаромандӣ ҷалб созанд, як сол қифоя нест. Аз ин рӯ, барои рушди инфрасохтори соҳаи сайёҳӣ ва баландбардории заводи эҷодии аҳоли дар ҳамаи минтақаҳои кишвар бояд тадбириҳои зарурии иловагӣ андешида шаванд.

Бояд гуфт, ки хунароҳои мардумӣ ба воситаи ташкили чорабиниҳои гуногун, ки дар худ таҷассумгари расму оинҳо, анъанаҳои суннатҳои халқӣ мебошанд ва ин гуна чорабиниҳо дар муассисаҳои фарҳангӣ бо як шукуҳи шаҳомати хосае сурат мегиранд ва бо ин тарзи қорӣ аз насл ба насл мегузаранд, воситаи бузурги тарбияи зебоиписандӣ-эҷодӣ ба шумор мераванд.

Тавре муҳаққиқ Ф. Қодиров қайд мекунад: «Устохонаҳо ва маҳфилҳои хунаромандӣ, ки дар муассисаҳои фарҳангӣ арзи ҳастӣ мекунад, бо хусусиятҳои касбии худ аз дигар фаъолиятҳои иҷтимоӣ тафовут доранд. Аъзои ин гуна маҳфилҳо хунаромандони гуногун, сарфи назар аз ҷойи истиқомат, баромади иҷтимоӣ, мансубияти оилавӣ, забон, синну сол ва ҷинсият мебошанд» [10, с.11].

Ҷалб намудани ҷавонон ба қорҳои эҷодӣ, ки ба фарҳанги анъанавӣ мардумӣ нигаронида шудаанд, заминаи хубе ҷиҳати ҷанбаҳои маърифатӣ, бозомӯзӣ, дарки ҳастӣ ва шаҳрвандӣ мегарданд.

Ҳифзи фарҳанги мардумӣ ва ба наслҳои оянда ба мерос боқӣ гузоштани донишу таҷрибаи маҳсули хунаромандони халқӣ ба таҳкими ваҳдати миллӣ ва ифтихор аз кишвари худ мусоидат мекунад. Ташкили муҳити фарҳангӣ, аз қабилӣ маҳфилҳои эҷод, хунароӣ ва наққошӣ дар муассисаҳои фарҳангӣ ба ҳамқорӣ бо гурӯҳҳои гуногуни синнусолӣ нигаронида шуда, дар ташаккули сифатҳои маънавӣ, ахлоқӣ, масъулиятшиносӣ, таҳаммулпазирӣ ва ободқорию созандагӣ мусоидат мекунад;

- *ташаккули малақаҳои фаъолияти зебоиписандӣ-эҷодӣ*. Дигар қисмате, ки дар муассисаҳои фарҳангӣ ҷиҳати тарбияи зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон мусоидат мекунад ташаккули малақаҳои фаъолияти зебоиписандӣ-эҷодии маҳсуб меёбад.

Тарбияи бадеӣ ва эстетикӣ ҷузъҳои муҳими фаъолгардонии қобилиятҳои эҷодии ҷавонон дар асоси ташаккули шавқу рағбат ба анъанаҳои бадеии умумибашарӣ, аз худ намудани мероси эҷодии ҷаҳониву ватанӣ ва дарки муҳит мебошад. Омӯзиш ва дарки фарҳанги бадеии халқӣ тоҷик, ки дар тули ҳазорсолаҳо маҳфӯзгари маъноҳои баланди эҷодӣ ҳастанд, дар инкишоф ва рушди ҷанбаҳои зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон нақши муассир ва созгор доранд.

Хусусиятҳои хоси фарҳанги миллӣ ва ворида ҷалби ҷавонон ба олами санъат ҳамчун воситаи самарабахши дар руҳияи созандагиро ободқорӣ тарбия қардани онҳо мебошад.

Тавре муҳаққиқ М.С. Белов қайд мекунад: «Хунароҳои мардумӣ ҷузъи ҷудонашавандаи фарҳанги муосир буда, дорои иқтидори тавоно барои мусоидат дар ташаккули фарҳанги шахсият ва ҷомеаи муосир мебошанд.

Хунарҳои мардумӣ дар ташаккули сифатҳои зебоиписандӣ, эҷодӣ, нерӯи маънавию ахлоқӣ, қордонӣ ва ватандӯстии шахс таъсирҳои гуногун расонида, василаи тавоноии ҳифзи арзишҳои таърихӣ фарҳангӣ ва муқобилият нисбат ба ҳаргуна омилҳои бегонапарастӣ мусоидат мекунад. Бо туфайли хунарҳои халқӣ ва мактабҳои хунарҳои мардумӣ хунармандон ҳамчун баранда ва нигоҳдорандаи анъанаҳои минтақавӣ бадеию фарҳангӣ фаъолият карда, дар таҳким ва густариши ин омилҳои бузурги тарбиявӣ саҳми назаррас мегузоранд» [5, с.5].

Азхудкунии бомуваффақонаи ашъи мероси фарҳанги миллии ва ҷаҳонӣ, бешубҳа, дар ташаккули тафаккури эҷодии шахс, бардошти эҳсосӣ ва эстетикӣ падидаҳои воқеият, рушди қобилиятҳои эҷодӣ, таҷдиди амалии онҳо дар эҷоди мустақилонаи образҳои миллии аслии бадеӣ ва муҳимтар аз ҳама дар ташаккули малакаҳои зебоиписандӣ-эҷодӣ мусоидат мекунад.

Воситаи самарабахши тарбияи зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон ин мунтазам шинос кардани онҳо бо мероси эҷодии рассом, ҳайкалтарошон, оҳангарон, қосибон ва ҷирадастон, ки дар офариниши хунарҳои мардумӣ саҳми назаррас доранд, мебошад.

Дар шароити имрӯза яке аз вазифаҳои муассисаҳои фарҳангӣ ин қонунгардонидани талаботи рӯзафзунӣ фарҳангӣ фароғатии ҷавонон, дар раёнд ташаккули қобилиятҳои завқӣ бадеӣ ва хунарию онҳо ҷиҳати офаридани ашъ ва маҳсули арзиши аҳамияти ҳоса дорад.

Дар баробари баланд гардидани сатҳи фарҳанги ҷавонон, ки дар ин замина ҷанбаҳои зебоиписандӣ-эҷодии онҳо низ ташаккул меёбад, инкишоф ва тақвият бахшидани маҳорату малакаҳои бадеӣ, созор кардани муҳити маънавӣ ва психологиро мунтазам мустаҳкам кардан лозим аст.

Яке аз роҳҳои, ки ташаккули сифатҳои зебоиписандӣ-эҷодии ҷавонон дар муассисаҳои фарҳангӣ таъмин менамояд, ташкил ва баргузори намоишҳои консерти бо иштироки ҳаваскорони санъати сурудхонӣ мебошад. Ташкил ва баргузори барномаҳои консерти, ки бештар ба фароғати ҷавонон нигаронида шудаанд, бевосита ба ҷаҳони эҳсосии онҳо таъсир расонида, ҷанбаҳои эстетикӣ-эҷодиро инкишоф медиҳанд.

Бояд қайд кард, ки маҳфилҳои эҷодӣ (иттиҳодияҳои эҷодӣ) бо як мақсади муайян ҷамъ омада, маънавиятҳои умумиро дар соҳаи эҷодӣ дошта, бо ин васила талаботи фарҳангии ҳудуд қонун қонун менамоянд. Мақсади асосии аъзоӣ маҳфил азхуд намудани малакаҳои муайяни эҷодӣ ва таҷрибаи онҳо дар ҳаёт мебошад. Дигар мақсади ташкили маҳфилҳои эҷодӣ ин инкишофи мутаносиби шахсияти ҷавонон тавассути тарбияи эстетикӣ – рушд бахшидани маҳорати бадеӣ, завқӣ зебоӣ ва эҷодии онҳо маҳсуб меёбад.

Муҳаққиқ Н.В. Нифталиева дар бораи маҳфилҳои эҷодӣ, ки дар муассисаҳои фарҳангӣ ташкил карда мешаванд чунин андеша дорад: «Ба вучуд овардан ва ба роҳ мондани қори маҳфилҳои эҷодӣ-қлубӣ яке аз самтҳои асосии фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ба шумор меравад. Ҳадафҳои асосии маҳфилҳои эҷодӣ, ки дар муассисаҳои фарҳангӣ ташкил карда мешаванд ин шинос намудани аҳоли бо анъанаҳои фарҳангӣ, муошират ва муқобилаи таҷриба байни аъзоӣ, рушди қобилиятҳои эҷодӣ, ташаккули завқӣ зебоиписандӣ, мусоидат ба азхудкунии дониш, малака ва маҳорат дар ҳама намудҳои эҷодӣ бадеӣ ва техникӣ мебошад» [13, с.5].

Маҳфилҳое, ки дар муассисаҳои фарҳангӣ ташкил карда мешаванд ва аз муносибатҳои педагогӣ, ки мутахассисони соҳаи фарҳанг ҳангоми бароҳмони фароғати ҷавонон истифода мебаранд, аз ҳар ҷаҳат раванди самаранокии фаъолияти онҳо вобастагии калон дорад. Масалан, дар маҳфилҳо иштирокчиён малакаҳои муошират, муомила, муносиб ва дигар ҷиҳатҳои эҷодии худро инкишоф медиҳанд.

Мухаккиқ С.В. Санжиева чунин андеша дорад: «Ташкили маҳфилҳои эҷодӣ қисми ҷудонашавандаи муассисаҳои фарҳангӣ мебошанд. Фаъолияти онҳо ба таъмини шахрвандон ҷиҳати дастрасӣ ба озодии эҷодкорӣ, иштирок дар ҳаёти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва истифодаи неъматҳои фарҳангӣ нигаронида шудааст. Мавсими эҷодии маҳфилҳои бадеӣ аз моҳи сентябр то моҳи май идома меёбад. Дар охири ҳар як мавсими эҷодӣ консертҳои ҷамъбасти, намоишномаҳо, баромадҳои коллективҳои эҷодӣ, рунамоҳҳои асарҳои санъати тасвирӣ ва ороишӣ ташкил карда мешаванд» [12, с.4].

Ҳамин тариқ, муассисаҳои фарҳангӣ метавонанд шаклҳои ҷорабиниҳо ва муоширати байни одамонро ба роҳ монда, ба ин васила фароғати пурмаҳсулро таҳия ва пешниҳод намоянд. Шаклҳои кории муассисаҳои фарҳангӣ гуногун ҳам бошанд, ин муассисаҳо ҷорабиниҳоро тавре омода намоянд, ки одамон хоҳиши муомилаю муошират карданро пайдо кунанд ва аз иҷрои ин вазифа, маҳфилҳои эҷодӣ ба ҳуҷ баромада тавонанд.

Адабиёт

1. Асмолов, А.Г. Личность как предмет психологического исследования / А. Асмолов. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 104 с.
2. Бакушинский, А.В. Художественное творчество и воспитание / Сост. Н.Н.Фомина. – М.: Карапуз, 2009. – 304 с.
3. Бакушинский, А.В. Художественное творчество и воспитание. Опыт исследования на материале пространственного искусства / А.В. Бакушинский. – М., 1925. – 240 с.
4. Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2021-2025. – Душанбе, 2021. – 40 с.
5. Белов, М.С. Народные художественные промыслы в современном культурном пространстве Ивановской области: Автореф. дисс. канд. культуролог. наук – Шуя, 2012. – 22 с.
6. Библер, В.С. От наукоучения к логике культуры / В.С. Библер. – М., 1991. – 304 с.
7. Богоявленская, Д.Б. Пути к творчеству / Д.Б. Богоявленская. – М.: Знание, 1981. – 96 с.
8. Буров, А.И. Эстетическая сущность искусства / А.И. Буров. – М.: Искусство, 1956. – 290 с.
9. Бычков, В.В. Эстетика. Краткий курс / В.В. Бычков. – М.: Проект, 2003. – 384 с.
10. Қодиров, Ф. Таъсири омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар ҳифз ва инкишофи ҳунари мардумии Тоҷикистон: Автореф. дисс. ... н.и.п. – М., 2004. – 24 с.
11. Низомномаи озмуни ҷумҳуриявии «Фурӯғи субҳи донои китоб аст». – Душанбе, 2021. – 20 с.

12. Организация работы клубных формирований для различных категорий населения / сост. С.В. Санжиева. – Чита: ГУК «УМЦКиНТ», 2022. – 59 с.

13. Работа клубных формирований культурно-досуговых учреждений: методические рекомендации / Сост. Нифталиева Н. В. – Смоленск, 2020. – 24 с.

14. Садикова, С.А. История зарождения и совершенствования вязального дела таджиков: Авреф. дисс. канд. ист. наук. – Душанбе, 2021. – 71 с.

15. Сохраняем традиции! Меняем форматы! Становимся востребованными! Инновационные формы работы в культурно-досуговых учреждениях: сборник / сост. Ю. В. Скуратова. – Белгород: ГБУК БГЦНТ. – 2024. – 17 с.

Тагай Умеда

ЭСТЕТИКО-ТВОРЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЁЖИ В УЧРЕЖДЕНИЯХ КУЛЬТУРЫ

В статье показано эстетическое и творческое воспитание молодёжи в учреждениях культуры.

Автор отмечает, что появление талантов в молодёжной среде и обществе в целом создаёт особую творческую активность, стимулируя их активность в этом направлении. Поиск талантов, создание условий для дальнейшего развития и роста молодёжи, принятие и признание творческих способностей молодёжи в современных условиях являются неотъемлемой частью культурно-образовательной политики, без системной реализации которой невозможен вопрос развития инновационной деятельности. Хотя проблема приобщения молодёжи к культуре и искусству в учреждениях культуры зависит, прежде всего, от использования качественных программ и технологий, усиливающих процесс формирования у неё эстетического и творческого вкуса, она требует аналогичного подхода и от педагога-организатора в сфере культуры.

Выбор средств в учреждениях культуры для развития эстетических и творческих качеств молодёжи зависит от тематики мероприятия и учёта возрастных факторов. Работа с разными возрастными группами в учреждениях культуры требует разных подходов. Например, для молодёжи считается важным предоставление разнообразных эффективных развлечений, свободы выбора, возможности переключения с одного вида деятельности на другой, желания участвовать в соревнованиях в соответствии с моральными требованиями.

Ключевые слова: учреждения культуры, молодёжь, воспитание, формирование, развитие, талант, красота, творчество, отношение, процесс, искусство, программа.

Taghai Umeda

AESTHETIC AND CREATIVE EDUCATION OF YOUTH IN CULTURAL INSTITUTIONS

This article discusses the role of cultural institutions in fostering the aesthetic and creative development of youth. The author emphasizes that identifying and

nurturing young talent is critical for cultural innovation and societal advancement. Supporting youth creativity and recognizing their artistic potential are essential components of modern cultural and educational policies.

The article argues that effective programs and technologies are necessary to cultivate aesthetic taste and creativity in youth. Moreover, educators and cultural organizers must adopt targeted approaches tailored to various age groups. For instance, engaging activities, freedom of choice, and moral alignment are key for working with young audiences.

By considering the nature of events and age-specific preferences, cultural institutions can play a transformative role in youth development. The article calls for systematic efforts to integrate aesthetic education into cultural programming to ensure the long-term growth of creative capacities in society.

Keywords: youth education, cultural institutions, creativity, talent development, aesthetic taste, cultural policy, arts education, innovation.

ТДУ:Тадж:78+9тадж+725/789+681.81+008+78.071

Олимова Хосият

МЕТРО – РИТМИЧЕСКИЕ, ЛАДОВЫЕ И ТЕМБРОВЫЕ МНОГООБРАЗИЯ ТАДЖИКСКОЙ ТРАДИЦИОННОЙ МУЗЫКИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ДЛЯ ФОРТЕПИАНО

В статье рассмотрены актуальные вопросы таджикской фортепианной музыки в сочетании с элементами народного традиционного искусства. История развития таджикской фортепианной музыки исчисляется полувековым периодом. За этот период композиторами Таджикистана созданы произведения почти во всех жанрах. В начальный период (до 50-х годов) произведения для фортепиано, основанные на таджикском фольклоре, создавались русскоязычными композиторами.

В послевоенный период перед таджикскими композиторами стояла задача адаптации таджикского фольклора с западно-европейской музыкальной традицией. Таким образом, появляется целый ряд произведений для фортепиано таджикских композиторов, в которых наблюдаются метро-ритмические, ладовые и тембровые многообразия традиционной таджикской музыки.

Сочинения композиторов характеризуются ярким мелодизмом, изысканной тембровой составляющей, обилием кварто-квинтовых оборотов, свойственных для национального инструмента дутар. Более того, эти произведения отличаются авторскими поисками новых выразительных средств. В результате исследования произведений современных таджикских композиторов обнаруживается наличие элементов традиционного наследия «Шашмаком» и «Фалак».

Ключевые слова: фортепиано, традиционная музыкальная культура, элементы традиционной таджикской музыкальной культуры в произведениях таджикских композиторов, метр, ритм, тембр.

Проблеме ритма таджикской музыки посвящено немало трудов таджикских учёных. В частности наиболее показательными в этом отношении являются диссертации на тему: «Таджикская фортепианная музыка и вопросы её интерпретации» Попандопуло Т.А. [7], «Вопросы ритма в трактате о музыке Джами» Галияхметовой А.Ю. [3], «Таджикская народная музыка в произведениях композиторов» Кабиловой Б.Т. [4].

Приоритетными изданиями данной статьи являются труды таджикских учёных: «Маком и Фалак», «Шашмаком» [1] и «Назарияи мусиқӣ» [2], профессора Азизи Ф.А., а также «Фалак» составитель Каримов С.С. [5;6]. Проводя параллели между этими трудами и произведениями для фортепиано автор статьи обнаружила, что источником вдохновения для таджикских композиторов является метро-ритмическое, ладовое и тембровое многообразие традиционной музыки. Поскольку данная тематика изучена недостаточно, автор статьи намерена затронуть некоторые аспекты данного явления.

Объектом данной статьи являются труды: Азизи Ф.А., Папандопуло Т.А., Каримзода С.С., Кабиловой Б.Т., Галияхметовой А.Ю. Нотные издания таджикских композиторов для фортепиано: А. Ленского, Н.

Муравина, Б. Шарова [11], сонаты Т. Шахиди [9], Т. Сатторова, З. Миршакар, А. Одинаева. А также переложения для фортепиано преподавателей Таджикской национальной консерватории им. Т. Сатторова: Х. Олимовой, Ф. Косимовой и Дж. Умарова.

В фортепианной литературе имеется большое количество примеров обработок таджикских народных мелодий и песнопений. Основоположниками данного явления являются русскоязычные композиторы, направленные в Таджикистан в рамках образования таджикской академической культуры. Композиторы: А. Ленский, С. Баласанян, С. Урбах, М. Муравин, Б. Шаров, А. Александров, Л. Бирнов внесли важный вклад в фортепианное творчество. Фортепиано является наиважнейшим инструментом в системе общего музыкального образования и полноценное обучение предполагает его многофункциональную роль во всех музыкально-теоретических и инструментальных дисциплинах. Однако, этот инструмент не сразу прижился в среде местных музыкантов и композиторов, воспитанных на монодийной линии. Звучание фортепиано было, на первых порах, чуждо слуху таджикских слушателей. Поэтому в задачу первых русскоязычных композиторов входил процесс популяризации данного инструмента на основе традиционных мелодий. Ниже следуют два примера такого подхода к музыке для фортепиано:



[11, с. 75-78].



[12, с. 112 – 118].

Композитору А. Ленскому в произведении «Экспромт» удалось разработать оригинальную концепцию национального стиля, основанного на традиционном жанре «Шашмаком» «Қашқарчаи рок» и соединить его с современной исполнительской техникой.

Творчество русскоязычных композиторов оказало влияние на всю последующую деятельность таджикских композиторов, и тенденция обращения к истокам традиционной музыки сохранилась по сей день.

Синтез европейской музыки с традиционным таджикским наследием значительно обогатили репертуар пианиста. Таджикские композиторы не ограничивались форматом использования достижений европейской музыки, а в поисках новых выразительных средств находили оригинальные подходы к фортепианной фактуре. Показательным фактором в этом смысле является

многообразии ритмоформул, мелодических, ладовых и тембровых звучаний. Однако ритм и мелодия, являясь основой всей музыки таджиков, стали наиболее приоритетным пластом музыки для фортепиано.

Наиболее употребляемые в произведениях и обработках для фортепиано являются данные ритмоформулы: 7/8, 5/8, 3/8, как показатель принадлежности к традиционной музыке. Не исключением также являются ритмы на 4/4, 2/4, которые довольно часто встречаются в традиционном наследии «Шашмаком» и «Фалак». В произведениях более позднего периода композиторов Т. Шахиди и Т. Сатторова наблюдается тяготение к аритмичному и атональному изложению. Что также не является чуждым для традиционного импровизационного стиля исполнителей «Фалак» и «Гуругли». Довольно многообразен и спектр тембрового звучания: кварто-квинтовые пассажи характерные для инструментов дутар, рубоб в произведениях А. Ленского, А.Одинаева, М. Атоева. Ярким примером в данном отношении является соната Т. Сатторова. Ладовая и тональная структура произведений для фортепиано таджикских композиторов не однозначна. Необходимо отметить, что местные композиторы зачастую избегают тональности с большим количеством ключевых знаков. Излюбленными являются тональности не более чем с тремя диэзными и бемольными ключевыми знаками.

Исключением является цикл «Семь пьес». Д. Дустмухаммадова. Данное произведение является уникальным в отношении ритмической и ладовой структуры.

1



[13, с. 74].

Вторая пьеса написана в тональности ля-бемоль мажор в размере 6/8 [13, с.76-77];

Третья в тональности си-бемоль минор в размере 4/4 [13, с.78-80];

Четвёртая в тональности соль минор на 6/8 [13, с.81-83];

Пятая в тональности до – диэз минор на 6/8 [13, с.84-85];

Шестая в тональности ля-минор на 6/8; [13, с.86-87].

И наконец, седьмая пьеса, весьма оригинальная по структуре, где первый такт пьесы написан в размере: 2/8, второй - 3/8, третий - 4/8 и т.д. до 10/8. Затем следующий такт направлен по нисходящему размеру от 10/8 до 2/8 [13, с.88]. Интересны эти пьесы и в тонально-ладовом раскладе: гармонический минор, дорийский с пониженной третьей и седьмой ступенью, фригийский, а также пентатоника. Необходимо отметить, что творчеству композитора Д. Дустмухаммадова характерен в некотором роде революционный подход. Фортепианные произведения изобилуют многочисленными модуляциями и отклонениями, порой неожиданными, не подготовленными ни гармонически, не динамически и даже не мелодически. Однако все эти факторы свидетельствуют об уникальном таланте, о поиске новых средств выразительности.

В области обработок таджикских народных песен и мелодий использованы ритмические и тембровые и модуляционные обороты, не характерные для европейской музыки. В частности: размеры на 5/8, 3/8, 7/8 и т.д. а также их частая смена; изменение тонального и динамического плана, то есть модуляции и отклонения; квартовые восходящие и нисходящие фигуры, характерные для инструмента дутар.

Примером такого фактурного изложения являются произведения композиторов Т. Шахиди, З. Миршакар. Произведение «Фалак», написанное в качестве аккомпанемента для инструмента дутар А. Одинаевым и переложенное для фортепиано Х. Олимовой.

ФАЛАК

А. Одинаев
такмили Х. Олимова



[11, с. 155-158].

ГУЛПАРӢ

Andantino

Т. Шахидӣ



[11, с. 165-168].

Гули лола

З. Миршакар



[11, с.8], [6, с.399].

Если в ранних произведениях для фортепиано можно наблюдать несложную фактуру, то произведения для фортепиано выпускников Московской Государственной консерватории им. П.И. Чайковского Т. Шахиди и Т. Сатторова довольно сложные, требующие высокого пианистического мастерства. Особенно выделяются в этом смысле их

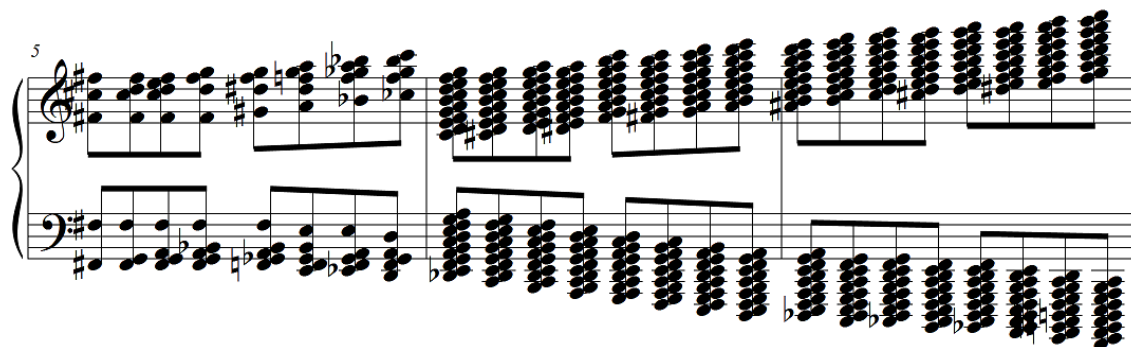
сонаты. Обе написаны в атональной и аритмической формуле. Произведения повышенной сложности насыщены ритмическими и тембровыми красками. Разнообразие ритмоформул, часто меняющиеся темпы, острая динамическая составляющая – всё это придаёт произведениям этих композиторов яркую, индивидуальную палитру. Исполнение их произведений требует немало усилий от исполнителя как духовных, так и физических, а также отступления от традиционных исполнительских навыков. В частности, композитор Т. Шахиди уделяет большое значение ритмической составляющей, зачастую рассматривая её с точки зрения национальных ударных и духовых инструментов, таких как: дойра, таблак, карнай и сурнай. Толибхон Шахиди – обладатель высшей школы симфонического мастерства, и это обстоятельство сыграло важную роль в его композициях. В его произведениях помимо звучания национальных, в партии фортепиано, также можно услышать и тембровое звучание европейских инструментов. Приступая к исполнению и изучению его произведений, необходимо помнить об этом и находить аналогии к звучанию того или иного инструмента. Таким образом, исполнитель на фортепиано получает целый арсенал тембрового и ритмического разнообразия, что способствует большему спектру его пианистического мастерства.



[9, с.22].

В отличие от произведений Т. Шахиди, сонате Т. Сатторова присуще звучание национального инструмента Сетор. Один, весьма печальный мотив, рефреном звучит на протяжении всей сонаты, каждый раз появляясь в новой трактовке. Восходящие и нисходящие разложенные аккорды весьма характерны при игре на струнных инструментах ногтевой частью пальцев. Мастерски композитор обыгрывает каждую фразу, уподобляя её всевозможными способами игре на сеторе. Для совершенного воплощения тембрового звучания его сонаты на фортепиано, однозначно требуется ознакомиться с данным инструментом. В сонате Т. Сатторова наряду с ритмическим и тембровым разнообразием, присутствуют также полифонические, гаммообразные, октавные, аккордовые элементы, а также кластеры по клавишам и одновременные кластеры по струнам и по клавишам. Кроме того, это касается и произведений Т. Шахиди, процесс запоминания наизусть довольно сложный, поскольку практически не подчинён классическим канонам сонатной формы. Порой кажется, что определённые моменты в сонате Т. Сатторова представляют из себя набор нот, напоминающий хаос. Впрочем, так оно и есть, учитывая состояние композитора и политическую обстановку времени написания 1990 года.

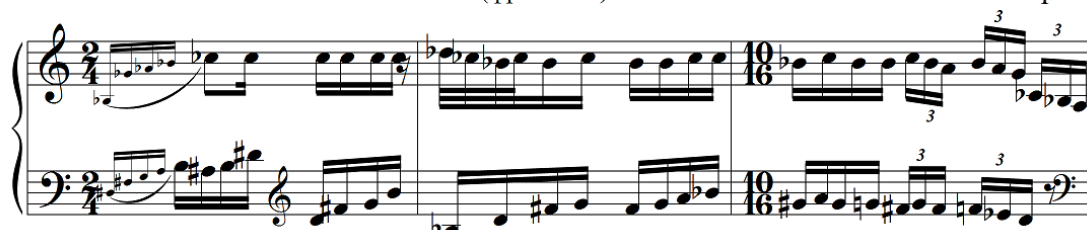
Данный фрагмент Сонаты исполняется кластером обеих рук по клавишам.



[12, с. 178].

СОНАТА (фрагмент)

Т. Сатторов



[12, с. 173].

Этот фрагмент весьма характерен для звучания инструмента Сетор с восходящими и нисходящими большими и малыми секундами при часто меняющемся размере. Необходимо также отметить, что данные произведения насыщены всевозможными эффектами, такими как: игра на струнах, кластеры, фермато, долгими паузами, которые выходят за рамки традиционного фортепианного исполнительства и носят элемент импровизационности, характерный для традиционного исполнительства. Однозначно, исполнение данных произведений послужит в развитии разнообразия тембровых и ритмических пианистических навыков.

Необходимо отметить, что целая плеяда современных композиторов таких как: К. Хикматов, А. Мусоев, Л. Толис, П. Сохибова, Дж. Рустамова, Д. Салихова, Б. Сайфиддинов, Б. Убайдзода, С. Хомидов, А. Тошматов, также в своём творчестве испытывают тяготение к истокам традиционной таджикской музыки, что придаёт этим произведениям уникальную неповторимость и узнаваемость.

Приведённые выше фрагменты из произведений таджикских композиторов, в основном приемлемы на стадии более высокого профессионального обучения. Однако, к ритмическому образованию необходимо прибегать на самом раннем этапе обучения игре на фортепиано. Отсутствие достаточного материала побудило преподавателей и учителей музыкальных школ создавать свои собственные обработки. В связи с этим, необходимо отметить труд магистра отделения специального фортепиано Косимовой Ф.Ш. для учащихся младших и средних классов музыкальных школ. Примеры из музыки «Шашмаком» и «Фалак» написаны в соответствии с оригинальным текстом и дополнены удачным аккомпанементом учителя, что придаёт музыке современное звучание.

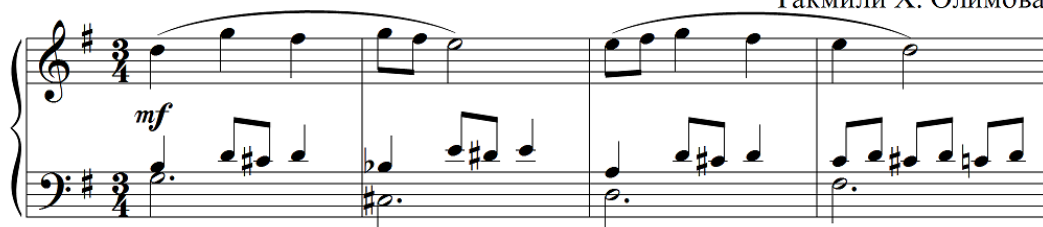
Қаротегинӣ

Оҳанги Ҳамдил
Такмили Ҷ.Умаров

[8, рукопись].

Также весьма показателен пример переложения для фортепиано таджикской народной песни «Усмаш намехом» Х. Олимовой.

УСМАШ НАМЕХОМ

Оҳанги халқи тоҷик
Такмили Х. Олимова

[11, с. 26].

Итак, анализ данного нотного материала произведений для фортепиано даёт нам основание полагать, что эта музыка своими корнями восходит к традиционной музыкальной культуре. Синтез европейской музыковедческой системы и народной музыки таджиков позволил композиторам находить новые тембровые, ритмические, ладовые средства выразительности. И таким образом образовать пласт под названием «Таджикская фортепианная музыка». Обращение к жанру обработок и переложений для фортепиано, а также сочинения таджикских композиторов имеет положительные перспективы для исполнительской и интерпретационной практики. Взаимопроникновение академической музыкальной культуры обогащает знание национальных музыковедческих и композиторских традиций, а также исполнительские практики на всех уровнях музыкального образования, и является фундаментом, на котором зиждется вся фортепианная музыка вплоть до наших дней.

Литература

1. Азизи, Ф.А. «Маком и Фалак» как явление профессионального традиционного музыкального творчества таджиков [Текст] / Ф. Азизи. – Душанбе, 2018. – 410 с.
2. Азизӣ, Ф. Назарияи мусиқӣ [Матн]: китоби дарсӣ / Ф. Азизӣ. – Душанбе, 2021. – 295 с.
3. Галиахметова, А.Ю. Вопросы ритма в трактате о музыке Джами [Текст] / А. Гулахмедова // Вестник МГУКИ. – 2010. – № 1(33). – С. 14-21.
4. Кабилова, Б.Т. Таджикская народная музыка в произведениях композиторов [Текст] / Б.Т. Кабилова // Очерки по истории и теории культуры таджикского народа. – Душанбе, 1999. – С.76-82.
5. Каримов, С. Фалак. Воситаи амалӣ. Китоби 1 [Матн] / мураттиб С. Каримов. – Душанбе, 2019. – 400 с.
6. Каримов, С. Фалак. Практический учебник. Книга 1 [Текст] / составитель С. Каримов. – Душанбе, 2019. – 400 с.
7. Папандопуло, Т.А. Таджикская фортепианная музыка и проблемы её интерпретации [Текст]: автореферат диссертации / Т.А. Папандопуло. – Л., 1987. – 52 с.
8. Сборник фортепианных пьес на традиционные таджикские темы. (Рукопись) / автор-составитель Ф.Ш. Косимова. – Душанбе: Истеъдод, 2025. – 50 с.
9. Сочинения для фортепиано. Толиб Шахиди. – М.: Издательский дом композитора, 2006. – 146 с.
10. Способин, И.В. Элементарная теория музыки [Текст] / И.В. Способин. – М.: Кифара, 2016. – 182 с.
11. Хрестоматия. Қисми якум: маҷмуаи асарҳои композиторони Тоҷикистон барои фортепиано [Нота] / муаллиф-мураттиб Х.Н. Олимова. – Душанбе. Истеъдод, 2022. – 200 с.
12. Хрестоматия. Қисми дуюм: маҷмуаи асарҳои композиторони Тоҷикистон барои фортепиано [Нота] / муаллиф-мураттиб Х.Н. Олимова. – Душанбе: Истеъдод, 2022. – 200 с.
13. Хрестоматия. Қисми сеюм: маҷмуаи асарҳои композиторони Тоҷикистон барои фортепиано [Нота] / муаллиф-мураттиб Х.Н. Олимова. – Душанбе: Истеъдод, 2022. – 200 с.

Олимова Хосият

РАНГОРАНГИИ ВАЗНУ ЗАРБ ВА ЛАҲНУ САДОИ МУСИҚИИ АНЪАНАВИИ ТОҶИК ДАР АСАРҲО БАРОИ ФОРТЕПИАНО

Дар мақола масъалаи муҳими мусиқии муосири фортепианои тоҷик дар ҳамбастагӣ бо унсурҳои санъати анъанавии ҳалқӣ баррасӣ шудааст. Инкишофи мусиқии фортепианои тоҷик таърихи нимасра дорад. Дар ин давра композиторони тоҷик, дар ҳамаи жанрҳои мусиқии фортепиано, асарҳо эҷод кардаанд. Дар ибтидои солҳои 50-уми, аввалин асарҳо барои фортепиано, аз тарафи композиторони русзабон дар асоси фолклори тоҷик офарида шудааст.

Баъд аз Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар назди композиторони тоҷик масъалаи мутобиқгардонии фолклори тоҷик бо анъанаҳои аврупоӣ - ғарбӣ гузошта шуд. Дар ин замина, як қатор асарҳо барои фортепиано эҷод карда шудаанд, ки дар он усулҳо, вазнҳо, пардаҳо ва лаҳнҳои анъанавии тоҷик мушоҳида карда мешавад.

Асарҳои композиторон бо навои дурахшон, таркиби лаҳни форам, афзунии гардиши кварта ва квинтаҳо, бо асбоби миллии дутор мувофиқ карда шудаанд. Дар баробари ин, асарҳои мазкур бо ҳустуҷӯи воситаҳои нави баёни муаллифон фарқ мекунанд. Дар нитиҷаи таҳқиқи асарҳо муайян гардид, ки асарҳои композиторони тоҷик доир ба фортепиано бо мероси анъанавии «Шашмақом» ва «Фалак» вобастагии зиёд доранд.

Калидвожаҳо: фортепиано, мусиқии анъанавӣ, унсурҳои мусиқии анъанавӣ, асарҳои композиторони муосир, зарб, усул, вазн, парда, лаҳн.

Olimova Khosiyat

METRO-RHYTHMICAL, MODAL AND TIMBRAL VARIETIES OF TAJIK TRADITIONAL MUSIC IN PIANO WORKS

This article discusses current issues in Tajik piano music, focusing on the integration of elements from traditional folk art into piano compositions. The history of Tajik piano music spans over half a century, during which composers have created works in nearly all musical genres.

Until the 1950s, piano works based on Tajik folklore were primarily composed by Russian-speaking musicians. In the post-war period, Tajik composers faced the challenge of synthesizing Tajik musical folklore with Western European musical traditions. Consequently, a body of piano compositions emerged that reflects the metro-rhythmic, modal, and timbral features of traditional Tajik music. These works also demonstrate the composers' search for new expressive means.

A study of contemporary compositions reveals the presence of elements from traditional genres such as *Shashmakam* and *Falak*, highlighting the continued influence of national heritage in modern Tajik piano music.

Keywords: piano, traditional music, metro-rhythm, modality, timbre, Tajik composers, *Shashmakam*, *Falak*.

УДК: Тадж:78+78.085+394.3+793.3+9тадж+008+37

Рустамова Саида

НЕКОТОРЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТАДЖИКСКОГО МУЗЫКАЛЬНО-ТАНЦЕВАЛЬНОГО ИСКУССТВА

(на примере изобразительного искусства)

В данной статье исследуется таджикский танец и музыка в изобразительном искусстве Древнего Востока. Происхождение таджикского танца и его связи с музыкой, до сих пор не привлекала достаточного внимания специалистов-хореографов, музыковедов. Хотя в большинстве работ вопрос о его генезисе, о танцевальной музыке становится отправной точкой исследования. От его решения во многом зависит понимание характерных особенностей фольклорных танцев. Недостаточная изученность данной проблемы ощутима даже в имеющихся теоретических трудах по хореографии.

Музыка и танец – эти два вида искусств изначально повсюду сопровождали человека. Они получили своё отображение наряду с другими искусствами в изобразительном искусстве Древнего Востока.

На них можно отчётливо увидеть, какие музыкальные инструменты были наиболее популярны, какие танцы наиболее исполняемы в то время. Конечно, на стенных росписях, предметах, в оформлении книг, во всём, где присутствует музыкально-танцевальное искусство, отображена как придворная жизнь, так как музыканты и танцовщики были её неотъемлемой частью, так и жизнь простого народа. Стенные росписи повествуют о многом: и об одежде, обычаях, музыки и танце, и т. д... Также, как и в других видах изобразительного искусства, таких как скульптура, миниатюрах, где изображены музыканты и танцовщики (как женщины, так и мужчины), зачастую музыка и танец неразделимы, по понятным причинам. Естественно, танец исполняется под музыку. В данном исследовании нами рассмотрена хронология стенных росписей Востока, особенно таджикского региона, где изображены музыканты и танцоры (-ицы). Более подробней нами рассмотрены изображения музыкантов, танцоров, танцовиц Древнего Пенджикента.

Ключевые слова: музыка, музыканты, искусство, танец, танцовицы, танцовщик, музыкальные инструменты, стенная роспись, изобразительное искусство, автор, исследование, Древний Пенджикент, Средняя Азия, ритуал.

История зарождения и развития таджикского хореографического искусства и его связь с музыкальным творчеством неразрывна. Зависимость хореографического искусства, как профессионального, так и самодеятельного от музыкального искусства очевидна. Ведь если музыкальные жанры могут воспроизводиться сами по себе, то для исполнения танца, как правило, практически всегда требуется музыкальное сопровождение. “Статус исторических и искусствоведческих исследований хореографического искусства”, до недавнего времени в таджикской науке был не определён [9. с.25].

По этой теме нужно отметить работы Н.Х. Нурджанова, а особенно его фундаментальный труд “Олами беканори ракси тоҷик” (очерки таърихи-

назарӣ) – “Безграничный мир таджикского танца” (историко-теоретический очерк) [13]. В этой книге речь идёт о данном виде искусства, его роли в жизни, приёмах и особенностях женского и мужского танца, жанрах, изображениях множественных танцев, а также о сценическом танце, о танцах, которые ранее не были исследованы. Данный труд основан на материалах, собранных автором из большинства регионов Таджикистана и Узбекистана, а также использованные исследовательские труды, находки фольклористов по данной теме. Работа посвящена танцам, распространённым в различных регионах Таджикистана, к примеру, танцы созанда (Бухара), а также танцы горных таджиков (Каратегин-Дарваз, Куляб и Памир). Для нас эта тема представляет особый интерес, хотя в вышеперечисленном источнике связь танцевального искусства с искусством музыки недостаточно освещена. Настоящая работа является одной из работ автора, в качестве попытки освещения этой темы.

Ракс – танец, также в народе называют: “*арғушт*”, “*бози*”, “*усул*” [13, с.5]. Он тесно связан с бытом народа, сопровождает все знаменательные события жизни: рождение ребёнка, свадьбы, праздники, увеселения, различные семейные празднества, его многовековая история своими корнями уходит в глубь веков. “Таджикский народ издавна славился своей культурой и литературой. Искусство танца всегда сближало народы и являлось одним из распространённых видов искусства” [1, с. 42].

Искусство танца было широко распространено в быту предков таджиков, о чём свидетельствуют письменные источники и древние памятники изобразительного искусства. К примеру, наскальные изображения группы танцующих человекоподобных существ с хвостами (II-I тысячелетия до н.э.), в пещерах Самойлиташ в Ферганской долине, попарные пантомимические танцы, нарисованные на горах Сармиш (I тысячелетие до н.э.) в 60 км севернее г. Навои и т.д., являются одними из первых изображений танца [12, с.454].

В древности сложные священные песнопения исполнялись одновременно с пантомимическими танцами, как свидетельствует «Авесто» [12, с. 454].

На ритонах (кубках) из слоновой кости (II век до н.э.) из парфянской Нисы (Древний Порт – прим. автора) представлена галерея вакхических образов. Среди многоликих пёстрых участников наше внимание привлекли танцоры, музыкантши в длинных одеяниях с дойрами (бубнами) или барбатом (уд) на руках, музыканты с наем, двухслойным сурнаем [13, с.16].

Фигуры музыкантов, танцоров, танцовщиц, акробатов запечатлены в виде памятников бактрийского искусства. Танец бытовал и в эпоху Кушанского царства (II-I вв. до н.э.). Так на стенах северной части зала в раскопках Алчаяна (недалеко от современного Денау) отображена придворная церемония, в которой можно увидеть танцующих девушек [12, с.454].

При раскопках Сартеппа (Золотой Холм недалеко от Термеза), который представляет собой один из городов Кушанского времени, также была найдена фигурка танцовщицы [12, с.454]. Также на глиняных сосудах Древнего Термеза (I век) изображены менады (красивые спутницы Диониса) с дойрой у одной и лирой у другой, рядом танцующее молодое поколение, молодой сатир с одним из видов ная. Данные находки археологов свидетельствуют о танце, а вместе с ним и музыке, как неотъемлемой части древних ритуалов [13, с.17].

На стене дворца Варахша в верхней части барельефа также изображена танцовщица с накинутым на голову платком [12, с.454].

В древнем Пенджикенте (VI-VII вв.) на одной из стенных росписей найдены изображения ритуальных танцев. О раскопках древнего Пенджикента подробно пишет А. Беленицкий. Он приводит факт изображения танцовщицы в зороастрийскую эпоху [2, с.12]. В частности, он пишет, «что оссуарии, в которых хранились кости умерших, закрывали специальными крышками, которые были украшены интересными скульптурными изображениями танцовщиц и птиц» [2, с.12].

Также сохранились участки росписи и в домашних святилищах, на стенках которых были изображены танцовщицы, расседланный конь с седлом около него, сражение пеших и конных воинов [2, с.21].

О настенных росписях Пенджикента (V-VI вв.) А.Н. Беленицкий пишет и в другом своём труде “Монументальное искусство Пенджикента” [3]. В частности, он отмечает, что в одном из помещений данного города имеется роспись с музыкантами. На ней изображена группа музыкантов из трёх человек. Фигуры музыкантов и их инструменты видны определённо, а форма двух инструментов не вызывает сомнений. Один из них – струнный инструмент типа лютни, а другой – своеобразный тип арфы. Форма третьего инструмента, по-видимому, принадлежит к типу флейты Панна [3, с.19-20].

В росписях другого помещения изображена музыкантша. Она изображена с группой мужчин, но передана в уменьшенном масштабе по сравнению с мужчинами. На плече у неё весит музыкальный инструмент типа арфы [3, с.23].

Интересен тот факт, что музыкантша, как отмечено выше, изображена в уменьшенном размере по сравнению с мужскими силуэтами. Мы полагаем, что, возможно, это связано с более низким положением женщины по сравнению с мужчинами, или здесь подчёркнуто более низкое социальное положение музыкантов вообще.

А.М. Беленицкий приводит иллюстрацию арфистки, которая отчётливо и очень красиво изображена на настенной росписи [03 иллюстр. №4 помещ. VI / I].

В разделе “Монументальное резное дерево” автор отмечает, что наиболее замечательной находкой, сделанной в помещении III /47/, являются различной степени сохранности три деревянные скульптуры, изображающие женские фигуры. От одной, пишет он, до нас дошла лишь отдельная, погрудная часть, две другие сохранились почти целиком. Лица сильно повреждены «видимо умышленно, как и в других помещениях»⁹.

Таким образом, музыканты и танцоры являлись постоянными персонажами Пенджикентских произведений изобразительного искусства. Несомненно, что в отдельных композициях их присутствие связано с тем или иным культовым обрядом. Об исключительно большой популярности музыки и танцев в быту населения тогдашнего города подтверждают многие сообщения письменных источников.

⁹ Автор считает, что лица на настенных росписях и на резном дереве умышленно были повреждены в -VII-VIII вв. нашествиями арабов.

На Пенджикентских росписях целой группы музыкантов и танцоров, а также изображения отдельных представителей этих двух видов искусства выполнены в живописи и в скульптуре, «которые описаны выше» [3, с.50].

Таким образом, основываясь на данных археологических раскопок, мы считаем, что в древнем Пенджикенте были популярны следующие инструменты: лютня – «уд», арфа – «чанг» и конечно же танцевальные искусства. Последнее, очевидно, больше распространено в женском исполнении, хотя А. Беленицкий упоминает и о танцорах, но их изображений в данном источнике нет. Н. Нурджанов отмечает, что на росписях древнего Пенджикента особенно интересна по силе художественного выполнения фигура молодого танцовщика в танце, рядом с ним изображён другой танцовщик с музыкальным инструментом в руках [13, с.22-23]. Эти танцы дошли до наших дней: танец с дойрой, с гиджаком, с каким-либо другим музыкальным инструментом.

Примечательно, что танец в изобразительном искусстве нашёл отражение на всех этапах своего исторического развития не только у таджиков, но и у других народов Средней Азии.

Изображения танцев в искусстве Древнего Египта, их пластическая экспрессия отмечена, например, в рельефах и фресках гробниц 24-20 вв. до н.э. Изображения танцев в искусстве древних цивилизаций – основной (часто единственный) источник сведений о хореографических культурах различных эпох и народов. В частности, они позволяют нам дифференцировать различные виды танцев в древности (ритуальные, воинственные, пиршественные) и проследить процесс профессионализации танцевального искусства в античную эпоху, появление пантомимистов, танцовщиков, зарождение сценического танца [2, с.22].

Это разграничение более наглядно в раннеисторическом искусстве Европы и Египта. Начиная с Эпохи Возрождения танец в изобразительном искусстве фиксирован с возрастающей степенью реалистической достоверности в передаче танцевальных движений.

Мастера танцев поражали своим искусством. Мастерство танцовщиков Самарканда и Бухары было настолько высоким, что привлекало внимание знати соседних восточных стран. Большая популярность гастролей среднеазиатских танцевальных ансамблей в Китае в VI-VIII вв. была отмечена китайскими историческими хрониками [12, с.455].

Китайские хроники сообщают о большой любви предков таджикского народа – согдийцев, к музыке и танцам в VIII веке, в 713 году из Самарканда были посланы дары: кольчуга, кубок из горного хрусталя, агатовый кувшин и танцовщицы [2, с. 5].

В поэмах «Шахнаме» Фирдавси (X век) и «Хусрав и Ширин» Низами, а также в ряде других произведений классиков персидско-таджикской литературы, при описании пиров и увеселений мы встречаем не только названия старинных музыкальных инструментов, но и скупые сообщения о танцовщицах и танцорах [12, с.454].

Так, например, образ знаменитого музыканта Борбада Марвази входил в цикл иллюстраций поэм «Шахнаме» Фирдавси и «Хусрав и Ширин» Низами. Сюжетами иллюстраций, как свидетельствуют каталоги различных собраний, послужили несколько рассказов, основанных на историко-легендарной почве [5, с.106].

В XV в. во дворцах и городских площадях проходили пиршества и театральные празднества. И конечно, же в них часто участвовали танцовщицы.

Зайниддин Махмуди Восифи в своих мемуарах «Бадоеъ-ул-вакоеъ» («Удивительные события») часто упоминает музыкантов и танцовщиков своего времени. В частности, в одном из рассказов, описывая события начала XVI века (1512 г.) он даёт характеристику некоторым музыкантам и танцовщикам: Косималии Конуни - музыкант на конуне (струнно-щипковый инструмент), Чакари Чанги - также исполнитель на чанге (также струнно-щипковый инструмент, имеющий некоторые отличия от конуна), Сайид Ахмади Гиджаки - гиджакист [6, с.18]; (гиджак – струнно-смычковый инструмент, имеет круглое основание из дерева, хотя может иметь железный корпус «гиджак из консервной банки» в рассказе Отахона Латифи «Народная филармония» [11, с.21]), Устод Хасани Уди, Устод Хусайни Кучаки Нойи - Маленький Мастер Хусайн - наист, Устод Шайхии Нойи [6, с.19]. Среди них встречаются имена видных танцовщиков, как Максудалии Раккос (Максудали танцор), Певцы Мир Хонанда (в данном контексте певец), также именуемый как Хафиз Басир (также в данном контексте певец) [6, с.20]. Автор отмечает их профессиональное мастерство [6, с.18-20].

Другой автор Р. Зыкин рассказывает о профессионализме в изобразительном искусстве. Если проводить параллель между этими видами искусств, «необходимо иметь в виду, что в искусстве профессиональные основы всегда носят т в о р ч е с к и й характер. Без этого искусство немислимо...» [7, с.17].

По свидетельству Батура (XV век) великим танцовщиком этого времени был Саид Бадр [12, с.454]. А была ли знаменитая танцовщица в средние века? Да, ею была исфаринская танцовщица из Воруха – Нигинаи Ворухи [15].

Если сопоставлять таджикское танцевальное искусство с данным искусством республик Средней Азии, следует отметить высказывание Александра Ивановича Проценко – первого профессионального балетмейстера в Таджикистане, (приехавшего в 1939 году, после Большого театра) в данном контексте: который был поражён богатым танцевальным наследием таджиков и узбеков и одновременно удивлён отсутствием как «фольклорного, так и профессионального у туркмен, казахов, киргизов» [8, с.61]. Хотя, как упоминалось выше, в изобразительном искусстве доисламского периода музыканты и танцоры изображались на территории всей Средней Азии. Оно и понятно, так как на всей данной местности, территориально преимущественно жили древние таджикско-персидские народы. И конечно, в подтверждении этого никого не могут оставить равнодушным «такие феномены искусства, как средневековая фресковая живопись Согда, ...дворцы и погребальные сооружения Хорезма, скальные храмы Персии» [4, с.3].

Дошедшие до нашего времени изображения музыкантов и танцовщиков свидетельствуют о танце, который отражал трудовые процессы, был тесно связан с музыкой и песней, с праздниками, как, например, танцевальные пантомимы в Древнем Китае и Древней Индии, игры, посвящённые культу Диониса в Древней Греции, игры, связанные с празднованием Навруза в Древней Персии [10, с.9].

Таким образом, таджикское музыкальное и танцевальное искусства прошли огромный путь в историческом аспекте, постоянно привнося

усовершенствования как в народном, так и в сценическом музыкально-хореографическом искусстве.

Литература

1. Абдурахмонова, Ш. Мужской танец и причины его вырождения [Текст] / Ш. Абдурахмонова // Вестник культуры. – Душанбе, 2000. – №3. – С. 38-42.
2. Беленицкий, А.М. Монументальное искусство Пенджикента [Текст] / А. Беленицкий. – М.: Искусство, 1973. – 65 с.
3. Беленицкий, А.М. Древний Пенджикент [Текст] / А.М. Беленицкий, В.И. Распопова. – Душанбе: Ирфон, 1971. – 32 с.
4. Васильевский, Р.С. Искусство стран Востока [Текст]: сб. статей / Р.С. Васильевский; под ред. Р.С. Васильевского. – М.: Просвещение, 1986. – 303 с.
5. Додхудоева, Л. Эпоха Борбада, его произведения и особенности в музыке [Текст] / Л. Додхудоева // Борбад и художественные традиции народов Центральной и Передней Азии: История и современность: сб. статей. – Душанбе: Дониш, 1990. – С.106-112.
6. Зайниддин Махмуди Восифӣ. “Бадоеъ-ул вақоеъ” [Матн] / Зайниддин Махмуди Восифӣ. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энсиклопедияи Миллии Тоҷик, 2014. – 734 с.
7. Зыкин, Р. На пути к творчеству [Текст] / Р. Зыкин. – Л.: Художник РСФСР, 1971. – 184 с.
8. Казакова, Х. Танцевальное искусство таджиков в период культурной революции (1924 - 1934) [Текст] / Х. Казакова // Вестник культуры. – Душанбе: Аржанг, 2023. – №4 (64). – С. 58-73.
9. Клычева, Н.А. Танцевальное искусство Памира: Вопросы исследования [Текст] / Н.А. Клычева. // Вестник культуры. – Душанбе: Аржанг, 2017. – №1 (37). – С. 24-41.
10. Клычева, Н.А. Танцевальное искусство таджиков: История и современность [Текст] / Н.А. Клычева. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 543 с.
11. Латифи, О. Восточный базар: Народная филармония [Текст] / О. Латифи // Рассказы о Таджикистане: сб. статей. – Душанбе: Ирфон, 1976. – С. 20-23.
12. Нурджанов, Н. Таджикское народное танцевальное искусство [Текст] / Н. Нурджанов // Энциклопедия Тадж. ССР. – 2-е издание, дополненное. – Душанбе: Главная Научная Редакция Таджикской Советской Энциклопедии, 1984. – С. 454-456.
13. Нурҷонов, Н. Олами беканори ракс [Матн] / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 2004. – 337 с.
14. Нурҷонов, Н. Ракс [Матн] / Н. Нурҷонов, Н. Қличева // Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик. Ҷ.2 (Н-Я). – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энсиклопедияи Миллии Тоҷик, 2017. – С.232-238.
15. Нурҷонов, Н. Шеърҳои ракс (Мулоҳиза) [Матн] / Н. Нурҷонов // Маданияти Тоҷикистон (рӯзнама). – 1983. – 22 июл.

Рустамова Саида

**БАЪЗЕ ХУСУССИЯТҲОИ ТАЪРИХИИ САНЪАТИ
МУСИҚӢ-ХОРЕОГРАФӢ
(дар мисоли санъати тасвирӣ)**

Дар мақола рақс ва мусиқии тоҷикӣ дар санъати тасвирии Шарқи Қадим тадқиқ шудааст.

Ҳарчанд масъалаҳои пайдоиши рақси тоҷикӣ таҳқиқи шуда бошад, аммо пайванди он бо мусиқӣ то кунун таваҷҷуҳи мутахассисон – хореографу музикашиносонро ба таври бояду шояд ҷалб накардааст, Ҳол он ки аз тадқиқи илмӣ ин масъала фаҳмиши дурусти хусусиятҳои хоси рақси фолклорӣ ибтидо мегирад. Ба қадри кофӣ омӯхта нашудани масъалаи мазкурро ҳатто дар таҳқиқҳои назариявӣ, ки оид ба хореография мавҷуданд, мушоҳида намудан мумкин аст. Мусиқӣ ва рақс- ин ду намуди санъат, аз қадимулайём дар ҳама ҷо ҳамроҳу ҳамнишини инсон буданд. Онҳо дар баробари дигар намудҳои санъат дар санъати тасвирии Шарқи Қадим инъикос ёфтаанд.

Аз деворнигораҳои санъати тасвирӣ ба таври равшану возеҳ хондан мумкин аст, ки дар давраи замони гуногун қадом созиҳои мусиқӣ серистифода будаанд, қадом намуди рақсҳо иҷро мешуданд. Албатта, дар деворанигораҳо, ашёҳо, ороиши китобҳо, умуман дар ҳар ҷо ки санъати мусиқию рақс ба ҷашм мерасад, ҳатман дар онҳо ҳаёти дарбор, ки музикачиёну рақоссон шухрату ифтихори он буданд, инчунин ҳаёти мардум одӣ инъикос ёфтааст. Деворхонигори аз бисёр чизҳо ҳикоят мекунанд, аз онҳо дар бораи сару либос, расму одатҳо, музикаву рақс ва ғайра маълумот ҳосил кардан мумкин аст.

Ба мисли дигар намудҳои санъати тасвирӣ, ба монанди ҳайкалтаҷвиш, минҷетурӣ, ки дар онҳо музиканавозон ва рақоссон (ҳам мардон ва ҳам занон) тасвир шудаанд, дар бештарини ҳолатҳо музикаву рақс аз ҳам ҷудо нестанд ва ин як амри табиист, зеро рақс зери оҳанги мусиқӣ иҷро мешавад. Дар ин таҳқиқи хронологияи навиштаҷоти (тасвирҳои) Шарқ, бавижа минтақаи боду боши тоҷикон, ки музикачиён ва рақоссон акс ёфтаанд, баррасӣ гардидааст. Аз ҳама бештар тасвири музиканавозон, рақосони (мардон ва занон) Панҷакенти Қадим мавриди омӯзиш қарор гирифт.

Калидвожаҳо: мусиқӣ, музиканавозон, санъат, рақс, рақоссон, созиҳои мусиқӣ, деворнигораҳо, санъати тасвирӣ, муаллиф, тадқиқот, Панҷакенти қадим, Осиёи миёна, расму одат.

Rustamova Saida

**SOME HISTORICAL FEATURES OF MUSICAL - CHOREOGRAPHIC
ART**

(based on the Example of Visual Art)

The article explores Tajik dance and music as depicted in the visual art of the Ancient East. Although the origins of Tajik dance have been studied, its connection with music has not yet received sufficient attention from specialists – choreographers and musicologists. Meanwhile, a proper scientific investigation into this issue is key to a correct understanding of the specific features of folk dance. The insufficient study of this topic is evident even in theoretical works devoted to choreography.

Music and dance – these two art forms – have accompanied humanity since ancient times. Alongside other types of art, they are reflected in the visual art of the Ancient East.

Wall paintings clearly illustrate which musical instruments were commonly used in different historical periods and which types of dances were performed. Of course, in murals, objects, book decorations, and wherever the art of music and dance appears, scenes from court life – where musicians and dancers were a source of pride and fame – as well as scenes from the lives of ordinary people, are depicted.

These murals tell us much: from them, we can gather information about clothing, customs, music, dance, and more.

As in other forms of visual art, such as sculpture and miniature painting – where musicians and dancers (both male and female) are depicted – music and dance are usually shown together. This is natural, since dance is typically performed to musical accompaniment.

This study examines the chronology of Eastern images, particularly those in regions historically inhabited by Tajiks, where musicians and dancers are depicted. The depictions of musicians and male and female dancers from Ancient Panjakent have been studied most thoroughly.

Keywords: music, musicians, art, dance, dancers, musical instruments, murals, visual art, author, research, Ancient Panjakent, Central Asia, customs and traditions.

ТДУ:9точик+008+37точик+791+39точик+688.744

Љуракуллов Фармон

РОБИТАӖОИ ФАРӖАНӖИ ВА РУШДИ СИРКИ ТОӖИК ДАР ЗАМОНИ ИСТИҚЛОЛ

РобитаӖои фарӖанӖи замонӖо, кишварӖо ва халқхоро ба Ӗам мепайванданд, дар пойдории дӯстиву рафоқат, Ӗамбастагию Ӗамзистии осоиштаи миллатӖо ва мамолики мухталиф асари Ӗаимрас мегуздоранд.

Дар мақола робитаӖои фарӖангии Сирки давлатии Тоҷикистон дар даврони истиқлолият мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Қарори Ӗукумати Ӗумҳурии Тоҷикистон аз 7 сентябари соли 2001 (№431) “Дар бораи Сирки давлатии Тоҷикистон” ба робитаӖои фарӖанӖи, сафарӖои Ӗунари ва шиirkати Ӗунармандони Ӗавони сирки тоҷик дар фестивалӖои байналмилалӣ раҳгушо гардид ва такон бахшид.

Робитау ӖамкориӖои сирки тоҷик тайи солӖои истиқлолият, асосан дар панҷ самт шакл гирифтааст: Ӗунарнамоии сиркбозони тоҷик дар саҳнаи сиркӖои ӖаӖон; шиirkати сиркбозони Ӗавон дар фестивалӖои байналмилалӣ; Ӗунарнамоии сиркӖои хориҷӣ дар саҳнаи сирки тоҷик; таҳсили Ӗавонони тоҷик дар мактабӖои сиркӣ ва такмили касб дар сиркӖои хориҷӣ.

Таҳлилу баррасӣ нишон дод, ки Ӗамкорӣ дар ин самтӖо баробар рушд накардааст ва ин амри воқеист, зеро рушди робитаӖо низ ба омилӖои зиёд бастагӣ доранд. Муҳим он аст, ки замина, пояи робитау ӖамкориӖо гузошта шуданд, сол аз сол вусът меёбанд ва ба нуфузу эътибори сирки тоҷик Ӗи дар дохили кишвар ва Ӗи берун аз он мусоидат менамоянд.

Калидвозжаҳо: робитаҳои фарҳангӣ, пайвандҳои ҳамкорӣ, қарор, замони истиқлол, сиркҳои хориҷӣ, кишварҳои хориҷӣ, сафарҳои ҳунари, фестивал-озмунҳо, рушду густариш, сиркбозони тоҷик, саҳнаи сирк, такмили касбу ҳунар.

Робитаҳои фарҳангӣ аз падидаҳои нодири тамаддуни инсонӣ буда, дар пойдории сулҳу субот, дӯстиву рафоқат ва муносиботи неку ҳамзистии озоишта миёни кишварҳо нақши муассир мегузоранд, дар ҳамфаҳмию ҳамбастагии миллатҳо раҳгушою чорасоз буда метавонанд. Робитаҳои фарҳангӣ имкон фароҳам меоранд, то пайвандҳои маънавӣ реша давонанд ва самар оваранд, халқҳо аз маданияти якдигар боҳабару баҳраманд гарданд.

Фарҳанги дорову кӯҳани тоҷик аз замонҳои қадим бо фарҳанги қавму миллатҳои дуру наздик пайвандӣ дошт, аз адабу санъату ҳунари онон баҳра мегирифт, ғаноманд мегашт ва дар айни вақт дороии маънавии хешро аз ҳеҷ қавму миллате дарег намедошт.

Рушду тавсеаи робитаҳои фарҳангӣ имрӯз, дар замоне ки ҷаҳон ҳар дам ба ҳодисаи хатарофарине рӯбарӯст, беш аз ҳарвақта заруру лозим аст. Аз ин зовия таҳқиқи дирӯз ва имрӯзи равобити фарҳангӣ, аз як сӯ, иртиботи маънавӣ, ҳусни ният, тасаввури моро ба санъату маданияти халқҳои ҷаҳон вусъат бахшад, аз сӯи дигар, фикру ақида, назари муҳаққиқони кишварҳои мухталиф, алоқамандону ҳаводорони санъату маданияти гузашта ва имрӯзи халқамонро мавриди андеша ва тааммулу тааммуқ қарор медиҳад. Таҳқиқи равобити адабию фарҳангӣ яке аз шартҳои муҳими худшиносии инсониву иҷтимоиву таърихист. Ба таъбири академик Муҳаммадҷон Шакурӣ “Лозим аст, ки худро дар миёни дигарон бишносем. Худро аз оинаи дили дигарон шинохтан ва дигаронро аз оинаи дили худ дидан як шартӣ худшиносии инсонӣ ва иҷтимоиву таърихист. Ҳар як шахс, ҳар як халқ ва маданияти ӯ, агар камолот хоҳад, ин шартро бояд ба ҷо орад” [15, с.6].

Матлаб тавзеҳу тасреҳи робитаҳои фарҳангии ҳунароҳои сиркӣ аст, оғози ин пайвандро дақиқ муайян кардан қорест душвор, аммо ҳеҷ шаку тардиде набояд бошад, ки “пайдоиш ва рушди ҳунароҳои сиркӣ мунҳасир ба як миллате, қавме ва ё кишваре нест, балки он самари ҳунару санъати халқҳо ва кишварҳои гуногун аст, ки якдигарро такмил додаанд, пухтаву сараву мукамал намудаанд” [14, с. 84].

Замонҳо пеш ҳунаромандони сайёр аз шаҳре ба шаҳре, аз як мулк ба мулки дигаре сафар карда, дар кӯчаву бозору майдонҳо намоишҳо барпо мекарданд, ки бештари он намоишҳо аз ҳунароҳои сиркӣ мураттаб мешудаанд. Ин гуна “сафарҳои ҳунари” дар осори адабии гузаштаи халқи тоҷик низ сабт шудааст, ки “Бадоеъулвақоъ”-и Засарӣниддин Маҳмуди Восифӣ намунае аз он аст. Ба намуна, Бобочамоли Бузбоз (ҳикояти “Шатранҷ ва маймунӣ зирак”) аз мулки Ироқ ба Хирот меояд ва моҳҳо дар майдонҳои шаҳр ва атрофи он бо маймуну шутуру бузу хари ромкардааш “маърақа меорост” ва “ба ҳаракоти ширин ва ҳикоеҳои рангин нақши муҳаббати худ бар саҳифаи дили хосу авом меангошт” [5, с.123]. Бошандаи дигари Ироқ, гӯштигири номӣ Алиӣ Рустоиро низ орзуи шамидани боду ҳавои Хуросон ва қувва озмудан бо паҳлавонони ин мулк дар сар пайдо мешавад (ҳикояти “Гӯштии Дарвеш Муҳаммад ва паҳлавон Алиӣ Рустой”). Даъвии забардастиаш, ки паҳлавонони он мулкро “халқабаргӯши худ

месозам”, хеле пештар аз ҳудаш ба Ҳирот мерасад. Паҳлавон Муҳаммади Абӯсаид, қабл аз он ки ӯ ба Ҳирот бирасад, Дарвеш Муҳаммад ном чавонро ончунон машқ дод, ки рӯзи гӯшти чун “аз чома бурун омад, гӯё руҳи мучассаме буд... ва паҳлавон Алии Рустой дар баробари ӯ дар камоли беандомӣ ва ноҳамворӣ буд. Чун ба ҳам овехтанд, Дарвеш Муҳаммад ӯро ба масобаи тифле аз замин баргирифт ва бар сари даст карда, чархе зад ва ба замин андохт... Ғирев аз халқ баромад” [5, С. 77-79]. Дарвеш Муҳаммади олиҳиммат қариб сад ҳазор дирами инъомшударо ба паҳлавон Алии Рустой бахшиду рӯ ба мардум намуда гуфт:

“– Моро ҳамин обрӯ бас аст. Ӯ ҳам ба умедворӣ ба ин диёр омада, маҳрум нашавад” [4, с. 360]. (Гӯштигирӣ то солҳои наздик яке аз номерҳои сиркӣ буд, ба ҳамин хотир ин ҳикоят намуна шуд).

Аҳмади Дониш ба ифодаи устод Айни “дар муҳити Бухоро ба инқилоби илмӣ, адабӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ раҳбар ба шумор мерафт” [1, с. 147]. Ҳамин нафӯз, камоли илму адабу дониш, рафъати андеша ва иззату эътибору шараф буд, ки аморати Бухоро Аҳмади Донишро се мартаба дар ҳайати расмӣ намояндагон ба Русия фиристод. Мусофаратҳо ба Русия ба рӯи Дониш олами навро боз кард, ӯ “муҳити бекаронаи берун аз Бухороро дид ва пастиву баландии заминро замонро дар тарозуи хирад хубтар баркашид” ва таҳти таъсири ин сафарҳо “халқи Бухороро аз хоби ғафлат бедор ва ба ин васила фикрҳои софкорӣ қарданӣ буд” [10, с. 203]. Аҳмади Дониш дар ин мусофиратҳо ҳаргиз меҳмон ва тамошобини одӣ набудааст, ин абармарди Бухорои Қадим ба ҳама ва ба ҳар чӣ бо чашми дилу бо дидаи эътибор нигаристааст, барои ӯ ҳама чиз омӯзандаву аҷиб менамудааст – аз ободонию хуррамии шаҳр, осорхонаҳои бошукӯх, базмхонаву тамошохонаҳо, рушди илм то руҳияи мардуму зиндагии онон. Дониш базмҳои шоҳонаро, ки ифтихори ширкат ба ӯ муяссар гаштааст, дар “Наводирулвақоъ” батафсил, бо таърифу тавсифу ибороти рангин ба силки таҳрир мекашад. Як рукни ин базмҳо намоиши ҳунари сиркӣ, мисли чашмбандӣ, дорбозӣ ва бозии ҳайвоноти ромкарда будааст, ки тавачҷуҳи Донишро на камтар аз рақсу симою овозҳои ба худ ҷалб кардаанд ва аз тасвири ӯ тасаввуре ҳосил мешавад, ки он шабҳои базму тараб бе ҳунари сиркбозон камнурӯ камранг мебуд.

Устод Айни дар қисми чоруми “Ёддоштҳо” дар интиҳои достони “Сайри Ширбадан” таассуроти хешро аз тамошои сирки русӣ баён карда, иловатан навиштааст: “Дар вақте ки нависандаи ин сатрҳо дар сайри Ширбадан сирки русиро аввалин бор дидам ва чунонки дар достони “Сайри Ширбадан” ёд карда шуд, аз бозигарони сирк Нина ном духтарча диққати ҳамаро ва аз он ҷумла диққати маро ҷалб намуд, ман пеш аз навиштани достони мазкур дар бораи он духтарча ғазале ба тарзи мувашшаҳ тасвир (навишта) намуда будам” [2, с. 203].

Ҳамин тавр, ҳикоеи Восифӣ, ба истилоҳи имрӯз, шаҳодат аз куҳан будани сафарҳои ҳунарии сиркбозони сайёр медиҳанд, хотироти Аҳмади Дониш ва устод Айни далолат бар он мекунад, ки тамосҳои фарҳангии халқи тоҷик рус умқи вусъати ба худ хос дошта, реша дар таърих доранд ва месазад, ки дар ин бора амиқтар андешем, тадқиқ таҳқиқ намоем, то бошад, ки риштаҳои дӯстиро барои имрӯз ва оянда, ба нафъи ҳарду кишвар, саҳттар пайвандем.

Даврони шуравӣ аз саҳифаҳои дурахшону пурнури таърихи сирки тоҷик аст. Сирки тоҷик дар ин аҳд овозадору шуҳратманд гашт, “дар даҳсолаҳои охири даврони шуравӣ ба қатори даҳ сирки пешрафтаи Иттиҳоди Шуравӣ ворид шуд” [12, с.5] ва чун имкону шароит созгор буд, ба аксар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ва як қатор кишварҳои хориҷӣ сафарҳои ҳунари намуд. Дар бораи сирки тоҷики он замон суҳан бисёр аст, инчо танҳо ишорате ба ҳунарнамоии яке аз ҷеҳраҳои тоҷикии сирк дар он давр Пирназар Юсуфов мекунем. Пирназар Юсуфов бо шутурҳои ромкардааш номерае таҳия кард бо номи “Корвони Помир” ва бо ин номера дар ҳаёти сирки тоҷик ва сиркҳои дигари шуравӣ сайри ними ҷаҳон намуд. Сиркбозони Муғулистон аз ғояти ҳайрату шавқу шодӣ аз ҳунари ӯ ҳамчун арзи сипос ба вай ду шутур инъом намуданд.

Истиқлолият давраи нави таърихро ба рӯи Тоҷикистон боз кард. Таърихи солҳои истиқлолият ин падидаи неқ – робитаҳои фарҳангии Тоҷикистон бо мамӯлику халқҳои гуногун гузариш ёфт, арзҳои дӯстӣ ба кишварҳои то ба ин дам ноошно доман паҳн намуд. Робитаҳои фарҳангӣ, бахусус дар ду даҳсолаи охир рушд карданд, рӯзҳои адабиёту санъат аз нав эҳё шуданд, сафарҳои ҳунари ба кишварҳои хориҷӣ раванги тоза ёфтанд. Аз ин дидгоҳ омӯхтани мақому мавқеи Сирки давлатии Тоҷикистон дар рушду раванги равобити фарҳангии кишвар, ҳамкориҳои он бо сиркҳои кишварҳои пасошуравӣ ва ҷаҳон, сафари ҳунарии сиркбозони тоҷик ба мамӯлику гуногун, ширкати сиркбозони ҷавон дар фестивалҳои байналмилалӣ муҳим ва бамаврид хоҳад буд, ба вижа, вақте дар ин бора кам гуфтаву кам навишта шуда бошад.

Пас аз фаро расидани сулҳу суботи сиёсӣ дар кишвар ҳукумати ҷумҳури рӯ ба фарҳанг овард, аз ҷумла фаъолияти сирко мавриди баррасӣ қарор дода, аз сирк таҳияи барномаҳои пухтаву сараву арзандаро талаб намуд. Дар қарори ҳукумат аз 7 сентябри соли 2001 (№431) «Дар бораи Сирки давлатии Тоҷикистон» ба Вазорати фарҳанги ҷумҳури дастур дода шуд, ки сирки тоҷик “таҳияи барномаи махсусро барои намоиш додан ҳам дар ҷумҳури ва ҳам берун аз ҳудуди он таъмин намояд” [7, с.1]. Ин таъкиди муҳтасар маънии ҳампӯи сиркҳои ҷаҳон будан ва аз қоғилаи онҳо қафо намондан, дар сатҳи баланд таҳия намудани барномаҳои сиркӣ ва бо кӯлбори пурбор ба сафари ҳунари рафтан ва бад-ин васила вусъат бахшидани робитаи мутақобила бо сиркҳои ҷаҳонро дошт. Амалӣ сохтани ин ҳадаф ба қори сирк тақон мебахшид, роҳ ба кишварҳои хориҷиро боз менамуд, ба ҳунармандон дилгармӣ меовард ва ҳунару маҳорати ононро сайқал меод.

Дар ҳақиқат, баъд аз қарори мазкур робитаи дучонибаи Сирки давлатии Тоҷикистон раванги тоза ёфт, шароити мусоид имкон дод, то бо сиркҳои Ёқутистон, Қазон ва Бурятияи Федератсияи Россия, сиркҳои ҷумҳуриҳои Беларусия, Қазоқистон, Ёзбекистон ва Булғория меморандум ва бо сиркҳои Франсия, Испания, Олмон, Венгрия, Италия ва Хитой шартномаҳои ҳамқорӣ баста шаванд. Аз он дам “марҳилаи нави рушди сирки тоҷик” оғоз ёфт ва “ҳунармандон аз паи ҷустуҷӯи барномаҳои наву тақмили маҳорату истеъдод шуданд, ҳамкориҳои дучониба бо муассисаҳои сиркии Русия, Қазоқистону Хитой ба роҳ монда шуд” [13, с.36].

Тақрибан аз соли 2000 ба баъд фаъолияти сирк, бурду бохт, сафарҳои ҳунарии он дар саҳифаҳои матбуоти даврӣ инъикос ёфтанд гирифт. Аввалин

навиштае, ки оид ба сафари хунарии сиркбозони тоҷик дастрас гардид, ба соли 2006 рост меояд. “Сирки давлатии тоҷик баъди сукути 18-20 сол на танҳо аз нав эҳё шуд, балки ҳамчун сирки касбӣ гурӯҳи 21-нафараи он тайи се моҳ бо барномаи ҷолибу рангин дар соҳили Иссиққӯли шаҳри Чолпонатаи Қирғизистон баромад намуд” [11, с. 4]. Ин сафар бо “бо даъвати сафорати Қирғизистон сураи гирифт ва ба сиркбозони тоҷик муассар гардид, ки хунаро санъати хешро ба тамошобинони ҷумҳурии ҳамсоя намоиш диҳанд” [12, с.5]. Барномаи сиркӣ “Корвони дӯстӣ” ном дошт ва хунарнамоии гимнастҳо, гурӯҳи масҳарабозон, дорбозон, жонглёрҳо, ромкунандаҳои морҳои афъӣ, сусмор, мори печон ва маймунро фаро мегирифт, инчунин этюдҳои пластикӣ ва ёгаи шаркӣ низ як ҷузъи барнома буданд, зарбу оҳангҳои тоҷикӣ номерҳои сиркиро ҷолибтар ва таваҷҷуҳи тамошобинон, сайёҳони Иссиққӯли зебоманзарро бештар ба худ мекашиданд. Аз натиҷаи сафар коргардони вақти сирк, роҳбари гурӯҳ Ашӯр Раҷабов изҳори хушнудӣ намуда, гуфтааст: “Тамошобинон хунари моро кадр карданд. Рӯзҳои аввал ҳафтае се маротиба баромад мекардем, баъд чор маротиба шуд ва ниҳоят бо хоҳиши мухлисон ҳар рӯз ба сахна мебаромадем...Сафари нахустин хуш пазироӣ шуд, оброӣ эътиборамон афзуд, дар арсаи байналмилалӣ тамошобин ёфтем. Таҷрибаву ҷаҳонбинии хунармандон бештар гашт. Алҳол ба малакаву маҳорати хунармандони сирки тоҷик бовар пайдо шуд, аз дигар кишварҳо бобати ҳамкорӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад” [11, с.4].

Ин аввалин сафари хунармандони сирки тоҷик буд дар даврони истиқлол, сафинаи дӯстӣ ва насими форами Иссиққӯл ба сиркбозони тоҷик дари ҳамкорӣ, сафарҳо ва гуфтугӯҳо ро намуд, эътиמודи боварӣ бахшид, ба сафарҳои хунари ва ширкат дар фестивал-озмунҳои байналмилалӣ сиркӣ раҳнамун сохт. Даре нагузашта “аз 2-юм то 8 ноябри ҳамаи сол гурӯҳи жонглёрҳо дар фестивал-озмуни “Шабит – 2006”, ки дар шаҳри Остонаи Ҷумҳурии Қазоқистон баргузор шуд, ширкат намуданд ва дар байни 29 гурӯҳи сиркии кишварҳои гуногун яке аз беҳтаринҳо буданд ва соҳиби дипломи ин фестивали бонуфуз шуданд. Ин барои гурӯҳи иштирокчиён ва умуман сирки тоҷик мӯйи ифтихор буд” [12, с.5].

Сиркбозони тоҷик дар тули солҳои баъдӣ дар сиркҳои Ёкутистони Федератсияи Россия, Белорусия, Қазоқистону Қирғизистон, Чин, Ҳиндустон, Миср, Малайзия, Туркия, Испания, Франсия ва Олмон алоҳида ва ё гурӯҳӣ баромад карданд. Албатта, тафсилоти ҳамаи сафарҳои хунарии сиркбозони тоҷикро баён кардан номумкин аст ва зурурате ҳам ба ин нест, танҳо барои таъйиди фикр интихобан баъзе аз онҳо ёдрас менамоем. Соли 2016 ҳафт нафар сиркбозони тоҷик бо сарвари роҳбари бадеии сирк Обид Эргашев дар доираи лоиҳаи байналмилалӣ ташкилоти мисрӣ оид ба санъати сиркӣ ба Ҷумҳурии Мисри Араб сафари хунари намуданд ва тули як сол муштарақан бо сиркбозони шаш кишвари дигари дунё хунаро санъати хешро нишон доданд ва паёме фиристоданд, ки кишваре ҳаст офтобӣ бо номи Тоҷикистон. Обид Эргашев баъди бозгашт аз сафар бо изҳори қаноатмандӣ гуфтааст: “Хушнуд аз онем, ки бо бисёр сиркбозони кишварҳои дунё шинос шудем, таҷриба андӯхтем ва аз нозуқиҳои санъати сиркӣ бештар воқиф гаштем. Таҷриба ва хунаро маҳорати аз сирки хеш гирифтаре дар муҳити дигар, зимни омӯзиши санъату маҳорати ҳампешагони хориҷӣ такмил додан дар сайқали истеъдод бисёр муҳим

мебошад. Мо жанрҳои сиркӣ – торбозӣ, гимнастикаи ҳавоӣ ва алвонҷбозиро омезиш дода, тавонистем ба ҳаводорони сирк номераҳои ҷолибу диданӣ пешниҳод намоем. Шаҳрвандони Миср номераҳои моро хуш пазируфтанд” [3, с.4]. Ин суннати нек имрӯз ҳам идома дорад. Дар айни ҳол сиркбози ҷавон ва шуҳратманди тоҷик Шарифзода Муҳаммад дар Олмон дар жанри эквилибристика, сиркбозон Бузург Алимов, Умед Абдуғаффоров, Фирдавс Ҷалилов ва Умед Ҳочиев дар Ҷумҳурии Хитой дар жанри асптозӣ (чигитовка) ҳунару санъати хешро нишон медиҳанд.

Нақш офаридан дар сахнаи сиркҳои хориҷӣ барои ҳунарманди кӯшо мактаби таҷриба ва санъату маҳорат буда метавонад, муҳити нав ба бинишу фаҳмишу дониш, ба ҷустуҷӯҳои эҷодӣ ва равнақи ҳунари ӯ асари судманд мегузорад, шароите муҳайё ва муяссар мегардад, ки таҷрибаи андӯхтаи хешро бо дастовардҳои сирки ҷаҳон пайванд диҳад ва ба офаридани номераҳои мураккаб иқдом варзад.

Тайи солҳои истиқлолият сиркбозони тоҷик на танҳо ба кишварҳои гуногуни дунё сафар карданд, балки сиркҳо ва сиркбозони кишварҳои наздику дурро дар Душанбе, дар сахнаи Сирки давлатии Тоҷикистон гарм истиқбол гирифтаанд. Танҳо сиркҳои Россия, монанди сирк дар хиёбони Вернадский, сирк дар рӯи об, сирк дар болои ях, сирки паканаҳо (лилепутҳо), сирки ба номи Ю. Никулин ба тақрор ба Тоҷикистон омаданд ва санъату ҳунари хешро ба тамошобинони тоҷик намоиш доданд. Кам ё беш ҳафтад сол ҷумҳуриҳои шуравӣ ба ҳукми бародар буданд, он ҳамзистии осоишта аз ёду хотирҳо нарафтааст. Ба хотири тамдиду пойдории он рафоқату дӯстӣ сиркҳои Россия, Ўзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Тоҷикистон ду маротиба дастаҳои мунтахаб таъсис дода, барномаҳои муштаракӣ сиркиро манзури бинандаи тоҷик намуданд. Сиркҳои Хитой аз пешрафтатарин сиркҳои ҷаҳонанд, тамошобини тоҷик аз санъату ҳунари сиркбозони ин кишвари дӯст низ баҳра бурдааст. “Сирки калони Варшава” сиркбозони кишварҳои гуногунро муттаҳид карда, аз моҳи майи соли 2012 то ибтидои соли 2013 дар сирки тоҷик ҳунарнамоӣ намудааст.

Аз баракати истиқлол, фазои орому осоиштаи кишвар сафарҳои ҳунарии сиркҳои хориҷӣ ба Тоҷикистон сол аз сол меафзояд.

Ширкат дар фестивал-озмунҳои байналмилалӣ санъати сиркӣ самти дигари робитаи сирки тоҷик буда, дар густариши ҳамкориҳои сиркҳо, такмили санъату маҳорати сиркбозони ҷавон, тарғиби дастовардҳои санъати сиркӣ, баланд бардоштани мақоми санъати сирк дар ҷомеа ва тақвияти фаҳмишу тасаввури тамошобин нисбат ба имкониятҳои сирк мақоми арзанда дорад. Аз назари коршиносон фестивал-озмунҳои байналмилалӣ сиркӣ дар ҳунарманди ҷавон тафаккуру таҳайюли эҷодӣ, ҷӯяндагиро равнақ медиҳанд, ўро ба ҷашми тамошобини худӣ ва бегона хубтар мешиносонанд, барои шуҳрати эътибор пайдо кардан чи дар дохил ва чи дар хориҷ мусоидат менамоянд. Фестивалҳои байналмилалӣ санъати сиркӣ ба истилоҳи маъмули имрӯз аз василаи тавоноии рекламаи ҳам сирк ва ҳам ҳунарманд мебошанд. Даъват ба сиркҳои ҷаҳонӣ дар бештарин ҳолат маҳз аз ҳамин фестивалҳо оғоз мегирад.

Сирки тоҷик тайи солҳои истиқлолият кӯшидааст, то ҳар чӣ бештар дар фестивалҳои байналмилалӣ ширкат намояд ва воқеан дар ин бобат дастовардҳо дорад, ба вижа дар чанд соли охир. Дар байни солҳои 2022-

2024 сиркбозони ҷавони тоҷик дар 9 фестивали байналмилалӣ ширкат варзидаанд, ки бештари он ба соли 2024 рост меояд.

Ниҳоят, ду самти дигари равобитаи сирки тоҷик – таҳсили ҷавонони тоҷик дар мактабҳои сиркии берун аз кишвар ва такмили ҳунари сиркбозон дар сиркҳои мамолики хориҷӣ аст. Аслан мавзӯи таҳсили ҷавонон дар мактабҳои сиркӣ мебоист дар оғоз тавзеҳ мешуд, зеро ибтидои ҳама касбу ҳунар дар мактаб гузошта мешавад, ба вижа ҳунари сиркӣ, аммо чун ин масъала дар қарори Ҳукумати Ҷумҳурӣ (№ 606) «Барномаи рушди санъати сиркӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2013-2017» аз 2 ноябри соли 2012 возеҳ ифода ёфтааст, мутобиқан ба он дар ҳамин маврид муносиб намоид. Банди чоруми қарори мазкур пурра ба “тайёр намудан ва такмили ихтисоси кадрҳо” нигаронида шудааст. Дар зербанди 18 омадааст: “Дар тайёр намудани кадрҳои эҷодии соҳибхтисос барои соҳаи сирк нақши асосиро муассисаҳои таълимӣ мебозанд. Имрӯз ягона муассисаи дастрас, ки барои сирк кадрҳои баландхтисос тайёр менамояд, ин Омӯзишгоҳи давлатии санъати сирк ва эстрадаи Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Халқии Хитой мебошад” [8]. Боз дар зербанди 20 меҳонем: “Тайёр намудани мутахассисони соҳа дар Академияи санъати театрии Россия, Академияи давлатии санъати театрии Санкт-Петербург, Донишгоҳи давлатии санъат ва фарҳанги шаҳри Москва, Ҷумҳурии Халқии Хитой ва дигар шаҳрҳои хориҷи кишвар сурат мегирад” [8]. Аз омӯзиш ва пурсишҳо муайян гардид, ки дар давраи амали ин Барнома соли 2014 аз байни ҳунармандони ҷавон 12 нафар ба Омӯзишгоҳи давлатии санъати сирк ва эстрадаи Федератсияи Россия фиристода шуданд, ки онро соли 2018 хатм намуданд. Аксари онҳо имрӯз дар саҳнаи сирки тоҷик ҳунарнамоӣ мекунанд. Ҳамон сол 10 нафар сиркбозон дар Хитой тули ҳашт моҳ такмили касб намуданд ва соҳиби сертификати байналмилалӣ гаштанд, такмили касб дар Ҷумҳурии Хитой давра ба давра идома ёфтааст.

Ҳамин тавр, омӯзишу баррасии мухтасари робитаҳои сирки тоҷик нишон медиҳад, ки он асосан дар панҷ самт: ҳунарнамоии сиркбозони тоҷик дар саҳнаи сиркҳои ҷаҳон; ширкат дар фестивалҳои байналмилалӣ; ҳунарнамоии сиркҳои хориҷӣ дар саҳнаи сирки тоҷик; таҳсили ҷавонони тоҷик дар мактаби сиркии Россия ва такмили ҳунар дар сиркҳои берун аз кишвар, аз ҷумла дар Хитойсурат гирифтааст. Албатта, наметавон гуфт, ки ҳамаи ин самтҳо якхел ва ба навъи аҳсан рушд кардаанд, аммо, дар ҳар ҳол, пояҳои дӯстиву ҳамкорӣ гузошта шуда, он сол аз сол густариш ёфта, ба боло рафтани нуфузи сирки тоҷик мусоидат менамоянд.

Робитаҳои сирк танҳо баёнгари ҳамкориҳои сирки тоҷик бо сиркҳои ҷаҳон нест, балки он, дар айни вақт, намоёнгари рушди як шохҳои робитаҳои фарҳангии кишвар дар замони истиқлол низ мебошад. Шубҳае нест, ки Сирки давлатии Тоҷикистон минбаъд низ дар сафҳои робитаҳои фарҳангии Тоҷикистон нақши арзанда хоҳад гузошт ва дар ин бобат сирки тоҷик дар вусъати робитаҳои фарҳангӣ нисбат ба дигар соҳаҳои санъат, масалан театр имконоти фарохтар дорад, ки ин баста ба вижагиҳои санъати сирк аст. Аз ин рӯ, агар робитаҳои фарҳангӣ мавриди андешаву тааммули махсус қарор гирад, шакл нест, ки дар оянда шохиди дастовардҳои бештари сирки тоҷик хоҳем шуд. Чун хусни хулоса иқтибосро аз қарори Ҳукумати Тоҷикистон “Дар бораи Сирки давлатии Тоҷикистон” (№431 аз 7 сентябри

соли 2001) бори дигар ба ёд меорем: “сирки тоҷик таҳияи барномаи махсусро барои намоиш додан ҳам дар ҷумҳурии ва ҳам берун аз ҳудуди он таъмин намояд”. Аз тасвиби қарори мазкур 24 сол сипарӣ шуд, сирки тоҷик дар ин муддат барои бинандагони дохилӣ барномаҳои зиёд таҳия намуд ва намоиш дод, моҳи март соли 2023 ба кишвари ҳамсоя – Ҷумҳурии Ёзбекистон сафари ҳунарии дошт. Аммо, бо ин ҳама, дар шароити имрӯз, ки сиркҳои ҷаҳон ба хоҳири ҷалби ҳар ҷӣ бештари тамошобин бо суръати ҷашмгир пеш мераванд ва бинанда барномаҳои оғонро бо шӯру шаъф истиқбол мегирад, таҳияи барномае, ки писанди тамошобини сирк, ба вижа тамошобини хориҷӣ гардад, кори андак нест. Шояд яке аз сабабҳои кам сафар кардани аҳли эҷоди сирки тоҷик ба хориҷи кишвар ҳамин ҳам бошад. Вақти он расидааст, ки сирки тоҷик фаъолиятро вуъат бахшад, бо сиркҳои ҷаҳон ҳар ҷӣ бештар робита барқарор созад, барномаҳои оғонро омӯзад, таҳқиқ кунад ва эҷодкорона истифода намояд. Аммо ин гуфта ҳаргиз маънои оғон надорад, ки сирк аз фарҳанги шукӯҳманду бочалоли халқи хеш масофа гирад, баръақс, боистӣ реша дар фарҳанги дирӯз ва имрӯзи миллат дошта бошад, аз расму оину суннатҳои миллии қуввату неру гирад, сарсабз ва пурбор гардад – шуруъ аз сару либоси миллии то ба мазмуну мундариҷаи барномаҳо ва он ҳам дар сатҳу сифати баланд. Дар ҳамаи сурат сирки тоҷик дар миёни сиркҳои сершумори ҷаҳон симои ҳоси ҳудро пайдо мекунад ва нуфузу эътибораш меафзояд. Академик Муҳаммадҷон Шакурӣ ба рӯзгори халқи тоҷик дар аҳди шуравӣ ишорат намуда навиштааст: “Халқи тоҷик дар давраи бунёд кардани таърихи нави худ наметавонист ва наметавонад, ки аз таърихи гузаштаи худ ва халқҳои атроф ҷашм пӯшад. Барои он ки ба фардо расем, дирӯзро доништан даркор аст” [16, с. 220]. Ин суҳанон комилан дархӯри даврони соҳибистиқлолии мо низ мебошанд. Ҳароина сирки тоҷик, ки як рукни рақини фарҳанги миллии, аз гузашта ва имрӯзи маданияти халқи хеш ва дастовардҳои сиркҳои ҷаҳон зиёда баҳра бурда, рушду камол ёфта наметавонад, ба шарте ки аҳли эҷоди он бештар аз пештар ҷӯянда бошанд, бояд дар назар дошт, ки “аҳли ҳунари Сирки давлатии Тоҷикистон дар радиои дигар санъаткорону ҳунармандон муаррифгари фарҳангу ҳунари миллии бостониву фарҳангии тоҷик ҳастанд ва бояд рисолати хешро дар ин ҷода бо дарки масъулият ба иҷро расонанд” [6, с.67].

Адабиёт

1. Айни, С. Намунаи адабиёти тоҷик / С. Айни. – Техрон: Созмони мероси фарҳангӣ, 1385. – 372 с.
2. Айни, С. Ёддоштҳо, қисми ҷорум / С. Айни. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2019. – 311с.
3. Вафобек, О. Сирки тоҷик шӯҳрати ҷаҳонӣ меёбад / О. Вафобек// Ҷумҳурият. - 2017.- 23 ноябр.
4. Восифӣ, З. Бадоеъулвақоеъ / Зайниддин Маҳмуди Восифӣ. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи Миллии Тоҷик, 2014. - 730 с.
5. Восифӣ, З. Бадоеъулвақоеъ / Зайниддин Маҳмуди Восифӣ. – Душанбе: Адиб, 2006. --199 с.
6. Давлатов, Ф, Рачабов, А. Назаре ба таърихи сирки тоҷик ва вазъи имрӯзаи он // Паёмномаи фарҳанг. – 2019. – №1. – С. 67

7. Дар бораи Сирки давлатии Тоҷикистон / Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – аз 7 сентябри соли 2001, №431.
8. Дар бораи Барномаи рушди санъати сирк дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017 / Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – аз 2 ноябри соли 2012, №606.
9. Калмыков, А. Золотой век советского цирка / А. Калмыков [Манбаи электронӣ].-Низомӣ дастрасӣ: <https://ptj.spb.ru/archive/79/shapito-79/novyj-cirk-iulichnyi-teatr>.
10. Самад, В. Тӯшаи ҳамдиҳӣ / В.Самад. – Душанбе: Адиб, 1989. – 207 с.
11. Сафарзода, З. Сирки давлатии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ эътибор пайдо кард / З. Сафарзода// Ҷумҳурият. – 2006. – 9 ноябр.
12. Усманова, Г. Таджикские артисты на отечественный и зарубежных аренах / Г. Усманова // Вечерний Душанбе. – 2007. – 4 января.
13. Ҳайдар, С. Марҳилаи нави рушди сирки тоҷик / С. Ҳайдар// Тоҷикистон. – 2013. –№1-2. – С.36.
14. Ҷӯрақулов, Ф. Назаре ба дирӯз ва имрӯзи сирки тоҷик // Паёмномаи фарҳанг. – 2023. – №4. – С. 83-94.
15. Шукуров, М. Саҳме дар пайвандшиносӣ. Пешгуфтор // Валӣ Самад. -Тӯшаи ҳамдиҳӣ. – Душанбе: Адиб, 1989. – 207 с.
16. Шукуров, М. Пайванди замонҳо ва халқҳо / Муҳаммадҷон Шукуров.- Душанбе: Ирфон, 1982. – 222 с.

Джуракулов Фармон

КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ И РАЗВИТИЕ ТАДЖИКСКОГО ЦИРКА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Культурные связи соединяют времена, страны и народы, оказывают существенное влияние на устойчивость дружбы и сотрудничества, солидарности и мирного сосуществования разных наций и государств.

В период независимости Таджикистана (с 1991 года) Таджикский государственный цирк активно участвовал в культурной жизни республики, укрепляя свои связи и развивая новые направления деятельности. В статье рассматриваются культурные связи Таджикского государственного цирка в период независимости.

Постановление Правительства Республики Таджикистан от 7 сентября 2001 года (№ 431) «О Государственном цирке Таджикистана» открыло путь культурным связям, творческим гастролям, участию молодых артистов таджикского цирка в международных фестивалях и дало им новый импульс.

Связи и сотрудничество таджикского цирка за годы независимости в основном складывались по пяти направлениям: выступления артистов таджикского цирка на мировой цирковой арене; участие молодых артистов цирка в международных фестивалях; выступления зарубежных цирков на таджикской цирковой арене; обучение молодёжи в цирковых училищах и повышение квалификации в зарубежных цирках.

Исследование показало, что сотрудничество в этих областях развивается неравномерно и это реальность, поскольку развитие отношений также зависит от многих факторов. Важно то, что заложен фундамент, основа отношений и сотрудничества, которые год от года расширяются и способствуют повышению авторитета и престижа таджикского цирка как внутри страны, так и за рубежом.

Ключевые слова: культурные связи, сотрудничество, решение, период независимости, зарубежный цирк, зарубежные страны, гастроли, фестиваль-конкурсы, развитие и расширение культурных связей, артисты таджикского цирка, цирковая арена, усовершенствование профессии.

Farmon Jurakulov

CULTURAL TIES AND THE DEVELOPMENT OF THE TAJIK CIRCUS DURING THE INDEPENDENCE PERIOD

Cultural ties connect eras, countries, and peoples, significantly influencing the stability of friendship and cooperation, solidarity, and the peaceful coexistence of different nations and states. Since gaining independence in 1991, the Tajik State Circus has actively participated in the cultural life of the country, strengthening its ties and developing new directions of activity. This article examines the cultural relations of the Tajik State Circus during the period of independence.

The Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan dated September 7, 2001 (No. 431) “On the State Circus of Tajikistan” paved the way for cultural exchange, creative tours, and the participation of young Tajik circus artists in international festivals, giving new impetus to their development.

During the years of independence, cooperation and cultural ties of the Tajik circus have mainly developed in five directions:

- performances of Tajik circus artists on the world circus stage;
- participation of young circus performers in international festivals;
- performances of foreign circuses in Tajikistan;
- training of young people in circus schools abroad;
- professional development in international circus organizations.

Studies show that cooperation in these areas is developing unevenly – a reflection of reality, as the growth of relations depends on many factors. The important point is that the foundation of relationships and cooperation has been laid, and year by year these connections are expanding, enhancing the reputation and prestige of the Tajik circus both at home and internationally.

Keywords: Tajik State Circus, cultural ties, cooperation, resolution, independence period, foreign circus, tours, festival-competitions, artists, circus arena, professional development.

ТДУ:002+008+9тоҷик+07+05+327тоҷик+37тоҷик
Муродӣ Мурод

ДОИР БА МАРҲАЛАҲОИ РУШДИ ПУБЛИТСИСТИКАИ ТОҶИК ДАР ЗАМОНИ ИСТИҚЛОЛ

Дар мақола баъзе вержагиҳои марҳалаҳои рушди публитсистикаи тоҷик дар замони истиқлол таҳқиқ шудааст.

Публитсистикаи тоҷик, пас аз нои хӯрдани давлати шуравӣ ба таъйирот дучор гардид. Аз ҷумла, руҳияи сиёсии тарғибиву ташивикии публитсистикаи шуравӣ аз байн рафт, дар инъикоси воқеаҳои иҷтимоӣ муносибати муаллифон гуногун гардид, бо рушди интернет домани масъалаҳои мавриди баҳс вусъат пайдо кард.

Вержагиҳои публитсистикаи замони истиқлолро давраҳои рушди он муайян мекунад. Давраи аввал солҳои навадومي садаи XX-ро фаро гирифта, раванди муқовиматҳо ва роҳи сулҳ аз мавзӯҳои асосӣ маҳсуб меёбад. Публитсистикаи ин давра беиштар дар шакли китоб нашр гардида, моҳияти сиёсӣ дорад.

Давраи дуюм, даҳсолаи аввали асри XXI аст. Публитсистикаи ин давра ба рушди матбуоти даврӣ алоқаманд буда, дар он инъикос ва тарғиби воқеаҳои тақдирсози таърихӣ, таҳлилу баррасии масъалаҳои худшиносиву ҳудодоҳии миллӣ, бунёди ҳаёти ошоишта ва саҳми шахсиятҳои алоҳида дар ин раванд нисбатан бартарӣ дорад.

Давраи сеюм, пас аз соли 2011 оғоз ёфтааст. Вержагии публитсистикаи ин давраро иштироки фаъоли адибони публитсист дар инъикоси дастовардҳои кишвар, раванди бунёдкориҳо ва ташаббусҳои байналмилалӣ Пешивои миллат ташикил медиҳад. Дар публитсистикаи ин давра инъикоси НБО-и “Роғун” аз мавзӯҳои меҳварӣ ба ҳисоб меравад.

Вижагии дигари публитсистикаи замони соҳибистиқлолии кишвар ҷиғунагии қорбурди қолабҳои жанрӣ ва таносуби жанрҳо аст. Дар публитсистикаи ин давра ҳам қолабҳои маъмулии жанрҳои публитсистика ва ҳам аломатҳои нави жанрсозро мушоҳида мекунем.

Калидвожаҳо: *публитсистика, публитсистикаи сиёсӣ, публитсистикаи китобӣ, публитсистикаи матбуотӣ, истиқлол, вержа, мавзӯ, жанр, таҳаввул, инъикос, таҳлил, тасвир, давра, марҳала.*

Публитсистика мисли ҳар гуна соҳаи эҷод, аз ҷумла журналистикаву адабиёт дорои вижагиҳои хос аст, ки мақсад ва ҳудуди онро муайян мекунад. Он муҳимтарин ҳолатҳои иҷтимоии соҳаҳои гуногуни ҳаёти мардумро фаро мегирад. Вазифаи асосии публитсистика, дар ҳар гуна соҳти ҷомеа, ташаккули афкори иҷтимоии мардум доир ба муҳимтарин масъалаҳои давраи замони муайян аст. Ба ин мазмун, муҳаққиқ Е.П. Прохоров дуруст дарёфтааст, ки: «Дар раванди инкишофи таърихӣ инсоният публитсистика ҳамчун шакли маҳсули эҷод ба воситаи инъикоси воқеият, тарғибу ташвиқ ва ба вучуд овардани шакли хоси афкор саҳм гузоштааст» [6, с. 8].

Публистистика, мувофиқ ба талаби рӯз ва давру замон, ҳамеша дар инкишоф ва таҳаввул бошад ҳам, он дар ҳар давру замон, ба таъбири муҳаққиқ И. Усмонов, «баёни маром аст, ки дар матн ифода гардидааст» [8, с. 50]. Ба ин мазмун, агар дар публистистикаи қабл аз журналистика ҷанбаи ахлоқӣ ва маорифпарварӣ мароми асосӣ бошад, бо ташаккули ВАО, мароми тарғиботии публистистика дар ҷойи аввал баромад ва ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар он пурзӯр гардид.

Бо пош хӯрдани давлати шуравӣ сохти ҷомеаҳои ҷумҳуриҳои пасошуравӣ дигаргун гардид ва муносибат дар публистистика низ тағйир ёфт. Ин раванд ба ҷанд омил алоқаманд буд. Якум, таъсири тарғиботиву инҳисории идеологияи ягона ва воҳиди ҳизбии шуравӣ, дар ибтидо коҳиш ёфта, тадриҷан ба нестӣ расид; Дуюм, бо таъсири ин раванд, руҳияи тарғибиву ташвиқии публистистикаи шуравӣ, ки ҷанбаи пурқуввати сиёсӣ дошт, то андозае дигар шуд. Сеюм, шарту усули рӯзноманигории хориҷӣ, ки гӯё инъикоси иттилооти «холис»-ро тақозо мекунад, тадриҷан зиёд гардид. Чаҳорум, раванди демократикунории каммаърифатшуда ва ташаккул наёфтани ғояи миллий афкори публистистиро дар ҷомеа нисбатан «беқурб» сохт. Панҷум, бо рушди интернет табиати публистистика тағйир ёфта, доманаи масъалаҳои мавриди баҳс васеъ гардид [ниг. 9].

Раванди таҳаввул ва инкишофи публистистикаи тоҷик аз доираи илми публистистикашиносӣ дур намонда, баъзе марҳала ва вежаҳои он мавриди пажӯҳишҳои илмӣ қарор гирифтааст. Аз ҷумла, муҳаққиқон А. Саъдуллоев [12], Н. Солеҳов [11], М. Муродӣ [1, С. 7-128; 6; 7], А. Қутбиддинов [2], М. Ҷумъаев [1, С. 129-142; 16; 17; 18], Д. Маҳкамова [3], С. Шарифов [15], Н. Охунзода [1, С. 243-280; 8], И. Юсуфов [1, С. 321-411; 18] ва дигарон дар мавридҳои гуногун ба публистистикаи замони истиқлол таваҷҷуҳ намуда, асарҳо таълиф намудаанд. Пажӯҳишҳои ин ва дигар муҳаққиқон барои муайян кардани марҳалаҳои муайян ва баъзе вежаҳои мавзӯиву жанрии осори публистистӣ маълумоти илмӣ фароҳам орад ҳам, дар ҳеҷ кадоме аз онҳо раванди инкишофи публистистикаи тоҷик дар замони соҳибистиклолии кишвар ба таври таҷаммуъ (консептуали) баррасӣ нагардидааст.

Ба ин мазмун, дар ин пажӯҳиш кӯшиш мешавад, ки раванди инкишофи публистистикаи тоҷик дар давраи гузариш аз сохти иҷтимоии сотсиалистӣ ба сохти иҷтимоии демократӣ бо таҳқиқу таҳлилҳои илмӣ муайян гардад.

Албатта, ҳолати гузариш аз як сохти ҷамъият ба сохти дигар, ва ташаккули публистистикаи тоҷик дар замони нав, ба якборагӣ рух надода, марҳалаҳои муайяноро фаро гирифтааст. Ин марҳалаҳо, аз як тараф, ба вазъи сиёсӣ иҷтимоии ҷомеа, аз ҷониби дигар, ба иқдому ташаббусҳои Ҳукумати кишвар дар ҳалли масъалаҳои умдаи муҳим ва раванди созандагӣ иртибот дорад.

Марҳалаи аввали публистистикаи пас истиқлол ба вазъияти нооромии солҳои навадум рост меояд. Вазъияти ноором ва муташанниҷи кишвар фазои иттилоотӣ ва мафкурасозӣ ҷомеаи моро, ки бо таъсири публистистикаи замони Бозсозӣ руҳияи баланди худшиносӣ худогоҳиро касб намуда буд, ба яъсу ноумедӣ гирифта кард, дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ мамлакат бухрони иқтисодиву иҷтимоӣ сар зад. Аз ҷумла, ҷопи нашрияҳои даврӣ номуназзам ва фаъолияти баъзе аз нашрияҳо қатъ

гардид. Дар айни ҳол муковиматҳои манфиатҷӯӣ авҷ гирифт ва намояндагони ҷонибҳо барои инъикоси “ҳақиқати ҳол” аз имконоти публитсистика, хосса публитсистикаи китобӣ кор гирифтанд.

Ба ин маънӣ, метавон гуфт, ки ибтидои публитсистикаи тоҷик дар замони истиқлол, публитсистикаи сиёсӣ аст, ки аслан, дар шакли китоб интишор гардида, даҳсолаи 1990-ро фаро мегирад. Публитсистикаи сиёсӣ, ки дар ин даҳсола шакл гирифт, бо чанд вежа фарқ мекунад.

Аввалан, муаллифони чунин осор, аслан, сиёсатмадорони равшанфикр, шахсоне мебошанд, ки ё шохиди бевоситаи воқеаҳо буданд, ё дар раванди муковиматҳо ва роҳи сулҳ иштирок доштаанд; баъдан, дар меҳвари ағлаби асарҳо муноқишаҳои сиёсии Тоҷикистони солҳои навадум қарор гирифта, мавзӯи асосӣ ҳаводиси ҷанг ва сулҳ аст; саввум, дар ин гуна осор сабабҳои сар задани низоъҳои сиёсӣ, ба таври мухталиф, баррасӣ шуда бошад ҳам, ғояи ниҳой як аст – ба даст овардани сулҳу ваҳдати миллӣ.

Муҳаққиқ Д. Маҳкамова осори публитсистии ин давраро, вобаста ба муносибати муаллифон ба масъалаи сулҳ, шартан, ба се марҳала ҷудо намуда, афзудааст: «Давраи аввал ба масъалаи сулҳу оштии иқдом қардани муаллифон ва ҳамзамонони онҳоро дар рафти идома доштани ҷанг, яъне соли 1993-ро дар бар мегирад. Давраи дуюм – солҳои 1994-1997 ба огози музокироту гуфтушунидҳои ду ҷониб ва баста шудани Созишномаи истиқрори сулҳ рост меояд. Солҳои 1998-2000 – давраи сеюм, бо инъикоси масъалаи сулҳ ва фаолияти КОМ иртибот мегирад» [3, с. 106].

Дар асарҳои марҳалаи аввал сабабҳои руҳ додани табодуллоти давлатӣ, мавқеи роҳбарони ҷумҳурӣ ба ин ҳодиса, омилҳои сар задани ҷанги шаҳрвандӣ, фаъолияти қумондонҳо ва аъзоёни Фронти халқӣ, ҷустуҷӯи роҳҳои сулҳ инъикос гардида, муносибати муаллифон нисбатан яктарафа аст.

Дар асарҳои марҳалаи дуюм муносибат ва назари муаллифон ба масъалаҳои ҷангу сулҳ нисбатан ҷиддитар буда, таҳлилу баррасии музокироти тоҷикон доир ба раванди сулҳҷӯӣ таносубан ратсионалӣ сурат гирифтааст.

Дар осори марҳалаи сеюм омилу сабабҳои руҳ додани ҷанги шаҳрвандӣ, оқибатҳои он, рафти музокироту созишҳо, фаъолияти Комиссияи оштии миллӣ барои барқарор қардани сулҳ ва расидан ба қадри он ва оштии ҳаммиллатон аз ҷониби ходимони сиёсӣ, онҳое, ки дар раванди сулҳ, бевосита иштирок намудаанд, бо диди сиёсӣ маърифати инсонӣ баён шудааст.

Ин асарҳо бо вучуди фаро гирифтани як мавзӯ, аз назари дараҷаи огоҳиву маърифати муаллифон ва муносибати онҳо ба воқеаҳои ҷангу сулҳ фарқ мекунад. Дар онҳо вазъи замон, нақли лаҳзаҳои таърихӣ, муносибати ҷонибҳо, нақши шахсиятҳои ҳудогоҳу ватандӯст дар пешгирии ҳодисаҳои ҷанг, бо диди нисбатан субъективӣ ва худситоишона, инъикос ёфтааст. Ба таъбири муҳаққиқи таърих Қ. Расулиён, «мавқеъгирии эшон аз ин воқеаҳо ва баҳои онҳо хонандаро ба муҳиту фазои сиёсӣ ва отифӣ (эмотсионалӣ)-и он замон ворид месозад, ки барои дуруст сарфаҳм рафтан ба муносибатҳои тарафҳои қазия хеле хуб мусоидат мекунад. Вале ҳамзамон маҳз, ҳамин вежагии баҳодиҳӣ ва таҳлили онҳо ногузир шахсро ба яке аз тарафҳои низоъ хушбин ва ба тарафи дигари он бадбин мегардонад» [4, с. 39-40].

Умуман, дар публитсистикаи солҳои навадум вазъи сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва, умуман, ҳаёти кишвар дар як давраи басо ҳассос ва тақдирсоз инъикос гардидааст, ки барои имрӯзу ояндагон ҳамчун сабақи таърихӣ аҳамиятнок боқӣ хоҳад монд.

Марҳалаи дуҷуми публитсистикаи замони истиқлол охири солҳои 90-уми садаи бист ва ибтидои садаи XXI аст. Дар публитсистика, ҳамчунин адабиёти ин марҳала, мавзӯи сулҳу Ваҳдати миллий вусъат ёфта, ҷойгоҳи хосса пайдо кард, «зеро пешравии ҷомеа, тақвияти руҳияи бунёдкориву созандагӣ ба маҳз ба ҷомеаи орому осоишта вобаста аст. Ба ин мазмун, агар ағлаби пешравӣҳои кишвари азизамон – Тоҷикистони соҳибистиклолро ба шарофати ваҳдати миллий арзёбӣ кунем, хато нахоҳад шуд» [6, с. 28].

Агар дар солҳои навадум, инъикоси ин мавзӯ, аслан, аз ҷониби сиёсатмадорон сурат гирифта, ғояи аксарияти асарҳо дарёфтани роҳҳои расидан ба сулҳ бошад, дар даҳсолаи аввали садаи XXI таваҷҷуҳи адибону публитсистон ба ин мавзӯ бештар гардида, ғояи асосии аксарияти асарҳо кадр кардани сулҳу ва тақими ваҳдати миллий ташкил медиҳад. Ин мавзӯ дар марҳалаҳои дигари публитсистика низ аҳамияти ҳудро гум накардааст. Асарҳои марбут ба мавзӯи сулҳу ваҳдати миллиро аз ҷиҳати шакл ба се гурӯҳ метавон ҷудо намуд:

якум, асарҳои илмиву оммавӣ;

дуҷум, осори бадеиву публитсистӣ;

сеҷум, порчаҳои манзуми саршор аз оҳанги иҷтимоӣ.

Ба гурӯҳи аввал асарҳои Сухомлинов, В. Шалаев «Роҳ ба сӯи созиш» (2003), С. Мирзошоҳ, Ш. Ҳаниф «Меъмори Ваҳдат» (2004), Қ. Восеъ «Аз Қасри Арбоб то кохи Ваҳдат» (2004), Воҳид Ғаффорӣ, Зафар Сайидзода «Эмомалӣ Раҳмон дар оинаи замон» (2012), ба гурӯҳи дуҷум. асарҳои А. Ҳамдам, Л. Чигрин «Корномаи Эмомалӣ Раҳмон» (2012), Н. Абдулваҳҳоб, У. Шерхон «Ваҳдатфар» (2014), Ш. Мӯсо «Ҷасорат» (2016), «Шукуҳи ваҳдат» (2017), «Маҷмаи ифтихор» (2017) ва ба гурӯҳи сеҷум, ашъори Низом Қосим, Абдулҳамид Самад, Ато Мирхоча, Гулназар Келдӣ, Муҳаммад Ғоиб, Камол Насрулло, Озарахш, Фарзона, Давлат Сафар, Ҷумъа Қувват, Доро Начот, Назри Яздонӣ, Рустами Ваҳҳоб, Хайрандеш, Абдуллоҳи Раҳнамо, Зулфия Атоӣ, Мухтарам Ҳотам ва дигаронро метавон ҳамчун намуна шомил намуд.

Агар гӯем, ки ба мавзӯи сулҳу ваҳдати миллий аксарияти адибону публитсистони тоҷик таваҷҷуҳ зоҳир намуда, шеър, ҳикоя, қисса, очерк ва ё лавҳа навиштаанд, хато нахоҳем кард.

Ҳарчанд ашъори адибон дар мавзӯи сулҳу ваҳдат саршор аз тасвирҳои бадеиву шоиронаанд, аммо дар онҳо сахнаҷӯиву сахнасозӣ ва суҳанҷӯиву суҳанбофиҳо, маҳз ба мақсади тасвир ва талқини барҷастаи ҳақиқати воқеӣ қорбурд шудааст.

Дар асарҳои гурӯҳи аввал, ба дарёфти Н. Охунзода «муаллифон таҳаввулот ва дигаргунӣҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоиро, ки дар Тоҷикистон дар даврони соҳибистиклолӣ ба амал омадаанд, ба риштаи тасвир кашида, нақш ва симои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро дар рушди бемайлони ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистон нишон додаанд» [8, с. 48]. Ҳамчунин, дар бархе аз мавод арзиш ва аҳамияти ин санаи таърихӣ таҳлилу баррасӣ шуда, роҳи тайкардаи

сулҳи тоҷикон бозгу ва иқдомҳои Сарвари давлат дар роҳи расидан ба ваҳдати миллӣ тавсиф карда шудааст.

Дар осори дигар, моҳият ва аҳамияти Ваҳдати миллӣ, якпорчагии кишвар, якдили мардум, сиёсати сулҳфарӣ ва раҳбарии Пешвои миллат, азму талошҳои ӯ дар роҳи расидан ба сулҳ ва таҳкими ваҳдати миллӣ, муҳаббат ба ватан, талош баҳри ободии он ва амсоли ин тараннум гардида, пешравиҳои соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ, муваффақиятҳои ин ё он вилояту навоҳӣ, дастовардҳои замони истиқлол ва амсоли ин инъикос шудааст, ки дар маҷмӯъ ғояи ваҳдатсозиро талқин мекунанд.

Дар публицистикаи замони истиқлол мавзӯи сулҳу ваҳдат ва шахсияти Пешвои миллат ба ҳам саҳт алоқамдӯр пайдо кард, зеро, вақте дар бораи сулҳу ваҳдат сухан меравад, қорномаи асосгузори он пеши назар меояд ва, ҳангоме ки хидматҳои беназири Пешвои миллат тавсиф мегардад, кӯшишҳои сулҳфаринии Сарвари давлат ба ёд меояд. Мавзӯи сулҳу ваҳдат дар публицистикаи тоҷик боз аз он ҷиҳат муҳим гардид, ки тамоми қомебиҳои кишвари соҳибистиқлоли мо аз баракати он маншаъ мегардад.

Зимнан, мавзӯи ваҳдат дар осори публицистӣ ба се воқеаи муҳими тақдирсоз – Рӯзи истиқлолият, Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Рӯзи Ваҳдат тавҷам аст. Ин се воқеа ба ҳамдигар пайванди ногузастанӣ доранд, яке дигареро тақмил медиҳад, аммо ҳадаф як чиз аст – расидан ба Истиқлолияти қомил ва ҳифзи он. Ба ин мазмун, дар тараннуми сулҳу ваҳдат, ағлаби муаллифон ин се воқеаи муҳимро ба ҳам иртибот дода, кӯшиш намудаанд, ки раванди зиндагии воқеиро ҳаққонӣ инъикос кунанд, ба соқинони кишвар моҳияти иттиҳоду ваҳдат, истиқлолият, дӯст доштани ватан ва худшиносии ҳудӯғҳои миллиро фаҳмонанд, барои зиндагии оромӯ осоишта онҳоро дилпур гардонанд, ҳисси ободқориву созандагиашонро афзун намоянд.

Инкишофи ин марҳалаи публицистика ба даҳсолаи аввали садаи ХХI рост меояд. Публицистикаи ин давра ба рушди матбуоти даврӣ алоқаманд аст. Шӯру аз соли 2000-ум то соли 2006 на танҳо матбуоти даврӣ, балки воқитаҳои электронии ахбори омма низ пеш рафт, радио ва телевизионҳои мустақил ба вуҷуд омаданд. Дар баробари нашрияҳои расмиву ҳукуматӣ, нашрияҳои ҳусусиву тичоратӣ амсоли «Азия пилӯс» (21.01.2000), «Оила» (1.01.2000), «Нерӯи сухан» (30.01.2000), «Рӯзи нав» (6. 08. 2003), «Зиндагӣ» (8.09.2004), «Миллат» (1.09.2005), «Вароруд» (1.01.2002), «Ниғоҳ» (декабри соли 2006), «Фараж» (сентябри соли 2007) ва ғайра рӯи чоп омада, бо интишори маводи гуногун дар боз ҳам васеътар гардидани доираи мавзӯҳои публицистикаи матбуотӣ мусоидат карданд.

Дар публицистикаи матбуотии ин марҳала инъикос ва тарғиби воқеаҳои тақдирсози таърихӣ, таҳлилу баррасии масъалаҳои худшиносиву ҳудӯғҳои миллӣ, бунёди ҳаёти осоишта ва саҳми шахсиятҳои алоҳида дар ин раванд нисбатан бартарӣ дорад.

Дар даҳсолаи дуоми замони истиқлолияти Тоҷикистон, ки марҳалаи дигари рушди публицистика аст, бо шарофати расидан ба сулҳу ваҳдати миллӣ, қорҳои бунёдқориву созандагӣ ба ҳадафҳои асосии давлату ҳукумат табдил ёфт. Яке аз самтҳои раванди бунёдқорӣ, ки тӯли ду даҳсолаи аввали замони истиқлол дар кишвар ба вуқӯъ омад, таъмиру азнавсозии шӯҳрӯҳои мошингард ва қандани нақбҳо мебошад. Ин мавзӯи диққати публицистону адибони зиёдеро қалб намуд ва ҳосили мушӯҳидаву

омӯзишҳо дар шакли асарҳои алоҳида ва очерку мақолаҳои проблемавӣ дар матбуоти даврӣ интишор гардид. Ин ҷо ба ҳайси намуна, аз қиссаҳои хуччатии нависандагони публитсист Баҳтиёр Муртазоев «Нақби Истиқлол», Шералӣ Мӯсо «Мардистон» ва маҷмуаи очерку мақолаҳои рӯзноманигори публитсист Абдуқодири Раҳим «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» метавон ёдрас шуд.

Ин асарҳо, новобаста аз ҳамгунии объекти омӯзиш, бо предмети инъикос ва дараҷаи тасвир аз ҳам фарқ мекунамд. Асари аввал ба сохтмони туннели Анзоб, дуҷумӣ ба нақбҳои Чормағзак ва Шаҳристон, асари сеюм ба заҳмати дастовардҳои роҳсозону мутахассисони шоҳроҳи байналмилалӣ Душанбе-Хучанд-Чанак бахшида шудааст. Ду асари аввал дорои ҷанбаи пурқуввати публитсистӣ буда, асари сеюм миёни эҷоди рӯзноманигорӣ ва публитсистика қарор дорад. Воқеаҳои, ки дар ин асарҳо ба тасвир гирифта шудаанд, ба замону макони муайяни таърихӣ – оғози садаи ХХI тавҷам мебошанд. Ба ин манзур, тавре муҳаққиқи М. Ҷумъаев дарёфтааст, ин асарҳо, хосса «"Нақби Истиқлол"-ро метавон дастоварди муҳими адабиёти навини тоҷик дар ибтидои асри ХХI ва публитсистикаи муосир номид, ки анъанаю навоҳии адабиёти асри ХХ-ро ба ҳам алоқаманд мекунад» [15, с. 251].

Асарҳои болозикр, танҳо ифодагари бунёди нақбҳо ва таҷдиди шоҳроҳҳои автомобилгард, дар як давраи муайяни таърихӣ махсуб намеёбанд, онҳо аз ҷанбаи публитсистӣ, бадеӣ ва илмӣ хуб бархӯрдор буда, ифодагари сиёсати бунёдқоронаи ҳукумати кишвар, хосса Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошанд. Дар ин асарҳо дар баробари тасвири лаҳзаҳои қорзор ва симои қоргарон, маълумоти зиёди фактӣ ва омори истифода шудааст, ки барои таҳқиқи илмӣ раванди сохтмону таҷдиди ин шоҳроҳ аз ҳар ҷиҳат арзанда аст. Ҳамзамон, дар ин осор зимни таҳлилу баррасиҳо ва инъикосу тасвири қандани нақбҳо ва сохтмону таҷдиди шоҳроҳҳо, аз як тараф, дӯстии халқҳо ва кишварҳо дар мисоли Тоҷикистону Ҷумҳурии Ислонии Эрон ва Тоҷикистону Ҷумҳурии мардумии Чин, аз ҷониби дигар, таъсири мактаби бузурги сохтмончиёни эрониву чинӣ ба мутахассисони тоҷик нишон дода шудааст.

Дар пасманзараи ағлаби асарҳои марбут ба қандани нақбҳо, бунёди роҳҳо ва таҷдиду азнавсозии шоҳроҳҳои байналмилалӣ қорномаи таърихӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон меистад. Ҳам роҳсозон ва ҳам мардум, ки бо ин роҳҳо раво мекунамд, аз ташаббус ва хидматҳои Сарвари давлат мамнунанд, муваффақияти қори сохтмончиёно аз дастгирии ӯ медонанд.

Марҳалаи сеюми рушди публитсистика оғози даҳсолаи сеюми замони соҳибистиқлолии кишвар аст. Асосгузори сулҳу ваҳдат – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо зиёиёни мамлакат, аз 19 март соли 2011, ба публитсистика ҳамчун соҳаи эҷоди зарурии замони истиқлол рӯй оварда, аз ҷумла таъкид кардаанд: «Вақти он расидааст, ки адибони тоҷик бештар ба таҳияи мақолаҳои публитсистӣ ва очеркҳои проблемавӣ даст зада, мардумро аз рӯйдодҳои кишвар, дастовардҳои диёри азизамон, масъалаҳои рӯз ва хатарҳои даҳшатбори замони ноором оғох созанд» [10].

Баъд аз ин даъвати Пешвои миллат таваҷҷуҳи аксарияти адибон ба масъалаҳои муҳими рӯз, хосса раванди бунёдқориҳо ва ташаббусҳои байналмилалӣ Ҳукумати кишвар бештар гардид ва ба ин васила ҳам дар

матбуоти даврӣ ва ҳам дар шакли китобҳои алоҳида асарҳои интишор гардиданд. Аз ҷумла, ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» ва маҷаллаи «Садои Шарқ» сол то сол доманаи мавзӯи марбут ба бунёдкорӣ, бахусус сохтмони Нерӯгоҳи барқи обии «Роғун»-ро вусъат бахшида, асарҳои зиёд интишор намудаанд. Маводи ин нашрияҳоро аз нигоҳи мундариҷа ва оҳанги баён метавон ба се гурӯҳ ҷудо намуд:

якум, мақолаҳои илмиву оммавии муҳоҳисавӣ;

дуум, очерку мақолаҳои публицистӣ, ки дар онҳо раванди бунёдкорӣ дар НБО-и «Роғун» таҷассум ёфтааст;

сеюм, шеърҳо дар васфи Роғун.

Мақсади асосии мақолаҳои муҳоҳисавӣ исботи бепоя будани андешаҳои муҳолифони бунёди НБО-и «Роғун» ва бовар кунонидани ҷомеаи ҷаҳонӣ ба безарар будани сохтмони ин иншооти бузурги аср аст. Ин гуна мақолаҳо дорои дараҷаи баланди таҳлилӣ буда, масъала дар руҳияи ҳифзи манфиатҳои кишвар ва миллат баррасӣ шудааст. Муаллифон дар баррасӣ ва ҳаллу фасли ин масъала чун қоршиноси дорои дониши хуби илмӣ ва афроди дилсӯзу меҳанпарвар муносибат намудаанд. Онҳо муқобилони сохтмони НБО-и «Роғун»-ро бовар кунониданд, ки бунёд ва ба истифода додани ин нерӯгоҳ, на танҳо ба пешрафти Тоҷикистон, балки ба рушди минтақа замина мегузорад.

Матолиби гурӯҳи дуум, бештар хусусияти очеркӣ дошта, дар онҳо раванди қорҳои бунёдқорӣ дар НБО-и «Роғун» инъикосу таҷассум ёфтааст. Нигорандаи ҷунин асарҳо, ағлаб нависандагони публицист буда, дар асарҳояшон бештар ҷанбаҳои инсонӣ, истехсолӣ ва ҳолатҳои қорномаи меҳнаткашони ин қохи нур, дар синтези аносири публицистиву бадеӣ, ба намо гузошта шудааст. Ин асарҳо ҳарчанд аз муҳоқимаву музоқираҳои мантиқӣ ороӣ нестанд, аммо бо руҳи қавии публицистии худ, қонандаро ба меҳандӯстиву меҳнатдӯстӣ ва созандагиву ободқорӣ талқин месозанд.

Ашъор манзум, дар қолаби жанрҳои гуногуни адабӣ: рубоӣ, тарона, ғазал ва суруд сароида шуда, ифодагари набзи рӯз ва замони муайянаанд.

Дар замони соҳибистиклолӣ тахти сиёсати хирадмандони Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон давлату Ҳукумат ба мақсадҳои умумӣ – расидан ба сулҳу ваҳдати миллӣ, раҳӣ аз бунбасти қоммуникатсионӣ, таъмини энергетикӣ кишвар, амнияти озуқаворӣ ва саноатикунонии мамлакат ноил гардид. Раванди татбиқи ин барномаҳо на танҳо дар воситаҳои ақбори омма инъикос гардид, балки дар асарҳои алоҳидаи публицистӣ ва бадеиву публицистӣ низ таҷассум ёфт. Ҳамзамон дар осори публицистони алоҳида ситоиши қорнамой, садоқати меҳантпарастӣ, тараннуми меҳнати созанда, одамияти баланд ва амсоли ин афзалият пайдо кард.

Раванди сохтмони азими Нерӯгоҳи барқи обии «Роғун» дар адабиёт ва публицистикаи тоҷик нависандагони роғуншиносро ба қамол расонд. Аз ҷумла, нависандагони публицист Ҷамолиддин Тошматов, Раҷабалӣ Аҳмадов, Бахтиёр Муртазо, Шералӣ Мӯсо ва Мираҳмади Амиршӯҳӣ ба раванди сохтмони ин нерӯгоҳ пайваста таваҷҷуҳ намуда, қилсилаи асарҳо навиштаанд, ки аз ҷониби муҳоққиқон ҳамчун нависандагони публицисти роғуншинос эътироф гардидаанд. Дар асарҳои ин нависандагони публицист таърихи НБО-и «Роғун», қорзор ва симони бунёдқорони он бо ҳисси баланди ватандориву ифтихори миллӣ инъикос ёфтааст.

Публистистикаи замони истиқлол як навъ ифодакунандаи таърихи раванди сулҳофарӣ, бунёдкориҳо ва созандагиҳои кишвар аст, ки бо эҳсосоти баланди масъулиятшиносӣ ва меҳри саршори ватандӯстӣ шакл гирифтааст. Осори публистистии ин давра на танҳо хонандаро аз раванди созандагиҳо ва бунёдкориҳо огоҳ месозад, балки дар қалби ӯ ҳисси меҳнатдӯстиву меҳанпарастиро бедор мекунад, ўро бовар мекунонад, ки нақши шахс дар ин раванд хеле муҳим будааст, ҳалли ағлаби масъалаҳо аз ваҳдати миллӣ вобаста аст. Маҳз шахсиятҳои бузург метавонанд, оҳанги зиндагиро дигар кунанд, мардумро ба ҳам иттифок ва қалбашонро ба зиндагӣ гарм созанд, руҳияи созандагиву ободкориҳоро мутантан ва ояндаи неку дурахшонро барояшон мутмаин гардонанд.

Вежагии дигари публистистикаи замони соҳибистиклолии кишвар чигунагии қорбурди қолабҳои жанрӣ ва таносуби жанрҳо аст. Дар публистистикаи ин давра ҳам қолабҳои маъмулии жанрҳои публистистика ва ҳам наwgониҳоро мушохида мекунем. Чунончи, дар тӯли солҳо, агар баъзе жанрҳои публистистика, аз қабилӣ фелетон, памфлет ба ҳукми фаромӯшӣ расида бошанд, жанрҳои воқуниш, эссе, ёддошт, қиссаи публистистӣ нисбатан маъмул гардидаанд. Дар баробари ин, жанрҳои лавҳаву очерк хусусияти замонавӣ пайдо карда, ҷанбаи иттилоотиашон зиёд шудааст. Ағлаби лавҳаву очеркгунаҳо намои портретӣ дошта, дар онҳо лаҳзаҳои тарҷумаҳои, таносубан бартарӣ дорад. Ба назар чунин мерасад, ки муаллифон, бо вучуди омӯхтан ва донишмандии қаҳрамонони асарҳояшон, дар таҳқиқи публистистии ҳислату характери онҳо камтар ҳавсала мекунанд. «Нависанда бояд барои эҷоди асари дилкашу ҷолиб ва ҳаяҷонангез бо истифода аз роҳи усулҳои ба вучуд овардани ҳолати проблемавӣ, риояи суръату пайдарҳамии ҳодисаҳои бавучудодамада, образнокӣ, тасвиру ҳаҷм ва муҳит қобилияти баланд дошта бошад» [18, с. 93].

Аз баррасии баъзе осори публистистии ҳамгуни тӯли чанд соли охир дар матбуоти даврӣ ва дар шакли асарҳои алоҳида интишоргардида, бармеояд, ки баъзе муаллифон, бо вучуди аз хусусиятҳои мактабҳои анъанавии публистистӣ огоҳ будан, авомили ҳунариву ғоявии онҳоро ҷандон инкишоф надодаанд. Бархе аз публисистон дар интиҳоби мавзӯ, қаҳрамон ва шинохту маърифати он муносибати сатҳӣ менамоянд, ба қонунмандии қори эҷодӣ, меъёр ва талаботи он камтар эътибор медиҳанд, ки дар натиҷа нигоштаҳояшон ба як нақли маъмулӣ ва худшевай табдил меёбад. Албатта, дар эҷоди публистистӣ навсозиву худгуфторӣ низ зарур аст, аммо агар он бо бардошт аз анъанаву суннатҳои роиҷ шакл гирад, таъсираш боз ҳам бештар ва самарарош судмандтар хоҳад шуд.

Хулоса, дар публистистикаи замони соҳибистиклолии кишвар, вобаста ба марҳалаҳои пешрафти ҳаёти иҷтимоӣ, мавзӯ ва масъалаҳои муҳим инъикос гардидааст. Инъикоси масъалаҳои муҳим дар марҳалаҳои гуногун бо тақозои замон сурат гирифта бошад ҳам, руҳияи баланди ватандӯстӣ, созандагӣ ва ифтихори ватандориву гиромидошти арзишҳои миллӣ ҳатти меҳварии онро ташкил медиҳад. Тавре ишора шуд, баъзе ҷанбаҳои публистистикаи ин давра аз ҷониби муҳаққиқон таҳқиқу таҳлил шуда бошад ҳам, омилҳои таҳаввул ва рушди он пас аз истиқлолияти давлатӣ ба паҷуҳиши умда ниёз дорад.

Мо – муҳаққиқони публитсистикашиносро мебояд ба ин мавзӯ бо диди пурвусъати иҷтимоишиносӣ ва методологияи жарфтарӣ паҷуҳишӣ таваҷҷуҳ намуда, на танҳо марҳалаҳои умумии рушди публитсистика, балки нақши онро дар инъикос ва таҷассуми дастовардҳои муҳими замони соҳибистиклолии кишвар мушаххасан муайян намоем ва сабақҳои иҷтимоиву хунарии осори алоҳидаи публитсистиро дар муҳити илмӣ талқин созем.

Адабиёт

1. Бозтоби бунёди иншоотҳои азим ва ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон дар публитсистикаи муосир / мураттиб И. Юсуфӣ; муҳаррир М. Муродӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2024. – 480 с.
2. Қутбиддинов, А. Уфӯқҳои публитсистика дар матбуоти маҳаллӣ / А. Қутбиддинов. – Душанбе: Аржанг, 2022. – 320 с.
3. Маҳкамова, Д. Муқовиматҳои сиёсӣ ва раванди сулҳи тоҷикон дар публитсистикаи китобӣ. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 192 с.
4. Муқаддимаи низоъишиносӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2006. – С. 39-40.
5. Муродӣ, М. Публитсистикаи тоҷик / М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2021. – 576 с.
6. Муродӣ, М. Бозтоби ваҳдати миллӣ дар публитсистика / М. Муродӣ // Пайванд Номии анҷумани тоҷикон ва форсидабонии ҷаҳон – «Пайванд» .– Душанбе. –2021. – №2(44). – С. 28-33.
7. Муродӣ М. Таҳқиқ ва тасвир дар очеркҳои Бахтиёр Муртазо// Паёмномаи фарҳанг.–2024.– №1.–93-103
8. Охунзода Н. Образи Пешвои миллат дар публитсистикаи китобӣ. – Душанбе: Аржанг, 2021.– 254 с.
9. Прохоров, Е.П. Искусство публицистики / Е.П. Прохоров. – М., 1984. – 360 с.
10. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёиёни мамлакат, 19 март соли 2011 / Э. Раҳмон // Ҷумҳурият. – 2011. – 27 март.
11. Салихов, Н. Особенности Таджикской публицистики до и после обретения независимости Республикой Таджикистан. – Душанбе: РТСУ 2024. – 325 с.
12. Солеҳов, Н., Саъдуллоев А. Муаммоҳои назарияи публитсистика / Н. Солеҳов, А. Саъдуллоев. – Душанбе, 2015.– 194 с.
13. Усмонов И. К. Назарияи публитсистика. – Душанбе, 1999. – 100 с.
14. Фомичева И.Д. Публицистика в эпоху интернета / И.Д Фомичева // Вестник Моск.ун-та. Сер. 10. журналистика, 2013. – №5. – С.94-111
15. Шарифов, С. И. Место очерка в публицистике Бахтиёра Муртазо (Монография). – Душанбе: Ирфон, 2021. – 200 с.
16. Ҷумъаев М. “Нақби Истиклол”-и Бахтиёр Муртазо – намунаи насри мустанади муосир / М. Ҷумъаев // Осор /мураттиб А. Аминов; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2023. – Ҷ. VIII. – С. 251-245.
17. Ҷумъаев, М. Дар бораи маҳорати нависанда Раҷабалӣ Аҳмад дар таълифи очерки «Аз Роғун то Зорун» / М. Ҷумъаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – № 1. – С. 21-25.

18. Чумъаев, М. Маҳорати нависанда Ҷамолиддин Тошматов дар истифодаи воситаҳои забон (дар заминаи асарҳои марбут ба сохтмони НБО-и «Роғун» / М. Чумъаев // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2024. – № 2 (66). – С. 89-100.

Муроди Мурод

ОБ ЭТАПАХ РАЗВИТИЯ ТАДЖИКСКОЙ ПУБЛИЦИСТИКИ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

В статье рассматриваются некоторые особенности этапов развития таджикской публицистики в период независимости.

После распада советского государства, таджикская публицистика претерпела изменения. В частности, исчез политический дух пропагандистской советской публицистики, изменилось отношение авторов к освещению социальных событий, с развитием интернета расширился круг обсуждаемых вопросов.

Характерными чертами публицистики годов независимости определяются периоды её развития. Первый период охватывает девяностые годы XX века, и процесс противостояния и путь к миру являются основными темами. Публицистика этого периода в основном, является книжной и имеет политическую сущность.

Второй период – первое десятилетие XXI века. Публикации этого периода связаны с развитием периодической печати, в которой преобладают освещение и пропаганда судьбоносных исторических событий, анализ и обсуждение вопросов национального самосознания, построение мирной жизни и вклад отдельных личностей в этот процесс.

Третий период начался после 2011 года. Особенностью публицистики этого периода является активное участие писателей публицистов в освещении достижений страны, созидательного процесса и международных инициатив Лидера нации. В публицистике этого периода отражение Рогунской ГЭС является одной из осевых тем.

Ещё одной особенностью публицистики периода независимости страны является то, как используются жанровые шаблоны и соотношение жанров. В публицистике этого периода наблюдаем и традиционные жанры публицистики и ново формирующиеся признаки.

Murodi Murod

SOME STAGES IN THE DEVELOPMENT OF TAJIK JOURNALISM DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

This article analyzes the developmental stages of Tajik journalism in the era following independence. After the collapse of the Soviet Union, Tajik journalism underwent substantial changes. The ideological tone of Soviet propaganda disappeared, and the authors' perspectives on social issues evolved. The rise of the Internet further broadened the range of topics covered.

The development of Tajik journalism in this period can be divided into three stages. The first stage (1990s) was marked by civil conflict and the pursuit of peace. Journalism during this phase was bookish and politically charged. The second stage (2000 – 2010) coincided with the growth of periodical

publications and focused on national identity, peace-building, and the role of individuals in society.

The third stage (after 2011) is characterized by writers and journalists highlighting national achievements and the international initiatives of the Leader of the Nation, with the Rogun Hydroelectric Power Plant becoming a central theme.

Another feature of post-independence journalism is the flexible use of genres. While traditional genres remain, new forms are also emerging.

Keywords: publicistic writing, political journalism, book journalism, print media, independence, theme, genre, evolution, analysis, reflection, periodization.

ТДУ:002+07+05+008+001(025)+621.22+621.311.21

Чумъазада Меҳроб

МАВКЕИ ФАКТ ДАР «ҚАҲРАМОНИ НУРОФАРОН»-И ЧАМОЛИДДИН ТОШМАТОВ

Дар мақолаи илмӣ мавқеи факт дар қиссаи ҳуҷҷатии «Қаҳрамони нуруфарон»-и нависандаи публицист Чамолiddин Тошматов таҳқиқи шудааст. Обьекти таҳқиқу тасвири публицистика ба ҳақиқати воқеӣ вобаста доништа шуда, рисолати он дар ташиаккули афкори солиму созанда муҳим арёбӣ мегардад. Таъкид карда мешавад, ки воқеоти реалии иҷтимоӣ дар осори публицистӣ маҳз ба воситаи факту рақамҳо инъикос гардида, ба диду назар ва қобилияти дарки паҳлуҳои мухталифи он аз тарафи нигоранда ва маҳорати эҷодии публицист вобастагии қавӣ дорад. Факти публицистӣ ба гуногунии зуҳуроти иҷтимоӣ иртиботи қавӣ дошта, дар асарҳои публицистӣ тахайюли нависанда тобеи воқеият мебошад.

Дар қиссаи ҳуҷҷатии «Қаҳрамони нуруфарон» факту рақамҳо, аз як тараф, дорои аҳаммияти таърихӣ буда, хонандаро то андозае ба собиқаи бунёди иншоотҳои гидроэнергетикӣ, аз ҷумла таърихи бунёди нерӯгоҳи барқи оби Норақ шинос менамоянд, аз тарафи дигар, бо тахайюли бадеи нависанда омезиши ёфта, барои ҷалби тавассути хонанда хизмат кардаанд. Нависанда ба фактҳо ҳамчун воситаи инъикоси боварибаҳои ҷузъи воқеият муносибат намуда, ҳодисаву зуҳурот ва ҷараёнҳои мухталифро инъикос ва симои қаҳрамонро ба таври назаррас тасвир мекунад, паҳлуҳои муҳимми фаъолияти кори қаҳрамонро нишон медиҳад, дараҷаи эътимоднокии хонандаро ба рӯйдодҳо афзун мегардонад. Аз тарафи дигар, истифодаи фактҳо баёнгари меҳнати созанда ва обрӯю эътибори қаҳрамони асар ба ҳисоб рафта, аҳаммияти тарбиявӣ доранд.

Аз баррасии масъала чунин натиҷагирӣ карда мешавад, ки дар қиссаи ҳуҷҷатии «Қаҳрамони нуруфарон» фактҳо ифодагари ахбору маълумоти муфид ба ҳисоб рафта, ҳам барои тасвири симои қаҳрамон ба ҷаҳзаҳои нишон додани фаъолияти меҳнати ӯ ва ҳам барои асоснок кардани фикрҳои нависанда нақши муҳим бозидаанд.

Калидвожа: факт, публицистика, осори публицистӣ, ҳақиқати воқеӣ, воқеияти тасвир, иншоотҳои гидроэнергетикӣ, тахайюли бадеӣ, қаҳрамон, воситаи инъикоси боварибаҳои, фаъолияти қаҳрамон, иқтидори энергетикӣ, фаъолияти меҳнатӣ.

Муҳаққиқон объекти таҳқиқу тасвири публитсистикаро ба ҳақиқати воқеъи вобаста доништа [ниг.: 2, с. 9], ҷавҳари ҳар гуна осори публитсистиро «*фиқри иҷтимоӣ*» ва рисолати онро «ташаққули афкори созанда ва солим» арёбӣ намудаанд [ниг.: 5, с. 6], нерӯи бузурги онро «дар самти эҳёгарӣ, бедорфикрӣ, худшиносӣ, зебопарастӣ, меҳнатдӯстӣ, бунёдкориву созандагӣ, тарғиби ахлоқӣ ҳамида, ҳислатҳои неки инсонӣ ва ...танқиду мазаммати амалҳои номатлуби ашхоси алоҳида, маҳкум намудани ақидаҳои зиддиинҷтимоӣ ва амсоли ин» махсус таъкид дошта, ҳамқадами ҳаёти ҷомеа будани онро эътироф кардаанд [ниг.: 5, с. 7]. Аз ҷумла ба андешаи М. Муродӣ, дар асарҳои публитсистӣ «иртиботи инсон ва воқеа» [7, с. 93] аз масъалаҳои меҳварӣ ба ҳисоб меравад. Чунин воқеаҳои реалии иҷтимоӣ дар осори публитсистӣ маҳз ба воситаи факту рақамҳо инъикос гардида, ба диду назар ва қобилияти дарки паҳлуҳои мухталифи он аз тарафи нигоранда ва маҳорати эҷодии публитсист вобастагии қавӣ дорад [ниг.: 1, с. 111-112]. Илова бар ин, нақши публитсистика дар муаррифии шахсиятҳо муҳим мебошад [ниг.: 9, с. 99]. Ин гуна муаррифӣ низ ба воситаи факт сурат мегирад.

Қаблан мо дар бораи мавқеи факту рақамҳо дар асари публитсистӣ зар заминаи очерки «Аз Роғун то Зорун»-и Раҷабалӣ Аҳмад изҳори андеша намуда будем [ниг.: 13, с. 100-118; 14, с. 289-294; 15, с. 236-140]. Дар ҳақиқат факт дар асари публитсистӣ натиҷаи чараёни дарки маърифат ва унсури дарки воқеият ба ҳисоб меравад [ниг.: 12]. Дар зери мафҳуми факти воқеъ дар публитсистика ҳар гуна ҳодисаву зухурот ва лаҳзаҳои воқеият, ки сарфи назар аз мушоҳида мустақил мебошанд, фаҳмида мешавад. Факти публитсистӣ ба гуногунии зухуроти иҷтимоӣ вобаста мебошад. Муҳаққиқон мавқеи факту рақамро дар асарҳои публитсистӣ ба бадеиву публитсистӣ ниҳоят муҳим арзёбӣ кардаанд [ниг.: 6, с. 88-92], зеро дар ин гуна асарҳо шарҳу таҳлили фактҳо бо истифодаи унсурҳои тасвир ва типсозиву образфарӣ сурат гирад ҳам, факту далелҳо дар таъмини воқеият воситаи ниҳоят муҳим ба ҳисоб мераванд [ниг.: 6, с. 89-90]. Ба ин маънӣ, дар асарҳои публитсистӣ таҳайюли нависанда тобеи воқеият мебошад [ниг.: 8], яъне бадеият тобеи факт ва «як навъ василаи ёрирасону таъминкунандаи баёни муассири воқеият» ба ҳисоб меравад [4, с. 244]. Ба қавли И. Усмонов «бадеият дар жанрҳои публитсистӣ... дар ҷорҷӯби (? – ҷаҳорҷӯбаи) он воқеияте, ки факти публитсистӣ дорад, маҳдуд менамояд» [11, с. 60].

Қиссаи ҳуҷҷатии «Қаҳрамони нуруфарон»-и нависандаи публитсист Ҷамолиддин Тошматов низ саршори факту рақамҳо мебошад. Чунин факту рақамҳо, аз як тараф, дорои аҳаммияти таърихӣ буда, хонандаро то андозае ба таърихи бунёди иншоотҳои гидроэнергетикӣ, аз ҷумла ба таърихи бунёди нерӯгоҳи азими Норақ шинос менамоянд, аз тарафи дигар, бо таҳайюли бадеии нависанда омезиш ёфта, барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда хизмат мекунад.

Ҳарчанд дар оғози асар дар мавзеи дараи Пули Сангин сохта шудани нерӯгоҳи азим ва ба шахр табдил ёфтани деҳаи Норақ ҳамчун «овоза» дар байни мардуми деҳоти атрофи Норақ инъикос ёфтаасту ҳатто баъзеҳо ба

чунин «овозаҳо» бовар намекарданд, ин «овозаҳо» асоси воқеӣ доранд. Шуруъ гардидани корҳои экспедитсионӣ барои бунёди нерӯгоҳи Норақ факти муҳим мебошад. Маҳз баъди шуруи чунин корҳо мардум ба ҳақиқати «овозаҳо» бовар мекунад. Қаҳрамони асар Муҳаббат Шарифов низ дар ибтидо ҳамчун як ҷавони деҳоти кӯҳистон ба бунёди нерӯгоҳи азим бо назари шубҳа менигарист, вале баъди ғаёлият дар экспедитсия на ин ки ба ҳақиқати воқеи будани «овозаҳо» бовар мекунад, балки худ дар бунёди нерӯгоҳ ҳамчун бетонрез ғаёлият намуда, шохиди бевоситаи ба ҳақиқат табдил ёфтани «овозаҳо» мегардад [ниг.: 10, с. 6-9].

Албатта, барои шарҳу тафсири образноки фактҳо дар асари бадеиву публитсистӣ тасаввуроти нависанда нақши калон мебозад. Агар дар асарҳои таҳлилӣ шарҳу таҳлили падидаву зухуроти ҳаётӣ вазифаи асосӣ ба ҳисоб равад, дар асарҳои бадеиву публитсистӣ чизи дигар – офаридани образи мустанада тавассути робитаҳои ассотсиативӣ ва дарку тасаввуроти образнок муҳимтар аст. Дар чунин ҳолат муаллиф бо ихтилофҳои муайян рӯ ба рӯ гардида метавонад: аз як тараф, ӯ бояд ин ё он факти воқеиро ҳар чӣ дурусттар пешниҳод намояд, аз тарафи дигар, ба ӯ лозим меояд, ки аз ҳисоби тағйир додани хусусиятҳои ҷудогонаи объекти тасвир образ нав ба вучуд орад. Ба андешаи муҳаққиқон, тасвири мустанада образнокии асари публитсистиро на танҳо инкор намекунад, балки ба ин восита, вижагиҳои хоси чунин асар таъкид карда мешавад. Муаллифи «Қаҳрамони нуруфарон» низ маҳз тавассути тасвири мустанада ва пешниҳоди фактҳои воқеӣ ҷаззобияту таъсирбахшии асарро таъмин намудааст.

Факти дигаре, ки дар асар бисёр муҳим мебошад, ба роҳ мондани ҳамкориҳо, бастанӣ шартномаи муштарак бо Комбинати хонасозии Орчоникидзеобод ба ҳисоб меравад. Муҳимии ин факт дар он ифода меёбад, ки чунин ҳамкориҳо ба мусобиқа табдил ёфта, ба беҳтар гардидани таъмини масолеҳи сохтмон ва пешрафти кор мусоидат мекунад. Илова бар ин барои пешрафти кор ҳам сохтмоничёни Норақ ва ҳам коргарони Комбинати хонасозии Орчоникидзеобод дар ҳар семоҳа ҳавасманд карда мешаванд. Муҳимияти факт боз дар он ифода меёбад, ки сонитар, аниқтараш дар оғози соли 1971 масъулини муассисаи дар Норақбудаи «Союзспецгидроэнергомонтаж» низ ба мусобиқа ҳамроҳ мешаванд ва ин мусобиқа хусусияти умумӣ касб меанмояд. Каме дертар ҳаёти коргарону муҳандисони корхонаҷоти шахрҳои Харкови Украина ва Свердловски Россия, ки нерӯгоҳи Норақро бо таҷҳизоти техникӣ, аз ҷумла бо турбинаву гидрогенераторҳо таъмин мекарданд, ба ҷараёни мусобиқа мепайванданд, ки ин барои расидан ба мақсади ниҳой мусоидат менамояд. Нависанда факти зикршударо чунин ба қалам додааст:

«Саркорони саридораи сохтмони нерӯгоҳ Муҳаббат Шарифов, Алексей Зуев, Василий Поздняков ва саркори васлгарон Владимир Уткин фардои он рӯз роҳи Орчоникидзеободро пеш гирифтанд. Директори комбинат Сафар Ниёзов, саркорон Баҳром Исмоилов, Амон Мачидов ва Василий Холдеев онҳро дӯстона истиқбол карданд...

Шартномаи муштарак ба имзо расид. Кори сохтмон чон гирифт... Мусобиқа хусусияти оммавӣ пайдо кард» [10, с. 12-13].

Гузоштани санги асос ба нерӯгоҳи Норак факти дорои аҳамияти таърихӣ мебошад. Ин ҳодисаи таърихӣ аввалҳои моҳи ноябри соли 1968 дар арафаи иди панҷоҳуяксолгии Инқилоби Октябр доир гардидааст. Нависанда ин ҳодисаи таърихиро дар омезиш бо таҳайюли бадеӣ тасвир намудааст. Аз ин факти таърихӣ хонанда бохабар мешавад, ки ба пойдевори нерӯгоҳи Норак капсуларо бо нома ба наслҳои оянда вазирӣ энергетика ва барқикунони Иттиҳоди Шуравӣ А. С. Нипрожний гузошта, аввалин маҳсулоти бетонино ба ин пойдевор ҳамчун сохтмончи маҳаллӣ Муҳаббат Шарифов рехтааст [ниг.: 10, с. 14-15]. Истифода чунин фактҳои таърихӣ, аз як тараф, ба ҷалби таваҷҷуҳи хонанда мусоидат намуда, аз тарафи дигар, маърифати ӯро зиёд мегардонанд.

Ба воситаи факт тасвир намудани объект дар асари публицистӣ баёнғари шояд будани муаллиф дар воқеъ шудани ҳодисаю зухурот низ буда метавонад. Чунин шоядӣ аз таъбирҳое, ки аз иштироки бевоситаи нависанда гувоҳӣ медиҳанд, аён мегардад. Масалан, аз ин порча шояди бевоситаи тантанаи гузоштани санги асос ба нерӯгоҳи Норак будани нависанда возеҳ аён аст:

«Тантана ба охир расид. Ҳозирон парешон мешуданд. Ман ҳаяҷони хешро фуру нишонда натавониста назди Муҳаббат омадам. Аз ҳаяҷон ҷашмони ӯ медурахшиданд. Дастони шахшӯли ӯро гирифта табрик кардам.

– Раҳмат, бародар! Ин ғалабаи ҳамаи норакиён, тамоми ҷумҳурист! Ин барои ман низ хотираи якумрисст, – гуфт ӯ бо ҳаяҷон» [10, с. 15].

Дар чунин ҳолатҳо нависанда бо иштироки бевоситаи худ воқеияти тасвирро тасдику таъкид менамояд. Ҳангоми мутолиаи асар хонанда худро ба ҷойи муаллиф тасаввур менамояд, ки ин барои шиносӣ бо ҳодиса заминаи мусоид фароҳам меорад. Ба ибораи дигар чунин ҳолат барои дарки ҷаҳони маънавии публицист заминаи мусоид фароҳам меорад. Чунин ҳолат барои асари бадеиву публицистӣ бисёр муҳим мебошад, зеро дар чунин асар муаллиф, дар баробари офаридани образи инсон, барои фикру ақидаи худро расондан ба хонанда кӯшиш ба харҷ медиҳад.

Соли 1970 ба депутатии Шурои Олии Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон ҳамчун номзад пешниҳод гардидани қаҳрамони асар – Муҳаббат Шарифов ва дар интиҳобот ба боварии мардум сазовор гардидану зиёда аз бист дархости интиҳобкунандагонро иҷро кардани ӯ факти дигар мебошад:

«Ҷамъомадагон таклифи С. Ниёзовро бо кафкӯбӣ пазируфтанд. Муҳаббат дар интиҳобот овози бисёр гирифта, депутати Совети Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон шуд... Дар давоми панҷ сол бо роҳнамоии С. Ниёзов чун депутат кор бурд. Зиёда аз бист нақзи интиҳобкунандагонро иҷро намуда, обрӯ пайдо кард» [10, с. 17].

Ин факт аз он гувоҳӣ медиҳад, ки шахс бо меҳнати ҳалол, соҳиби обрӯю эътибор мешавад, ба боварию эътимоди умум сазовор мегардад. Аз

тарафи дигар, истифодаи чунин факт далели тавачҷуху ғамхории давлат ва ҳукумати Шуравӣ ба синфи коргар аст.

Истифодаи сементи дорои моддаи химиявии сулфат дар маконҳое, ки дар таркиби хокаш намак мавҷуд аст, аз ҷумлаи фактҳои маърифатбахш мебошад. Хонанда ҳангоми ба ин факт рӯ ба рӯ шудан воқиф мегардад, ки сементи сулфатдор ба хоҳири осеб надидани семент аз намаки таркиби хок истифода мегардад. Ин моддаи химиявӣ намаки таркиби хокро нобуд мекунад, ки дар натиҷа семент осеб намебинад:

«Вай гап мезаду сӯйи роҳ, сӯйи доманаи кӯҳ чашм медавонд. Гӯё бо худ гап мезада бошад, гуфт:

– Мошине барои семент рафта буд, даракаш не.

– Чӣ семент надоред?

– Сементи одӣ дорем, сементи сулфатдор лозим, – шарҳ дод Муҳаббат.

– Ин боз кадом навъаш?

– Хосияти ҳосе доран он, – гуфт Муҳаббат. – Медонед, таркиби чинсҳои кӯҳии ин ҷо намак дорад. Агар пойдеворро бо сементи одӣ бардорем, ҳамаи намак бо мурури вақт бетони пойдеворро меҳӯрад. Сементи сулфатдор бошад, баръакс намаки таркиби хокро меҳӯрад ва пойдевор осеб намебинад» [10, с. 18-19].

Факт дар асарҳои публицистӣ ҳамчун воситаи инъикоси боварибахши ҷузъи воқеият ба ҳисоб рафта, бозтоби иҷтимоӣ зоҳир мекунад. Дар чунин осор маҳз ба воситаи факт тимсоли воқеиятҳои мухталиф ба вучуд оварда мешавад. Барои инъикоси пурраю мувофиқи ҳодисаву зухурот ва ҷараёнҳои мухталиф дар маводи иттилоотию таҳлилӣ ва бадеиву публицистӣ фактҳои ниҳоят мухталиф – иҷтимоӣ, таърихӣ, адабӣ, ҳуқуқӣ, фарҳангӣ ва ғайра ба кор бурда мешаванд. Ба истифода додани агрегати охирини нерӯгоҳи Норақ (агрегати 9-уми нерӯгоҳ)-ро, ки моҳи октябри соли 1979 иттифоқ афтадааст, аз ҷумлаи фактҳои таърихӣ дар асар истифодагардида ҳисобидан мумкин аст, зеро Норақ на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар минтақаи Осиёи Миёна низ калонтарин нерӯгоҳ ба ҳисоб рафта, барои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ аҳаммияти калон дорад ва то ба имрӯз қисми зиёди нерӯи барқи дар ҷумҳурӣ истеҳсолшаванда аз ҳисоби ин нерӯгоҳ мебошад. Ин ҳодисаи таърихӣ ва тантанаи ба ин муносибат дар дараи Пули Сангин доиргардидаро низ нависанда дар иртибот ба фаъолияти қаҳрамон истифода бурдааст. Ба ин муносибат қаҳрамони асари нависанда бо автомашинаи сабукрави тамғаи «ГАЗ-24» мукофотонида мешавад. Як рӯз пеш аз ин фарзанди 6-уми ӯ ба дунё меояд. Ба ин хотир нависанда номи ин фасли асарро се ид гузоштааст, зеро воқеан ин рӯз дар ҳаёти қаҳрамон се ид буд: истифодаи охири агрегати нерӯгоҳ, мукофотонида шудан бо автомашинаи сабукрав ва таваллуди фарзанд [ниг.: 10, с. 20-21].

Муҳаққиқ П. В. Копнин фактро «шакли дониши эътимодноки инсон» [3, с. 126] меҳисобад. Муносибат ба факт низ ба монанди муносибат ба дониш боварии ошкорои инсонро ба он ба вучуд меорад. Дар асари

мавриди таҳқиқи мо низ факт асоси воқеияти тасвир ба ҳисоб рафта, эътимоднокии хонандаро ба рӯйдодҳо таъмин менамояд. Аз ҷумла хонанда аз мутолиаи асар огоҳ мегардад, ки ҳангоми бунёди сохтмони нерӯгоҳи Норак барои меҳнати шарафмандона се нафар ба унвони олии Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ сарфароз гардонда шудаанд, ки яке аз онҳо мутахассиси маҳаллӣ, фарзанди сарзамини Норак Муҳаббат Шарифов мебошад. Ду нафари боқимонда В. Остапов ва А. Лисенко намояндагони миллатҳои дигаранд. В. Остапов пештар ва Муҳаббат Шарифову Абрам Лисенко 11 апрели соли 1980 ба ин унвони олӣ шарафёб шудаанд [ниг.: 10, с. 22-24].

Дар семоҳаи чоруми соли 1980 ба итмом расонда шудани пойдевори компрессори зеристгоҳи нурӯгоҳи Бойғозӣ факти дигар мебошад, ки ба фаъолияти кории қаҳрамони асар Муҳаббат Шарифов иртибот мегирад. Ин факт ҳарчанд аҳаммияти соҳавӣ дорад, барои нишон додани як паҳлуи фаъолияти кории қаҳрамон муфид мебошад [ниг.: 10, с. 24]. Ба анҷумани XVIII Ҳизби коммунисти Тоҷикистон ва ба анҷумани XXVI Ҳизби коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ ва аз минбари баланди ин чорабиниҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ умуимиттифоқӣ аз номи сохтмончиёни нерӯгоҳи Бойғозӣ сухан кардани ӯ низ аз ҷумлаи фактҳои мебошад, ки баёнгари обрӯю эътибори қаҳрамон дар ҷомеа ба ҳисоб мераванд [ниг.: 10, с. 24-25].

Дар дарёи Ғунди мавзеи Помир сохта шудани 4 нерӯгоҳи барқии обӣ бо иқтидори умумии 100 ҳазо киловатт, соли 1984 шуруъ гардидани корҳои сохтмонӣ дар нерӯгоҳи Помир-1, соли 1995 ба истифода додани навбати якум ва 1-уми ноябри соли 2005 ба истифода додани агрегати охирини он аз ҷумлаи фактҳои мебошанд, ки ҳам аҳаммияти таърихӣ доранд ҳам ба хонанда доир ба иқтидори энергетикӣ дарёи Ғунд Маълумот медиҳанд. Инчунин дар давоми солҳои 1997-1998 бунёд гардидани ду нерӯгоҳи барқии обии Ҳазора дар мавзеи баландкӯҳи Зидии ноҳияи Варзоб, ки иқтидори ҳар кадомаш ба 250 киловатт баробар аст, факти дигари муҳим мебошад. Чунин фактхоро низ нависанда дар иртибот ба фаъолияти қаҳрамони асар истифода бурдааст [ниг.: 10, с. 26-31].

Ҳамин тариқ, метавон гуфт, ки қорбурди фактҳо дар қиссаи ҳуҷҷатии «Қаҳрамони нуруфарон» сарчашмаи ахбору маълумоти муфид ба ҳисоб рафта, ҳам барои тасвири симои қаҳрамон барҷаста нишон додани фаъолияти меҳнатӣ ӯ ва ҳам барои асоснок кардани фикрҳои нависанда нақши муҳим бозидаанд.

Адабиёт

1. Азимов, А. Публицистика ва воқеият / А. Азимов. – Душанбе: Шарқи озод, 2020. – 143 с.
2. Гулов С. Махсусияти очерки муосири тоҷик / С. Гулов. – Душанбе: Дониш, 2012. – 116 с.
3. Копнин, П. В. Диалектика, логика, наука / П. В. Копнин. – М.: Наука, 1973. – 464 с.

4. Кутбиддинов, А. Ҳ. Уфуқҳои публитсистика дар матбуоти маҳаллӣ / А. Ҳ. Кутбиддинов. – Душанбе: Аржанг, 2022. – 320 с.
5. Муродӣ, М. Нигоҳе ба вазъи имрӯзаи публитсистикаи тоҷик / М. Муродӣ // Баъзе масъалаҳои публитсистикаи замони истиқлол. – Душанбе: 2018. – С. 6-17.
6. Муродӣ, М., Салимзода, О. Асосҳои эҷоди рӯзноманигорӣ / М. Муродӣ, О. Салимзода. – Душанбе: Донишварон, 2022. – 360 с.
7. Муродӣ, М. Таҳқиқ ва тасвир дар очеркҳои Бахтиёр Муртазо (дар мисоли маводи маҷмуаи «Нурофарин») / М. Муродӣ // Паёмномаи Фарҳанг. – Душанбе, 2024. – № 1 (65). – С. 93-103.
8. Мусулмонкулов, Р. Назарияи ҷинсҳо ва жанрҳои адабӣ / Р. Мусулмонкулов. – Душанбе: Маориф, 1987. – 88 с.
9. Охунзода, Н. Тасвири нақши таърихӣ Пешвои миллат дар публитсистикаи Шералӣ Мусо (дар мисоли асарҳои «Достони Роғун» ва «Ҷасорат») / Н. Охунзода // Паёмномаи Фарҳанг. – Душанбе, 2022. – № 1 (57). – С. 98-107.
10. Тошматов, Ҷ. Қаҳрамони нурофарон / Ҷ. Тошматов. – Душанбе: Илҳом, 2007. – 40 с.
11. Усмонов, И. Назарияи публитсистика / И. Усмонов. – Душанбе, 1999. – 100 с.
12. Факт как первоэлемент публицистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://studfile.net/preview/7643303/page:12/> (время доступа: 25.10.2024).
13. Ҷумъаев, М. Таърихномаи мухтасари Роғун / М. Ҷумъаев // Паёмномаи Фарҳанг. – Душанбе, 2022. – № 4 (60). – С. 100-118.
14. Ҷумъаев, М. Мавқеи факту рақамҳо дар очерки «Аз Роғун то Зорун»-и Раҷабалӣ Аҳамд / М. Ҷумъаев // Илм ва ҷомеа. – № 1 (31). – Душанбе, 2023. – С. 289-294.
15. Ҷумъаев, М. О. Тасвири бунёдкириҳои азим дар публитсистикаи тоҷик / М. О. Ҷумъаев. – Душанбе: Истеъдод, 2023. – 240 с.

Джумазода Меҳроб

МЕСТО ФАКТА В «ҚАҲРАМОНИ НУРОФАРОН» («ГЕРОЙ, СОЗДАЮЩИЙ СВЕТ») ДЖАМАЛИДДИНА ТОШМАТОВА

В научной статье речь идет о месте фактов в документальном рассказе «Қаҳрамони нурофарон» («Герой, создающий свет») писателя-публициста Джамолиддина Тошматова. Объект исследования и изображения публицистики считается связанным с реальной действительностью, её миссия оценивается особо важным по формированию здорового и конструктивного мнения. Подчеркивается, что реальные социальные события отражаются в публицистических произведениях лишь посредством фактов и цифр и во многом зависят от взгляда и точки зрения писателя, способности понять различные её аспекты, а также творческого мастерства публициста. Публицистический факт имеет прочную связь с многообразием социальных явлений, а в публицистических произведениях воображение писателя подчинено действительности. В документальном рассказе «Қаҳрамони нурофарон» («Герой создающий

свет»), с одной стороны, факты и цифры имеют историческое значение и в некоторой степени знакомят читателя с историей строительства гидроэнергетических объектов, в том числе с историей строительства грандиозной Нурекской гидроэлектростанцией. Писатель трактует факты как средство убедительного отражения части действительности, отражает различные события и процессы и существенно описывает образ героя, показывает важные стороны деятельности героя, повышает уровень доверия читателя к событиям. С другой стороны, использование фактов рассматривается как выражающий созидательного труда и репутации героя произведения и имеет воспитательное значение. Из анализа и рассмотрения вопроса автор статьи приходит к выводу, что в документальном рассказе «Қахрамони нурофарон» («Герой создающий свет») факты рассматриваются как источник полезных сведений и информации, они сыграли важную роль как для изображения образа героя и проявления его профессиональной деятельности, так и для обоснования мысли писателя.

Ключевые слова: факт, публицистика, публицистические произведения, истинная правда, изображение реальности, гидроэнергетические сооружения, художественное воображение, герой, средства убедительного изображения, деятельность героя, энергетическая мощь, трудовая деятельность.

Jumazoda Mehrob

THE ROLE OF FACT IN THE DOCUMENTARY STORY “THE HERO WHO MAKES LIGHT” BY JAMOLIDDIN TOSHMATOV

This article examines the significance of factual representation in the documentary story *Qahramoni nurofaron* (*The Hero Who Makes Light*) by the writer and publicist Jamoliddin Toshmatov. The piece emphasizes the central role of facts in journalistic writing, where storytelling is rooted in reality and serves to foster critical and constructive thinking.

The story reflects real social events through verified facts and figures. These are not only informative but also deeply dependent on the author's viewpoint, understanding of events, and creative expression. In this work, the historical importance of the facts helps to document the construction of Tajikistan's hydroelectric infrastructure – most notably the Norak Hydroelectric Power Plant.

Facts in this narrative serve two key purposes: they substantiate the events described and also illuminate the hero's character, achievements, and moral standing. The factual elements enhance credibility and educational value, supporting both the documentary function of the text and the author's broader social goals.

Keywords: fact, journalism, documentary writing, Jamoliddin Toshmatov depiction of reality, hydroelectric infrastructure, imagination, hero, publicist, narrative credibility.

ТДУ: 891.550:070

Каримова Ҳилола

КОРБАСТИ ИМКОНОТИ ЖАНРӢ ДАР ПУБЛИТСИСТИКАИ БАДЕИИ ЁРУН КӢХЗОД

Дар мақола, мавқеи жанр ва истифодаву корбурди он дар насри Ёрун КӢхзод мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор гирифтааст. Жанр дар насри Ёрун КӢхзод доираи мушаххаси истифода надорад. Таҷрибаву донишҳо муҷиби онанд, ки дар корбурди онҳо як навъ навоварино ба роҳ мегузорад. Ин навоварӣ ишҳои озода ӯ дар қолабҳову доираҳои бидуни сарҳад аст. Бо вучуди ин, аз оҳанги навиштаҳо ва шаклу воситаи фарогирии онҳо маълум мешавад, ки қолибҳои жанрӣ дар шакли парешон ҳам бошад, дар самти баёни ҳадафи муаллиф мусоидат менамояд. Дар ин роҳ барои адиб таҳаввулоти замони жанрҳо ҷузъи истисноӣ нест.

Шинохти имрӯзаи насри мустанади низ дар навбати аввал ба ин таҳаввулоти жанрии соҳа иртибот дорад. Гуногунжанрӣ як усули завқбахиши хонанда ба ҳисоб меравад. Бо назардошти ин хосиятҳо Ёрун КӢхзод дар очерку лавҳа ва эссеҳои худ аз усулҳо ва таъйиноти гуногуни жанрӣ истифода менамояд, аммо ин истифодаву корбастҳо ҷузъ-ҷузъ ба назар расида, муаллиф боз ҳам дар така бо нақли тасвири худ пеш меравад. Дар маҷмӯъ, Ёрун КӢхзод аз он адибонест, ки бо назардошти моҳияти иҷтимоии навиштаҳояш ҷузъиёти ҳар як жанрро дар ҷойи худ истифода карда, дар ниҳоят сабки хоси худро шакл мебахшад.

Калидвожаҳо: Ёрун КӢхзод, нависанда, насри мустанади, публицистика, жанр, очерк, лавҳа, фелетон, памфлет, рамз, ҳаҷв.

Жанр дар осори публицистии Ёрун КӢхзод доираи мушаххаси истифодаи худро надорад. Таҷрибаву донишҳо муҷиби онанд, ки дар корбурди онҳо як навъ навоварино ба роҳ гузорад. Ин навоварӣ ишҳои озода ӯ дар қолабҳову доираҳои бидуни сарҳад аст. Бо вучуди ин, аз оҳанги навиштаҳо ва шаклу воситаи фарогирии онҳо маълум мешавад, ки қолибҳои жанрӣ дар шакли парешон ҳам бошад, дар самти баёни ҳадафи муаллиф мусоидат намудаанд. Дар ин роҳ барои адиб таҳаввулоти замони жанрҳо ҷузъи истисноӣ нест. Шинохти имрӯзаи публицистика низ дар навбати аввал ба ин таҳаввулоти жанрии соҳа иртибот дорад.

Ёрун КӢхзод ба қатори нависандагони солҳои 60-80 шомил аст, ки аз мактаби хуби таҳқиқи публицистӣ гузаштааст ва малакаву завқи баланди нависандагӣ дорад. Жанри очерк дар насри мустанади адиб нақши бағоят муҳим дорад. Ӯ қорнаомҳои шахсони воқеии дар қорзорҳои меҳнатӣ, истеҳсолот, илму фарҳанг ва мактабу маориф содир намударо дар очеркҳои барҷаста тасвир намудааст. Инчунин, нависанда дар очеркҳои масъалаҳои аз нигоҳи ғайриҷамъияти иҷтимоии шахс баррасӣ намудааст. Адиб очеркҳои «Достони муаллим», «Саттори роҳбалад», «Никоҳ бо қорд», «Маликаи маҳалла» ва ғайраро таълиф намудааст. Мавзуи очерки «Маликаи маҳалла» истеҳсоли буда, аз қору бори як духтари ҳуҷандӣ нақл мекунад. Бималикаву Насимҷон қарду маълумоти олии қоранду табибанд,

вале лаҳзае аз омӯзиш (тули бист соли ҳамхонагӣ) даст нақашидаанд, ба ҷои ғайбати душвориҳову муҳокимаи гапу калочаи кампирҳои маҳалла аз печидагиҳои кори духтурӣ ҳарф мезананд, орзупарварӣ мекунанд. Аз сӯйи дигар, зиндагиномаи Бималика ба тафсирҳои қорӣ, саҳнаҳои «ману ту» бо ҳамкасбону мизочон оро наёфта бошад ҳам, кашфи ҷаҳони маънавии як зани маҳаллӣ, ки бояд русуми бобоии муоширатро ба ҷо орад ҳам дар қораш навтарин усули табобатро истифода кунад, ба хонанда руҳу илҳом мебахшад, аз ғайбияти, муомилааш бо занони ҳомила, занони серфарзанд, кӯдакони табдошта, модарони камтаҷриба ва ҳоказо ё танҳо огоҳии бештаре доштан меҳосад.

Очерк чун қуллӣ асарҳои берун аз ғабула сужаи сохта надорад, нақл аз забони муаллифи асар меравад. Ин нақл басо гуворо ва шавқовар аст. Ёрун Кӯҳзод гӯё афсона мегӯяд: «Бималика як наварӯси маҳалла барои зиёд нашудани гапу калоча ва «барои келин сурху сафед» нашудани модаршӯ аз хона бо саргирок ба қор меравад. Бегоҳиҳо Насимҷону ӯ аз ин рафтор ширин – ширин ханда мезананд, аммо ҳамин як ҷузъи «куҳна»-ю одати «дермур» сари модари Насимҷонро ба осмон мебардорад: мунтаҳо, «бубинед, омӯзед келиндориро» [6, с.78].

Дар насри мустанади солҳои 1960-1980 таҳқиқи воқеият басо гуногунпаҳлӯ будааст. Нависандагон ҳангоми баррасии мавзӯ ба ҳашамати факт эътибори хосса меодаанд. Ба он бештар диққат дода мешудааст, ки аз тариқи таҳлили дедуктивӣ моҳияти рӯйдод ҳам аз нигоҳи иҷтимоӣ ва ҳам дар паҳноии руҳдодҳои фарҳангӣ ба таҳқиқ гирифта шавад. Дар шинохти очерк, ки он дар баробари ба факт таъя намудан, инчунин, унсурҳои бадеӣ низ дар он истифода мегардад, муҳаққиқи соҳаи публицистика М. Муродов дуруст навиштааст, ки: «Манбаи публицистии очерк, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мешавад, ки дар нигоштани он ба воқеият (факт) таъя мекунанд. Яъне, предмети инъикоси очерк инсонии воқеӣ ва муайян буда, тасвири ғайбияти ӯ дар заминаи факту рақамҳои мушаххас сурат мегирад. Воқеаҳои реалӣ, аз як тараф, сужаи очеркро муайян, аз ҷониби дигар, ҷанбаи публицистии онро қувват мебахшанд.» [10, с.190]. Дар очерк воқеаҳо аз ғайбияти қаҳрамон хушқу ҳолӣ инъикос наёфта, балки бо суҳанони пуробуранг, истифодаи воситаҳои бадеӣ тасвир қарда мешавад. Яъне, очеркнавис имкон дорад, ки воқеаҳои реалиро аз будашон зиёдтар тасвир наояд. Аз будаш зиёд тасвир намудан дар эҷоди публицистӣ аз унсури зарурӣ ба ҳисоб меравад. Ҷунончи:

«Бималика як зани мулоим ва боодабест. Ҳар қасе, ки бо ӯ қорафтада шавад, – вай духтури кӯдакон аст ва бо ин сабаб падару модари бисёре бо ӯ сару қор доранд, – муомилаи гарму нармаш, ҳамдардиву ҳамдилиашро дида гумон мекунанд, ки табиб ба ӯ меҳри ҳосе дорад, маҳз барои вай, танҳо барои вай ин қадар меҳрубон аст ва фақат барои вай табассум мекунад» [6, с.77].

Қаҳрамони очерк воқеан ҳам серқор аст, вақти муоинаи атфолӣ маҳалла ба ихтиёри ӯ нест. Ва аз ин вайч мешавад, ки гоҳо шавҳари арӯси ҷавон манша мекунанд.

« – Ҳа, Маликаи мо серқор, – мегӯяд шавҳараш Насимҷон бо нимханда. – Бисёр вақтҳо қори хона ба қардани мо.

Дар сухани хандаолуди Насимчон як оҳанги ба шикоят монанде ҳис мешавад» [6, с.77].

Дар таҳқиқи А. Саъдуллоев «Нависанда хислати Бималикаро батаанӣ, ҳангоми муошират, муоина, муомила дар хона бисёр табиӣ ба тасвир гирифтааст. Очерки номбурда боз як ҷиҳати хубе дорад, ки ба мавқеи адиб дар насри мустанад далолат медиҳад. Тавзеҳ – ремаркаҳои ноқил сеҳри аҷибӣ таъсиррасонӣ дорад» [13, с.129].

Муҳимтарин хусусияти очеркҳои Ёрун Кӯҳзод он аст, ки нависанда ба фактҳои ҳаёӣ тақя карда, дар айни замон аз зикри факту рақамҳои дилбазан худдорӣ мекунад. Асарҳои Ёрун Кӯҳзод нусхаи бадеии ҳаётанд, кас онҳоро мутолиа карда, аз гирду атрофи худ чунин одамонро меҷӯяд ва аксаран одамонро мебинад, ки бори аввал ба воситаи асарҳои мустанади ӯ шиносашон гаштааст.

Ёрун Кӯҳзод дар жанри эссе, ки дар насри мустанад нисбатан жанри нав мебошад, нигоштаҳо низ дорад. Эссе чун яке аз шаклҳои муассири суҳанофарӣ дар адабиёти ҷаҳон маъмул буда, дар публитсистика низ рӯз то рӯз мавқеъ пайдо карда истодааст. Профессор И. Усмонов эссеро шабеҳи жанрҳои очерк, лавҳа ё мақолаи мубоҳисавӣ доништа таъкид кардааст, ки: «Мавзуи доимии эссе хотираи эҷодкор аз воқеае аст, ки ба эҷодкорони дигар тааллуқ мегирад, яъне, ёди гузашта, мулоқотҳо ва хотира аст» [15, с.136].

Эссеҳои Ёрун Кӯҳзод оид ба зиндагӣ ва корнамоиҳои фардҳои алоҳида, ки дар рушду нумӯи фарҳангу маънавияти ватани азизамон ҳиссаи муносиб гузоштаанд, комёбиҳои моддию маънавии мамлакат маълумот медиҳанд. Абармарди соҳаи санъат устод Акашариф Ҷӯраев «Акашариф – Борбади асри XX» мавзуи яке аз эссеҳои ин нависандаи пурқори тоҷик мебошад.

Эссеи «Акашариф – Борбади асри XX» ба ҳаёту фаъолият, ҳунару истеъдод ва ватандӯстиву ҳештаншиносии мутриб ва сарояндаи мумтоз Акашариф Ҷӯраев бахшида шудааст. Ёрун Кӯҳзод Акашариф Ҷӯраевро чун як шахсияти донишманд ва ватандӯст шинохтааст ва эътироф намудааст, ки ӯ мутриби сарироҳӣ набуда, балки ҳунарманди таълимгирифта аст: «Акашариф ҳам қобилияти фитрӣ дошт ва ҳам аз устодони донишманду ҳунарманд таълим гирифта буд; ва ҳам касби худ, зиндагии хушу хурсандона ва ободии рӯзгори мардум ва обу хоку сангу ҳавои ватанашро дӯст медошт ва ҳам орзуву ормони халқро мешинохту ҳис мекард ва ҳам бо мавқеу ба маврид, бо оҳанги дилнишин ва овози форами забони бурро, ифода карда метавонист» [8, с.26].

Хонанда аз ин эссе лаҳзаҳои асосӣ ва нотақрори зиндагии ин шахсияти барҷастаро пеши назар оварда, моҳияти ҳаёти инсонро беҳтару хубтар дарк менамояд ва эҳсос менамояд, ки зиндагии инсонӣ ҷойи мубориза, комгорию нокомӣ мебошад ва танҳо шахсиятҳои ин саҳтгириҳои ҳаётро таҳаммул карда, метавонанд, ки соҳиби дили бузург ва иродаи қавӣ бошанд.

Ёрун Кӯҳзод қаҳрамони эссеашро хеле хуб медонад ва аз ҳар ҳаракату муомила ва навозишҳои устоди ҳунар таассурот бардошта, хонандаро ба андеша водор мекунад. Бинобар ин, баробари қаҳрамон ҳам дар оғоз, ҳам дар қисмати ҳулоса мавқеи фаъоли муаллиф баръало эҳсос гардида, мундариҷаи ғоявии асарро тақвият мебахшад.

Ривоятҳое ҳастанд, ки аз хизмати Акашариф дар наздиксозии савту навои классикию муосир, шимолу ҷануб қисса мекунанд. Нависанда аз хизматҳои хунаrpеша нақлҳо оварда, баҳусус аз боби «Чорзарб», «Уфари Ирок», «Уфари сохта», «Ироқи Дарвоз», «Рок» бисёр самимӣ ҳарф мезанад ва бо суҳанони санъатшиноси варзида А. Раҷабов, сабки сознавозӣ, овозхонӣ, гӯиҳои ифода, таркиботу таҳриротӣ тараннумӣ ва хотираи фитрии Акашарифро хеле самимӣ тавсиф менамояд: «Таҳрироту ҷаҳчаҳаҳои маҳмалини овози ромишгар хеле соф, орий аз ифодаҳои маснуӣ созию овозӣ ба гӯш мерасанд. Воқеан Шариф Ҷӯра суннатҳои Борбадро барои сомеъ бо лаҳну марғулаҳои нафиси овозӣ эҳдою эҷоз менамояд» [8, с.26].

Як ҷиҳати бисёр ҷолиби эссеи «Акашариф – Борбади асри XX» он аст, ки муаллиф қаҳрамонро хуб мешиносад, аз тамоми адабиёти роҷеъ ба қаҳрамонаш оғаҳии комил дорад ва ҳангоми эзоҳи ягон паҳлуи эҷодии ӯ аз гуфтаҳои устодони арсаи сиёсат, суҳан, саҳна ва мусиқӣ иқтибосҳо меорад. Ҷунончи: «Ҳар ки ҷояш дили қасон бошад, то зинда асту ҷовидон» (А. Дехотӣ); «Санъати Акашариф фитрист... аз айёми тифлӣ савту қалом дар дили ӯ нишастааст» (Б. Раҳимзода); «Ба ӯ ҷозибави саҳнавӣ ҳос аст, ӯ метавонад дар вақташ табассум кунад, ҳаҷви одиро истифода намоад ва ҳеҷ гоҳ аз ҳад нагузарад» (М. Цветаев); «Ў (Акашариф Ҷӯраев – К.Ҳ.) табиатан гӯё бо мусиқӣ мучассам гардида буд, хеле устодона менавохт ва хеле латиф месурӯд» (Ф. Шаҳобов, М. Раҳимӣ); «Акашариф Ҷӯраев бо хунаrmандии тамоми савтҳои марғуб ва дилошӯби гузаштагонӣ дур ва ҳам наздики тоҷикро бо завқи ҳеш ороиш дода, ба ҳам васл қарда ва дар сурати зебои Чорзарб ба имрӯз ва фардоиён тақдим дошт» (М. Бахтӣ); «Дар барномаи ҳофизони Ғарм сурудӯ тарона, дубайтиҳо, бадеҳаҳои бисёре ҷой доштанд, ки сароянда, оҳангсоз ва ҳатто муаллифи баъзеи онҳо Акашариф буд» (Ш. Сокин) [8, с.25-26].

Дар тасвири нависанда тавсифу тавзеҳи саҳнаҳои муҳталифи ҳаёти санъаткор бамавҷеъ ва бо таъкиди ҳосса омадааст. Ҷуноне ки медронем, зиндагии Акашариф шебу фарозҳои зиёд дошт. Солҳое буд, ки ҳавфи маҳрумшавӣ аз ҷон ба ӯ таҳдид мекард, «базми гарми рақсу суруд» ба интизориҳои беҳири вақтгузаронӣ табдил ёфта буд. Хушбахтона, дар марҳалаҳои алоҳида Акашариф ҳамзамон мушовир ва муаллиф ҳам буд, хуб медронист, нағз менавохт, муассир меҳонд ва ҳудаш эҷод мекард; то ба замоне ки: «Ш. Бобоқалонов, Ф. Солиев, Ф. Шаҳобов, З. Шаҳидӣ ва дигарон таҳти таъсир ва илҳом аз сурудӯ оҳангҳо, сюитаҳои рақсиву овозии Шариф Ҷӯра ба эҷоди сурудӯ оҳангҳои тоза муваффақ шудаанд» [8, с.26].

Ўрун Кӯҳзод аз эҷодии Акашариф Ҷӯраев мисолҳои зиёде меорад ва таъкид менамояд, ки порчаҳоро ҷамъ овардан, васл қардан, тақмил додан ва дар ҳамин замина асари нав офаридан, ҳоси эҷодии ин хунаrmанди асил аст. Ва ӯ дар ин усули эҷод маҳорати ғавқулорда дошт – аз ҷизи одӣ, ҷизи олий сохта метавонист. Ба андешаи Ўрун Кӯҳзод таронае ки ба ҳамагон шинос аст «Аз дараи Қамаров» маҳз бо оҳанг ва овози Акашариф дар сартосари ҳоки тоҷикнишин шуҳрат ёфт ва мақбули ҳоссу ом гардид ва имрӯз ҳам яке аз машҳуртарин ва беҳтарин таронаест, ки дар ҳар маврид аз ҳар тараф ба гӯш мерасад. Нависанда дар эссе ин гуна мисолҳоро зиёд меорад ва дар баробари ин зиндагии рӯзмарраи хунаrmандро низ ба эҷодии ӯ тавҷам медеҳад.

Зимни тасвири фаъолияти касбии эҷодӣ нависанда ба ҳаёти шахсии Акашариф эътибори хосса дода, сабаб ва омилҳои ба «булбулхона» табдил ёфтани ҳавлии ҳофизро ба чузъиёти гӯё – кушодадилӣ, саховатпешагӣ, суҳбатҳои ширин ва нақши завҷаи ӯ Ҷаҳоноро, ки ғайзу баракати дастонаш чун оҳанрабо мардумро ба сӯи Акашариф меҳонд, ба тасвир овардааст. Ин маҳфилҳо ҳамеша ҷанбаи умумӣ дошт, шоирон, ноширон, мусикидонон, ҳофизон, мутрибон ва ҳунарпешаҳои театрҳои синамо ҷамъ меомаданд ва ҳар кадоме дар ин суҳбатҳо барои худ ҳамдигар, ҳамфикре ва ҳамкоре меёфт. Ва дар ин маҳфилҳо шеърӣ нава, тарҳи ҳикояе, навои мусикие, матни суруде ба вучуд меомад. «Акашариф ҳамаро қоил кард, барои он ки мактабдида буд ва худаш бадохатан шеър меғуфт ва аз оҳангу овозаш нафаси тозае медамид» [8, с.27].

Дар шинохти асари «Акашариф – Борбади асри XX» муҳаққиқ А. Саъдуллоев сухан ронда, навиштааст: «Иқдор бояд шуд, ки Ёрун Кӯҳзод дар сайқали жанрҳои публицистӣ хизмати калоне дорад. Асарҳои ӯ дар доираи фарохонди очерк, новелла ва эссе ҳудудҳои муайян надоранд. Ва ин лачом гусеҳтанҳо ба ҳеҷ ваҷҳ аз надонистани талаботи се жанри бадеӣ – публицистӣ нест. Кӯҳзод донишманди хуби назарияи адабиёт ҳам ҳаст ва ҳангоме ки ба созмон ва сохтори жанре навҷӯӣ раво мебинанд, ҳонанда хуб эҳсос мекунад, ки муаллиф он ҷо ҳадафи хоссае дорад» [14, с.85].

Шахсони наҷиб наҷобати одамонро зуд мешиносанд ва олими асил асолати дигаронро зуд пай мебаранд ва санъаткори ҳолис ҳислати ҳаваскоронро зуд муайян мекунад. Ёрун Кӯҳзод низ ҳамин ҳислатҳоро дорад. Худ ки эҷодкори асил аст ба эҷоди дигарон низ арҷ меғузорад. Ҳамин тавр, эссеи Ёрун Кӯҳзод «Акашариф – Борбади асри XX» яке аз беҳтарин намунаҳои эссеҳои нависанда мебошад. Ҳангоми мутолиаи ин эссе ҳонанда пай мебаранд, ки Ёрун Кӯҳзод ба санъат ва баҳусус ба Акашариф Ҷӯраев самимият ва эҳтироми хосса доштааст.

Жанрҳои публицистӣ бадеӣ аз рӯи хусусияти умумӣ як хел нестанд. Ба он жанрҳои низ шомиланд, ки аз хусусияти публицистӣ бадеӣ баҳраманд буда дар онҳо ҷанбаи ҳаҷвӣ афзалият дорад. Аз ин рӯ, ин нави асарҳо ба публицистикаи ҳаҷвӣ дохил мешаванд. Агар дар жанрҳои публицистикаи бадеӣ – лавҳаву очерк, асосан ҷиҳатҳои мусбат ва ибратомӯзи ҳаёти воқеӣ инъикосу тасвир гардад, объект ва предмети жанрҳои публицистикаи ҳаҷвӣ камбудиву норасоҳои рӯзгор, ҳислату рафтори номатлуби ашхоси алоҳида, умуман, ҷиҳатҳои манфии ҳаёти воқеӣ мебошад. Хусусияти жанрҳои ҳаҷвӣ он аст, ки дар онҳо ҳаҷв, танз, киноя, ҳазл унсури асосӣ буда, ҳамчун омили баҳаракатдорорандаи воқеа амал мекунанд.

Ёрун Кӯҳзод дар қолаби жанрҳои публицистикаи ҳаҷвӣ асарҳои зиёд таълиф намудааст. Албатта, бештари ин қабил асарҳояшро худӣ нависанда ҳикояву дoston гуфтааст, вале ба андешаи муҳаққиқони соҳаи публицистика инҳо дар доираи жанрҳои публицистикаи ҳаҷвӣ ба монанди памфлет, фелетон, ҳаҷв ва ғайра офарида шудаанд.

Памфлету фелетонҳои Ёрун Кӯҳзод аз памфлету фелетонҳои ҳамзамононаш ба кулӣ фарқ мекунанд. Ришхандҳои обдори ӯ хусусияти шахсӣ надошта, барои хандаву дилхушии яклаҳзагӣ ба вуқӯъ напайвастанд. Мавзӯ ва мазмунӣ памфлету фелетонҳои адиб танқидӣ ва

воқеъ буда, хусусияти иҷтимоӣ доранд, ки ҷароҳат ва дардҳои иҷтимоӣ замонашро ғош месозанд. Чунонки, муҳаққиқ А. Набавӣ менависад: «Асарҳои публитсистии Кӯҳзод дар қатори сифати ғошқунандагӣ, инчунин аз ҷонсӯзии нависанда нисбат ба беҳ сохтани инсон ва зиндагӣ сар задаанд» [11, с.121].

Дар ҳақиқат, Ёрун Кӯҳзод аз аҳволи иҷтимоӣ замон пурра воқиф буда, нобасомониву бедодиҳоро мушоҳида карда, пас онҳоро дар жанри памфлет мавриди танқиди шадид қарор медиҳад. Ин ҳолатро дар памфлети «Тахти равон ва тахтбардорон» метавон мушоҳида кард. Қисса аз он оғоз мешавад, ки тахтбардорон ба хидмати навбатӣ омодабош гирифта, тахти хӯчаинро ба ҷои таъиншуда бурданианд.

Дар ақидаи нависанда, сатира (сарзаниш) чун «адабиёти даъват» ангошта мешавад. Мувофиқи назария дар чунин ҳолат адиб бояд ҷаҳонро танҳо тасаввур накунад, балки роҳи комилан тағйир додани онро низ бичӯяд. Дар асар симои ду нафар – Ҷавони паҳлавон ва Ходими калон акс ёфтаанд, ки ин ду симо хислати ба ҳам зид доранд. Ходими калон шахсест, ки тарзи нави ғуломӣ, ба тахтнишин содиқона хизмат кардан, ба ҳар гуна супориш тайёр будан ва монанди инро бо тамоми неру қабул мекунад. Ё андешаи мустақили худро надорад, барояш кӣ будану чӣ қобилият доштани тахтнишин фарқ надорад. Аммо Ҷавони паҳлавон гарчанде нотарс аст, бо дидани Ходими калон аз ғайраташ нишоне намеронад ва ҳамеша дар мушоҳида аст. Дар тасвири нависанда ӯ мисли нафаронест, ки бо ҳазорон орзу паи тахсилу тамрин шуда, ҳатто гоҳо ба пояҳои мансаб ҳам мерасанд, вале чун раъяшон ғуломвор лачомзадааст, қореро уҳда карда наметавонанд ва аз тарси Ходими калон фақат дар хилватгоҳҳо андеша меронад: «... мо ҳама аз як обу гилем, пас чаро яке хоҷаву дигарон хизматгор бошанд?» [7, с.82]. Ин саволи худ ба худ, ки фикреро ниҳон медошт, боиси бадбахтии Ҷавони паҳлавон шуд. Фикрашро хонданд ва ба маҳкама кашиданд.

Дар ин памфлет ҳунари нависандагии муаллиф имкон дода, ки матлаб на ошкору мушаххас, балки образнок бо тасвири гуногун баррасӣ шавад. Зимнан, табиати жанри памфлет низ чунин аст. Дар он матлаби асосӣ на ошкоро ё бо факту далелҳои мушаххас нишон додан ва танқиди камбудӣро сурат мегирад, балки мазаммат ва мазоҳи ғоя, ақида, низом, умуман, масоили кулл мебошад. Бо чунин назардошт муаллифи памфлети мавриди назар низоми давлатдорӣ Шуравиро мавриди танқиду мазаммат ва масҳара қарор медиҳад.

Ёрун Кӯҳзод дар памфлет усули рамзӣ – маҷозии нақро интиҳоб намуда, чун мушоҳид ҳодисаву воқеаҳоро бо суҳанони истиораомез тасвир ва андешаҳояшро мулоҳизакорона, аммо тезу тунд баён мекунад. Нависанда дар памфлети мавриди назар ду тимсоли одамонро ба ҳам зид гузошта, амал ва муносибати онҳоро на танҳо танқид мекунад, балки барои несту нобуд кардани онҳо ҳукм мебарорад. «На фақат ҳуди ёро, балки наздикони вай, думравони вай ва одамонро, ки ёрӣ дода вайро ба ин дараҷаҳо, то ба дараҷаи тахтбардорӣ расонидаанд, нест бояд кард. Тухми онҳоро нест кардан даркор, ки занҳояшон дигар ин хел писар назоянд» [7, с.21].

Яке аз хусусиятҳои муҳими жанри памфлет дар он аст, ки нигорандаи памфлет бо бадӣ оштинопазир аст. Ё меҳода ҳамаи рафтори ношоистаро

ба хокистар табдил диҳад. Ин ҷиҳат дар мисоли боло баръало дида мешавад. Дар ин маврид профессор М. Муродов дуруст менависад, ки «...муаллиф дар асари «Тахти равон ва тахтбардорон» боқимондаҳои фаҳмиш ва муносибати гурӯҳи одамонро, ки дар зиндагӣ бефарқ ҳастанд ва имрӯз низ ин одат дар мағзи онҳо боқӣ мондааст, мавриди танқид ва маҳкум қарор медиҳад ва меҳодад бо хандаи сӯзанда онҳоро ба хокистар бадал гардонад» [9, с.162].

«Тахти равон ва тахтбардорон» дар умум памфлети олиҷанобест, ки аз рӯйи тамоми қоидаҳои ҳаҷви публитсистӣ таълиф шуда, паси амали қаҳрамонон нафрати беандоза ба сохти тасвиршуда бо рамз ифода мегардад.

Умуман, дар асарҳои ҳаҷвӣ ва танқидӣ, бахусус дар памфлети мавриди назари Ёрун Кӯҳзод, тангназарӣ, бесуботии ахлоқӣ, худхоӣ, кӯр-кӯрона қабул кардани одатҳои манфӣ ва беандешагӣ дар муҳокимаронӣ, ҳулоса ҳар он ҷӣ, ки ба камбисотии маънавӣ ва моддии шахс сабаб мешавад, мавриди мулоҳиза қарор гирифтааст. Ин ҳислатҳои манфиро нависанда як-як ошкор карда, бо услуби тезу тунд, сӯзонанда ва нишонрас фош ва маҳкум месозад.

Фелетон низ аз жанрҳои маъмули публитсистикаи ҳаҷвӣ ба ҳисоб меравад, ки дар он бештар ҳаҷв истифода мегардад. Дар шинохти фелетону памфлет муҳаққиқ А. Саъдуллоев чунин нигоштааст: «Чунонки қавоиди жанрҳои публитсистика далолат медиҳанд, ҳаҷв ба памфлету фелетон созгор аст, вале агар памфлет хусусияти маҳвкунӣ дошта бошад, пас фелетон хусусияти созандагӣ ва тарбия намуданро дорад. Инчунин, дар фелетон тасвир ва образ дар ҷойи аввал меистад» [12, с.175]. Ёрун Кӯҳзод бо истифода аз ҳаҷв фелетонҳое офаридааст, ки тарбиятгари насли наврас мебошанд ва онҳоро дар руҳияи созандагӣ тарбият менамояд.

Дар китоби «Чамъи парешон» фелетони «Кирои ғиря надошт, вале...» ҷой дода шудааст. Сужаи фелетони номбурда ғирди ном ва қору кирдори мири шаҳри Чилҳосил Умари Валий ҷарх мезанад. Дар фелетон ҷиҳатҳои манфии ҳислати зумраи инсонҳо – тамаллук, ришва, риё ва ҷоплусӣ бо ишораҳои басо нозук ҳаҷв шудааст. Умари Валий се шогирд – се дӯсту рақиб дорад, – Саидумар, Умархоча, Умархон, ҳислату мансубияти онҳо ба тоифаҳои гуногун дар номашон гузошта шудааст. Ҳар сеи онҳо аслан ҳарифи Умари Валианд, вале дурӯягиашон ба ошкоргӯӣ имкон намедиҳад, ҳарчанд гоҳ-гоҳе аз муколама шиорпартоӣҳо маълум шуда меистад, ки ба Чилҳосил «баҳори демократия» омадааст, «гап бисёру қор мурдор» шудааст, марҳалаи ғилагузорӣ тунд рафтаву «тарафдорӣ ва муқобилравӣ» тадричан ошкор мегардад. Тазоди байни гурӯҳҳо шиддат мегирад, фарохондаш аз марзи шаҳрҳо мегузарад, нокили асар ба андозае ғарқоби «облойкунӣ» аст, ки гоҳо ҳудаи аз таъсири ривоятҳои ангушти ҳайрат мегардад.

Мақсади нависанда дар фелетони мазкур ба тарзи ҳаҷву танз ошкор, фош ва таҳлил намудани зухуроти манфии воқеаҳо, маҳкум кардани норасоӣҳо ва ҳиёлати шахсони алоҳида мебошад. Бояд гуфт, ки ҳуди жанри фелетон низ ҳаминро тақозо дорад. Фелетон аз аносири бадеӣ ва ҳаҷвӣ баҳра мегирад ва мавзӯи баҳси он ҳамеша воқеаҳои ҳаётии зинт ва ҳислату характери ношоъи ашхоси воқеӣ буда, ба рафтору кирдори инсонҳои муайян иртибот мегирад. Онҳое, ки солҳои навадуми асри гузаштҳо ба

чашми сар дидаанд, ба умқи ин воқеаҳо ва рафтору гуфтори қаҳрамонҳо зуд сарфаҳм мераванд, барои онҳое, ки баъди ин солиён ба дунё омадаанд, бо гузаштаи наздики воқеа ошно мешаванд ва ибрат мегиранд.

Фелетони дигари Ёрун Кӯҳзод, ки бо сарлавҳаи «Қолиби адабӣ» ё худ «Дастурамал» дар ҳафтаномаи «Маориф ва маданият» (15 июли соли 1965) нашр шудааст, гуфтаҳои болоро таквият мебахшад. Муаллиф дар ин фелетон ба ҳоли бархе аз нависандагон, ки танҳо барои ҳаққи қалам, яъне барои маблағ ба даст овардан асар таълиф мекунанд, ханда мекунад. Ва ҳатман таъкид мекунад, ки агар ҳамин хел асар офаранд, дере нагузашта асарашон аз хотирҳо фаромӯш мешавад. Адиб ба воситаи ин фелетон ба эҷодкорони ҷавон ҳушдор медиҳад, ки дар ҳама ҳолат бояд эҷод асолат дошта бошад. Эҷодкор бояд асаре офарад, ки он садсолаҳо зинда монад ва ба дили хонанда роҳ ёбад. Дар фелетон адиб тавонистааст, ки ба воситаи ҳаҷв ба навқаламон дарси ибрат омӯзад.

Қаҳрамонони фелетонҳои нависанда, метавон гуфт, табиату хислати ҳарисонаву тамаъкорона доранд: ҳариси мансаб, ҳариси шуҳрат, ҳариси молу чиз, ҳариси сиёсатбозӣ. Ба ин қабил ашхос орзую ормонҳои инсонӣ, сифатҳои ҷавонмардию олиҳимматӣ тамоман бегона аст. Меъёри зиндагӣ ва рафтору амали онҳо ба худхоҳиву риёкорӣ асос ёфтааст. Ёрун Кӯҳзод ба ҳоли ин гуна ашхос ханда мекунад ва меҳоҳад дигарон донанд, ки чунин амалҳо ба инсонии комил созгор нест. Ҳамин тариқ, фелетонҳои нависанда дар публицистикаи тоҷик ҷойгоҳи ҳудро дошта, бо сохтору бандубаст, муҳтавоу мундариҷа ва баёну таҳлили равиши воқеот вижагиҳои махсус доранд.

Метавон гуфт, ки дар осори публицистии Ёрун Кӯҳзод тамоми жанрҳои публицистӣ истифода шудааст ва осори ӯ бо хусусиятҳои хоси худ аз осори публицистии дигар адибони тоҷик фарқ мекунад. Махсусан, асоси воқеӣ, баёни мақсаднок, ифодаи образнок ва лаҳни зебои гуфтор мавқеи нигоштаҳои публицистии нависандаро дар адабиёт ва публицистикаи тоҷик хеле баланд бардоштааст.

Дар маҷмӯъ Ёрун Кӯҳзод нависандаест, ки бо назардошти моҳияти иҷтимоии навиштаҳояш ҷузъиёти ҳар як жанро дар ҷои худ истифода карда, дар ниҳоят сабки хоси ҳудро шакл мебахшад. Жанрҳои публицистию бадеии очерк, эссе, лавҳа, фелетон ва памфлет дар эҷодиёти Ёрун Кӯҳзод ҷойгоҳи хос дошта, василаи шакли инъикос ва эҳёи афкори иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва фарҳангӣ буда, дар шаклгирии афкори умум таъсири созанда доранд.

Адабиёт

1. Абдуғаффор, А. Кӯҳсоро, Кӯҳзодо! [Матн] / А. Абдуғаффор. – Душанбе: Ирфон, 2020. – 124 с.
2. Асозода, Х. Воқеияти зиндагӣ ва ҷамъбасти бадеӣ [Матн] / Х. Асозода. – Душанбе: Дониш, 1984. – 160 с.
3. Гулов, С. Махсусияти очерки муосир [Матн] / С. Гулов. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 136 с.
4. Журбина, Е. Теории и практика художественно – публицистических жанров [Текст] / Е. Журбина. – М.: Мысль, 1969. – 399 с.

5. Кӯҳзод, Ҷ. Қолиби адабӣ ё «Дастурамал» [Матн] / Ҷ.Кӯҳзод // Маориф ва маданият. – 1965. – 15 июл.
6. Кӯҳзод, Ҷ. Маликаи маҳалла [Матн] / Ҷ.Кӯҳзод // Садои Шарқ. – 1981. – №8. – С.76-82.
7. Кӯҳзод, Ҷ. Чамъи парешон [Матн] / Ҷ.Кӯҳзод. – Душанбе: Сурушан, 2004. – 136 с.
8. Кӯҳзод, Ҷ. Акашариф – Борбади асри 20 [Матн] / Ҷ.Кӯҳзод. – Душанбе, 2005. – 72 с.
9. Муродов, М. Ҳаҷви публитсистӣ [Матн] / М. Муродов. – Душанбе, 2003. – 64 с.
10. Муродов, М. Аз замон то замон [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: Шуҷоён, 2010. – 248 с.
11. Мусулмонкулов, Р. Назарияи ҷинсҳо ва жанрҳои адабӣ [Матн] / Р. Мусулмонкулов. – Душанбе: Маориф, 1987. – 88 с.
12. Осетров, Е. Вторжение в действительность [Текст] / Е. Осетров // Вопросы литературы. – 1973. – №2. – С. 70-73.
13. Саъдуллоев, А., Гулмуродзода, П. Ҳамосаи инсонӣ кор [Матн] / А. Саъдуллоев., П. Гулмуродов. – Душанбе, 1994. – 64 с.
14. Саъдуллоев, А. Жанри нав, ё падидаи замон [Матн] / А. Саъдуллоев // Начвои начотофарин (маҷмуаи мақолаҳо). – Душанбе, 2008. – С.31-32.
15. Усмонов, И. Назарияи публитсистика [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе: Шарқи озад, 1999. – 100 с.

Каримова Хилола

ПРИМЕНЕНИЕ ЖАНРОВЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ УРУНА КУХЗОДА

В статье изучается и обсуждается роль жанра, его использование и применение в прозе Уруна Кухзод. Жанр в прозе Уруна Кухзод не имеет конкретного круга употребления. Опыт и знания являются ответом, что при их использовании появляется одна из форм нововведения. Это нововведение является его свободным сочинением и не имеющим пределов и границ. Несмотря на это, из тональности написанного и охвата их форм и средств становится ясно, что жанровое клише, хоть и в разрозненном виде, содействует направлению выражения цели автора. На этом поприще для писателя, временные преобразования жанра, не являются исключительной частью.

Познание сегодняшней документальной прозы связано также, в первую очередь, с жанровым преобразованием отрасли. Многожанровость считается одним из методов заинтересованности читателя. С учётом этого свойства Урун Кухзод использует в своих очерках, заметках и эссе различные жанровые методы и назначения, но эти употребления и применения замечены частично, а автор ещё также движется вперёд, опираясь на свой изобразительный рассказ. В целом, Урун Кухзод является одним из тех писателей, который с учётом социальной сущности написанного, используя к месту подробности каждого жанра, в итоге придаёт им свой собственный стиль.

Ключевые слова: Урун Кухзод, писатель, документальная проза, публицистика, жанр, очерк, заметка, фельетон, памфлет, символ, сатира.

Karimova Hilola

APPLICATION OF GENRE TECHNIQUES IN URUN KUHZOD'S FICTIONAL JOURNALISM

This article explores the use and transformation of genre in the prose works of Urun Kuhzod. Tajik famous writer Kuhzod does not limit himself to traditional genre boundaries; rather, his writing reflects an innovative spirit rooted in experience and creative freedom. His compositions often defy conventional form, though genre markers – albeit in fragmented form – still contribute to shaping his message.

Modern documentary prose is deeply connected with genre transformation, and multi-genre techniques are increasingly used to sustain reader interest. Kuhzod employs various journalistic genres – including essays, notes, feuilletons, and pamphlets – infusing each with his own style and vision.

Despite this diversity, his use of genre remains purposeful and socially oriented. Through detailed observation and flexible structure, Kuhzod tailors genre elements to best express his thematic concerns and worldview, establishing a distinctive voice in Tajik fictional journalism.

Keywords: Urun Kuhzod, writer, documentary prose, journalism, genre, essay, note, feuilleton, pamphlet, symbol, satire, creative style

МУАЛЛИФОН

Исоев Қадриддин – мудири шуъбаи фаъолияти китобдории Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот. Тел: 992 870708181. E-mail: isozoda84@list.ru

Каримова Шамъигул – ходими калони илмии Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ. Нишона: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Тел: (+992) 985268732 E-mail: shamigul-1991@mail.ru.

Каримова Ҳилола – н.и.ф., ходими калони илмии шуъбаи фолклори Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АМИТ. Нишона: Тоҷикистон, 734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 21. Тел.: +992906555663.

Муродӣ Мурод – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Нишона: Тоҷикистон, 734035, ш. Душанбе, ноҳияи Фирдавсӣ, кӯчаи Фирдавсӣ, 95, х. 6. E-mail: murodi-65@mail.ru

Олимова Хосият – иҷрокунандаи вазифаи дотсенти кафедраи фортепианои тахассусии консерваторияи миллии ба номи Т. Сатторов. Нишона: Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Бобо Ҳамдам 2/2 хонаи 1 х. 17.

Рустамова Саида – ходими пешбари шуъбаи фарҳанг ва санъатшиносии ПИТФИ. Нишона: ш. Душанбе, н. Сино, к. А. Ғуломов 33/1 х.70. Тел.: (+992) 10 20 30 721. E-mail saidarustamova27@mail.ru

Сафарқулова Гулмоҳ – ходими пешбари илмии Маркази мероси фарҳангии тоҷикони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот (ПИТФИ). Суроға: шаҳри Душанбе, кӯчаи Н.Қарабоев гузаргоҳи 3, хонаи 17. E-mail: guliiia0111@inbox.ru. Тел: +992 935994145.

Тағай Умеда – мудири шуъбаи фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии Пажӯҳишгоҳи илми тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот. Нишона: ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Тел: 989170494. Farhang94@mail.ru.

Ҳочаев Қурбон – доктори илмҳои педагогӣ, ходими пешбари илмии шуъбаи фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии ПИТФИ. Нишона: 734025 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Ғафуров 46/1, х.26. Тел: 918664708.

Ҳоҷамов Фурқат – докторанти Phd-и соли дууми шуъбаи таърихи навтарин, Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33, Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АМИТ. Телефон: (+992) 90828877, E-mail: khojamovfurkat@mail.com.

Ҷумъаев Меҳроб – доктори илмҳои филологӣ, ходими пешбари илмии шуъбаи ахбори омма ва таъбу наشري ПИТФИ. Нишона: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе,

Ҷурақулов Фармон – ходими пешбари шуъбаи фарҳанг ва санъатшиносии ПИТФИ. Нишона: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, н. Сино, к. Ф. Мухаммадиева 70 кв. 74. Тел.: (+992) 555282424; E-mail: jurakulovfarmonkul1953@mail.ru.

АВТОРЫ

Джумазода Мехроб – доктор филологических наук, ведущий научный сотрудник отдела СМИ и издательского дела НИИКИ.

Журакулов Фармон – старший сотрудник отдела культуры и истории искусств НИИКИ. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, р. Сино, ул. Ф. Мухаммадиева, 70, кв. 74. Тел.: (+992) 555282424. E-mail: jurakulovfarmonkul1953@mail.ru.

Исоев Кадридин – заведующий отделом библиотечной деятельности НИИКИ. Тел.: 992 870708181. E mail: isozoda84@list.ru

Каримова Хилола – к.ф.н., старший научный сотрудник отдела фольклора Института языка и литературы имени Рудаки НАНТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, просп. Рудаки, 21. Тел.: +992906555663.

Каримова Шамигул – старший научный сотрудник Центра культурного наследия таджиков НИИКИ. Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2-й этаж). Тел.: (+992) 985268732. E-mail: shamigul-1991@mail.ru.

Муроди Мурод – доктор филологических наук, профессор кафедры печати Таджикский национальный университет. Адрес: 734035, Республика Таджикистан, г. Душанбе, район Фирдоуси, улица Фирдоуси, 95, кв. 6. E-mail: murodi-65@mail.ru

Олимова Хосият – исполняющая обязанности доцента кафедры специального фортепиано Таджикской национальной консерватории им. Т. Сатторова. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Бобо Хамдам 2/2, дом 1, кв 17.

Рустамова Саида – ведущий научный сотрудник отдела культуры и искусствоведения НИИКИ. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, р. Сино, ул. А. Гулямова, д. 33/1, кв. 70. Тел.: (+992) 10 20 30 721. E-mail: saidarustamova27@mail.ru

Сафаркулова Гулмох – ведущий научный сотрудник Центра культурного наследия таджиков Научно-исследовательского института культуры и информации (НИИКИ). Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Н. Карабоева, дом 17. E-mail: guliiia0111@inbox.ru. Тел.: +992 935994145.

Тагай Умеда – заведующий отделом социально-культурной деятельности Научно-исследовательского института культуры и информации. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект: Н. Карабоев, 17 (этаж 2). Тел.: 989170494. E-mail: Farhang94@mail.ru.

Ходжаев Курбон – ведущий научный сотрудник отдела культуры и искусствоведения НИИКИ. Адрес: 734025 Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Гафурова 46/1, кв.26. Тел.: (+992) 918664708.

Ходжамов Фуркат – докторант Phd-и второго года отдела новейшей истории Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша НАНТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Тел.: (+992) 908228877. E-mail: khojamovfurkat@gmail.com

AUTHORS

Isoev Qadridin – Head of the Department of Library activities of the RIC. Tel: 992 870708181. E mail: isozoda84@list.ru

Jumaev Mehrob – Doctor of philological sciences, Leading scientific worker of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RIC.

Juraqulov Farmon – Leading scientific worker of the Department of Culture and Art Studies of the RIC. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, N. Karabaev Avenue, 17. Phone: (+992) 555-28-24-24. E-mail: jurakulovfarmonkul1953@mail.ru

Karimova Hilola – Candidat of pedagogical sciences, Senior research fellow of the Department of Folklore of the Rudaki Institute of Language and Literature, NAST. Address: Tajikistan, 734025, Dushanbe, st. Rudaki, 21. Tel.: +992906555663.

Karimova Shamigul – Senior Researcher at the Center for the Cultural Heritage of Tajiks, RIC. Address: 734018, Republic of Tajikistan, Dushanbe, N. Karabaev Avenue, 17. Phone: (+992) 985268732; E-mail: shamigul-1991@mail.ru.

Khojaev Qurbon – Doctor of pedagogical sciences, Leading scientific worker of the Art and Cultural studies of the RIC. Address: 734025, Dushanbe, 46/1 Ghafurov avenue, apt. 26. Phone: 918664708.

Khojamov Furqat – PhD student of the second year of the Department of Modern History, address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki avenue, 33, Institute of History, Archeology and Ethnography named after Ahmad Donish of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Phone: (+992) 90828877, E-mail: khojamovfurkat@gmail.com

Murodi Murod – Doctor of philological sciences, Professor of the Department of printing of the Tajik national University. Address: 95 Firdavsi str., Firdavsi district, Dushanbe, Tajikistan, 734035., E - mail: murodi-65@mail.ru

Olimova Khosiyat – Assistant Professor of the Department of Special Piano of the Tajik National Conservatory named after T. Sattorov. Address: Tajikistan, Dushanbe, Bobo Hamdam street 2/2, appt.17.

Rustamova Saida – the Leading researcher of the Department of Culture and Art Studies of the RIC. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, A. Ghulomov Street 33/1. Appt. 70. Phone: (+992) 102-03-07-21. E-mail: saidarustamova27@mail.ru

Safarkulova Gulmoh – the Leading researcher of the Tajik cultural heritage center. Research Institute of Culture and Information (RIC). Address: city Dushanbe, N. Karabaev avenue 17. E-mail: guliiia0111@inbox.ru. Phone: +992 935994145

Taghai Umeda – Head of the Department of Social and Cultural Activities of the Research Institute of Culture and Information. Address: Dushanbe, N. Karabaev avenue, 17 . Tel: 989170494. E-mail: farhang94@mail.ru .

МУНДАРИЧА

Мероси фарҳангӣ

Хоҷаев Қ. Фарҳанг аз оғози таърихи Аҷам.....	5
Сафарқулова Г. Сангнақшҳо ва ҷойгоҳи онҳо дар ҳаёти фарҳангии тоҷикони кӯҳистони Бадахшон.....	18
Каримова Ш. Санги кабуд – рафъи сулфаи кабудтак.....	27
Хоҷамов Ф. Саҳми мардум дар ҳифзи ёдгориҳои табиӣ.....	39

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Исоев Қ. Нигоҳе ба вазъи осорхонаҳои ноҳияи Ховалинг.....	48
Тағай У. Тарбияи зебоипарастӣ-эҷодии ҷавонон дар муассисаҳои фарҳангӣ.....	55

Санъатшиносӣ

Олимова Х. Рангорангии вазну зарб ва лаҳну садои мусиқии анъанавии тоҷик дар асарҳо барои фортепиано.....	64
Рустамова С. Баъзе хусусиятҳои таърихии санъати мусиқӣ-хореографӣ.....	72
Љурақулов Ф. Робитаҳои фарҳангӣ ва рушди сирки тоҷик дар замони истиқлол.....	80

ВАО ва таъбу нашр

Муродӣ М. Доир ба марҳалаҳои рушди публицистикаи тоҷик дар замони истиқлол.....	90
Љумъазода М. Мавқеи факт дар «Қаҳрамони нуруфарон»-и Ҷамолiddин Тошматов.....	100
Каримова Ҳ. Корбасти имконоти жанрӣ дар публицистикаи бадеии Ёрун Кӯҳзод.....	108
Муаллифон	118

СОДЕРЖАНИЕ

Культурное наследие

Ходжаев К. Из истории возрождения культуры народа Аджамы.....	5
Сафаркулова Г. Наскальные рисунки и их место в культурной жизни горных таджиков Бадахшана.....	18
Каримова Ш. Синий камень – устранение коклюшного кашля.....	27
Ходжамов Ф. Участие народа в охране памятников природы.....	39

Социально-культурная деятельность

Исоев К. Взгляд на состояние музеев Ховалингского района.....	48
Тагай У. Эстетико-творческое воспитание молодёжи в учреждениях культуры.....	55

Искусствоведение

Олимова Х. Метро – ритмические, ладовые и тембровые многообразия таджикской традиционной музыки в произведениях для фортепиано.....	64
Рустамова С. Некоторые исторические особенности таджикского музыкально-танцевального искусства.....	72
Джуракулов Фармон культурные связи и развитие таджикского цирка в период независимости.....	80

СМИ и издательское дело

Муроди М. Об этапах развития таджикской публицистики в период независимости.....	90
Жумазода М. Место факта в «Қаҳрамони нуруфарон» («Герой, создающий свет») Джамалиддина Тошматова.....	100
Каримова Х. Применение жанровых возможностей в художественной публицистике Уруна Кухзода.....	108
АВТОРЫ	118

CONTENTS

Cultural heritage

Khojaev Q. From the history of the cultural revival of the peoples of Ajam.....	5
Safarqulova G. Rock paintings and their place in the cultural life of the ancient Tajiks of Badakhshan	18
Karimova Sh. Blue stone – a folk remedy for whooping cough	27
Khojamov F. The contribution of local communities to the preservation of natural monuments.....	39

Social and cultural activities

Isoev Q. An overview of museums in the Khovaling district.....	48
Umedai T. Aesthetic and creative education of youth in cultural institutions	55

Art studies

Olimova Kh. Metro-rhythmical, modal and timbral varieties of Tajik traditional music in piano works	64
Rustamova S. Some historical features of musical-choreographic art	72
Jurakulov F. Cultural ties and the development of the Tajik circus during the independence period	80

Mass Media and publishing issues

Murodi M. Some stages in the development of Tajik journalism during the period of independence	90
Jumazoda M. The role of fact in the documentary story “The hero who makes light” by Jamoliddin Toshmatov	100
Karimova H. Application of genre techniques in Urun Kuhzod’s fictional journalism.....	108

Authors	118
----------------------	-----

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИҲӢ БА МАҚОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАЧАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи пешниҳод мегарданд, аз таъхироти пешаки гузаронида мешаванд (таъхир аз ҷониби аъзои ҳаёати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Талабот барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷаллаи чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷаллаи доир ба мундариҷа ва риояи талаботи асосӣ ба муаллиф хабар медиҳанд. Норасоӣҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози таъхир аз ҷониби муаллиф бояд баргараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи талаботи ҷорӣ, барои таъхир ба аъзои ҳаёати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) раво карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳими мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоҳии илмӣ, муҳимияти омӯзиши масъала, арзиши таърихӣ ва фактологӣ мақола, дурустӣ иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудии норасоӣҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳаёати таҳририя дар мазмунҳои зерин хулосаи муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудӣҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи дахлдор фириастода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳаҷми тақриз бояд аз як саҳифа кам набояд.

Мақолаҳои илмӣ барои чоп қабулгардида, аммо ба тағйирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фириастода мешаванд. Муаллифон бояд камбудии норасоӣҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни ҷопӣ ва электронии мақоларо бо дастхати пештарааш ба маҷаллаи пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудӣҳо мақолаи илмӣ тақриран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳаёати таҳририя барои ҷопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, ҷопи он аз тарафи ҳаёати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздихӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани хабар дар бораи раванди тақриздихии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзои ҳаёати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд. Тақризиҳо дар идораи маҷалла ба муддати то 5 сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрияи ҳангоми дархости дахлдор нусхаҳои тақризиҳо ба Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устранить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении дается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд

Дар маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва таъбу нашр, ҳунари мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навагонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати сохти мақолаи илмӣ ба талаботи мукаммалнамудани маҷалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матнҳои тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати A4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифа бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯй ва на бештар аз 25 номгӯйи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 адад бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи қори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва саҳифаи 25 мебошад.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Суроғаи мо: ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёрнаи 2), ПИТФИ, шӯъбаи воситаҳои ахбори омма ва таъбу нашр. Тел.: (+992 37) 233–84–58, murodi@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи, содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, библиотековедению, СМИ и печатным изданиям, народные ремеслам и другим, имеющим новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например: Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;
- информация об авторе на трех языках (таджикском, русском и английском). Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), занимаемая должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название.

Наш адрес: г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации и издательского дела. Тел.: (+992 37)233–84–58; murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияти илмию таҳлилӣ
2025, № 2 (70)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2025, № 2 (70)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2025, № 2 (70)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои филологӣ
Аминзода Абдулфаттоҳ

Мухаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муродӣ Мурод

Мухаррири техникӣ
Кузиев Чумъабой

Ба чоп 16. 06. 2025 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғази офсетӣ. Хуруфи Times New Roman Tj.
Чопи офсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши № 08/25

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг»
ба таъбири расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

